

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU DLA OBSZARU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „DLA MIASTA TORUNIA”

Załącznik do uchwały nr 2/II/2016 Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia
LGD „Dla Miasta Torunia” z dnia 26.02.2016 roku

Opracowanie:
Instytut Rozwoju i Inicjatyw Społecznych

Fundusze
Europejskie
Program Regionalny

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

SPIS TREŚCI

Rozdział I. Charakterystyka LGD	3
1.1. Nazwa LGD	3
1.2. Opis obszaru objętego LSR	3
1.3. Mapa obszaru objętego LSR	4
1.4. Struktura LGD i proces budowania partnerstwa	5
1.4.1. Doświadczenie i kwalifikacje członków LGD	5
1.5. Opis struktury LGD i składu organu decyzyjnego	6
1.6. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	6
1.7. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	7
Rozdział II. Partycypacyjny charakter LSR	7
Rozdział III. Diagnoza - opis obszaru i ludności	11
3.1. Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR	11
3.2. Wskazanie problemów społecznych	12
3.3. Ludność	23
3.4. Charakterystyka gospodarki	27
3.4.1. Przedsiębiorczość	27
3.4.2. Przedsiębiorczość społeczna	30
3.5. Opis rynku pracy	31
3.6. Przedstawienie działalności sektora społecznego	32
3.7. Potencjał dla rozwoju turystyki	34
3.8. Dziedzictwo kulturowe	35
3.9. Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych	36
3.10. Infrastruktura techniczna	36
3.11. Wewnętrzna spójność obszaru LSR	36
3.12. Agregacja danych z analizy i diagnozy – diagram pokrewieństwa	38
Rozdział IV. Analiza SWOT	46
4.1. Macierz analizy SWOT	46
4.2. Analiza SWOT/TOWS	47
Rozdział V. Cele i wskaźniki	49
Rozdział VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	61
Rozdział VII. Plan działania	63
Rozdział VIII. Budżet LSR	63
Rozdział IX. Plan komunikacji	63
Rozdział X. Zintegrowanie	65
10.1. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów i branż działalności gospodarczej	65
10.2. Zgodność i komplementarność z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami	66
Rozdział XI. Monitoring i ewaluacja	67
Rozdział XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko	69
Wykaz wykorzystanej literatury	69
Załączniki do LSR	69
Załącznik nr 1: Procedura aktualizacji LSR	69
Załącznik nr 2: Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu	71
Załącznik nr 3: Plan działania	73
Załącznik nr 4: Budżet LSR	77
Załącznik nr 5: Plan komunikacji	78

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA LGD

1.1. Nazwa LGD

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dla Miasta Torunia” [dalej LGD] zostało zarejestrowane przez Krajowy Rejestr Sądowy 4 stycznia 2016 r. pod numerem KRS: 0000595130. Jego formą organizacyjno-prawną jest stowarzyszenie „specjalne”, w którym obok osób fizycznych, członkami zwyczajnymi są także osoby prawne, w tym gmina miasta Toruń. Nadzór nad Stowarzyszeniem sprawuje Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

1.2. Opis obszaru objętego LSR

W związku z ideą instrumentu Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (ang. *Community-led local development*) oraz na podstawie art. 33. ust. 6 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2015 r., liczba ludności obszaru objętego LSR nie może być większa niż 150 000 mieszkańców.

Ponadto obszar objęty działaniami Lokalnej Strategii Rozwoju dla Miasta Torunia (dalej LSR) dla miast powyżej 20 tys. mieszkańców musi charakteryzować się występowaniem zbieżnych problemów społecznych. Na podstawie szczegółowej analizy społeczno-gospodarczej Torunia oraz szerokiego procesu partycypacji społeczności lokalnej w określeniu problemów i potrzeb mieszkańców, wytypowano 17 z 20 zamieszkałych jednostek urbanistycznych Torunia: Barbarka, Bielany, Bielawy, Bydgoskie Przedmieście, Wrzosey, Czerniewice, Grębocin Nad Strugą, Grębocin Przy Lesie, Jakubskie Przedmieście, Katarzynka, Mokre Przedmieście, Podgórz, Rubinkowo, Rudak, Stare Miasto, Starotoruńskie Przedmieście, Stawki, których **łączna liczba mieszkańców wynosi 136 999**.

Pomimo, iż charakteryzują się one dużą różnorodnością, stanowią spójny obszar w zakresie występowania problemów społecznych mierzonych takimi wskaźnikami, jak: liczba osób bezrobotnych, liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, liczba osób korzystających z pomocy społecznej, liczba wyroków eksmisyjnych, a także liczba przestępstw odnotowanych przez Policję, które obrazują skalę natężenia problemów społecznych w danych jednostkach urbanistycznych. Powyższe zjawiska negatywnie oddziałują na jakość życia mieszkańców. Dla każdej jednostki częstotliwość występowania powyższych zjawisk jest inna i w innym stopniu oddziałuje na mieszkańców, a szczególnie na osoby zagrożone wykluczeniem społecznym lub ubóstwem oraz ich otoczenie. To właśnie wspomniana społeczność stanowi grupę docelową LSR realizowanej w ramach Osi Priorytetowej 11 „Rozwój lokalny kierowany przez społeczność” Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020. Lokalna Strategia Rozwoju będzie także pozytywnie oddziaływała na jednostki urbanistyczne, które znalazły się poza obszarem objętym LSR: Chełmińskie Przedmieście, Na Skarpie, Kaszczorek. Pomimo występowania w nich mniejszego nasilenia problemów społeczno-gospodarczych, są funkcjonalnie oraz administracyjnie związane z samorządem miasta Torunia, a z uwagi na ich bliskość z obszarem LSR stanowią naturalny obszar codziennych aktywności mieszkańców całego Torunia.

Mieszkańcy obszaru LSR stanowią 67,33% mieszkańców całego miasta Torunia. Przygotowując dokument, a w szczególność część diagnostyczną, do analizy sytuacji wykorzystano dane dotyczące obszaru LSR, a także w sytuacji braku danych na poziomie jednostek urbanistycznych - informacje gromadzone w ramach powszechnej statystyki publicznej Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego dla miasta Torunia.

Tabela 1. Podstawowe informacje o gminie miasto Toruń wchodzącej w skład LDG.

Nazwa gminy	Powierzchnia (w ha)	Liczba ludności (stan na 31.12.2013)	Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km ²)
Miasto Toruń	11575,15	203 447	1756

Tabela 2. Podstawowe informacje o jednostkach urbanistycznych miasta Torunia objętych LSR.

Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba mieszkańców (stan na 31.12.2013)	Powierzchnia (w ha)	Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km ²)
Barbarka	8	1027,26	1
Bielany	4 848	233,43	2077
Bielawy	2 897	202,13	1433

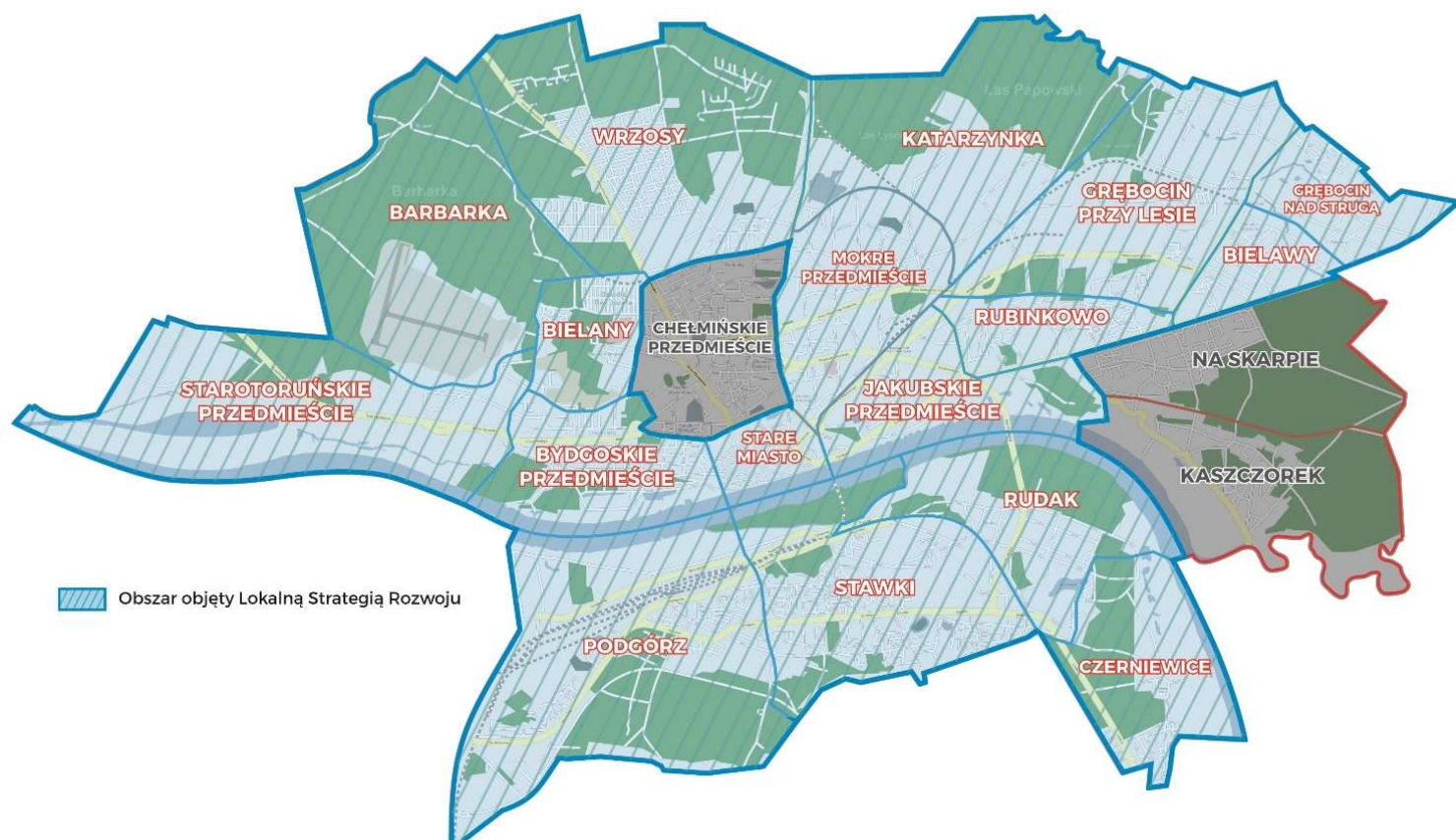
Nazwa jednostki urbanistycznej	Liczba mieszkańców (stan na 31.12.2013)	Powierzchnia (w ha)	Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km ²)
Bydgoskie Przedmieście	27 127	466,00	5821
Czerniewice	2 385	502,78	474
Grębocin Nad Strugą	3 230	251,83	1283
Grębocin Przy Lesie	1 707	726,34	235
Jakubskie Przedmieście	9 037	422,07	2141
Katarzynka	23	754,98	3
Mokre Przedmieście	16 425	475,44	3455
Podgórz	10 028	1146,41	875
Rubinkowo	28 113	256,71	10951
Rudak	848	551,25	154
Stare Miasto	7 009	154,54	4535
Starotoruńskie Przedmieście	115	992,98	12
Stawki	9 242	762,69	1212
Wrzosey	13 957	1027,89	1358
Razem dla obszaru LSR	136 999	9 954,73	1 376

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia (uchwała nr 1032/06 Rady Miasta Torunia z dnia 18.05.2006 r.) oraz danych GUS (Szacunek liczby ludności Miasta Torunia dla jednostek urbanistycznych w 2013 r. Stan w dniu 31.XII.2013 r.)

1.3. Mapa obszaru objętego LSR

Obszar LGD wykazuje spójność przestrzenną.

Mapa 1. Mapa obszaru LSR.

Źródło: Opracowanie własne.

1.4. Struktura LGD i proces budowania partnerstwa

Proces tworzenia się partnerstwa międzysektorowego - Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Dla Miasta Torunia” rozpoczął się od inicjatywy przedstawicieli sektora społecznego, którzy wystąpili do Prezydenta Miasta Torunia z propozycją utworzenia Stowarzyszenia, którego partnerem będzie gmina miasta Toruń. W II połowie 2015 r. odbył się szereg spotkań, na które zostali zaproszeni wszyscy zainteresowani współtworzeniem partnerstwa, w tym: mieszkańcy, przedstawiciele sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego.

Na podstawie Uchwały nr 183/15 Rady Miasta Torunia z dnia 29 października 2015 r. gmina miasta Toruń zawarła umowę ze Stowarzyszeniem Instytut Rozwoju i Inicjatyw Społecznych, które opracowało niniejszą strategię **(nie została przygotowana przez podmiot zewnętrzny)**. Ostatnim kluczowym etapem budowy partnerstwa było zebranie założycielskie dnia 7 grudnia 2015 r., podczas którego powołano Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dla Miasta Torunia”. Do podstawowych form realizacji jego celów statutowych należy: *opracowanie i realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju (w skrócie „LSR”); udzielanie wsparcia mieszkańcom obszaru objętego LSR w zakresie przygotowania projektów i pozyskania środków na ich realizację, w tym z programów pomocowych oraz innych projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej; podejmowanie działań mających na celu m.in. aktywizację gospodarczą i zawodową, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i patologiom społecznym na obszarze objętym LSR; szkolenia, warsztaty, seminaria, działania animacji lokalnej; inne działania służące realizacji celów statutowych.*

Nowo utworzona LGD nie realizowała LSR w okresie programowania 2007-2013 oraz nie obejmuje podmiotów, które wcześniej uczestniczyły w realizacji LSR. Jest dynamicznym podmiotem dostosowującym się do specyfiki lokalnej, którego głównym zadaniem jest wdrożenie założeń Lokalnej Strategii Rozwoju poprzez zaangażowanie jak największej liczby podmiotów, których cele zbieżne są z celami Stowarzyszenia.

1.4.1. Doświadczenie i kwalifikacje członków LGD

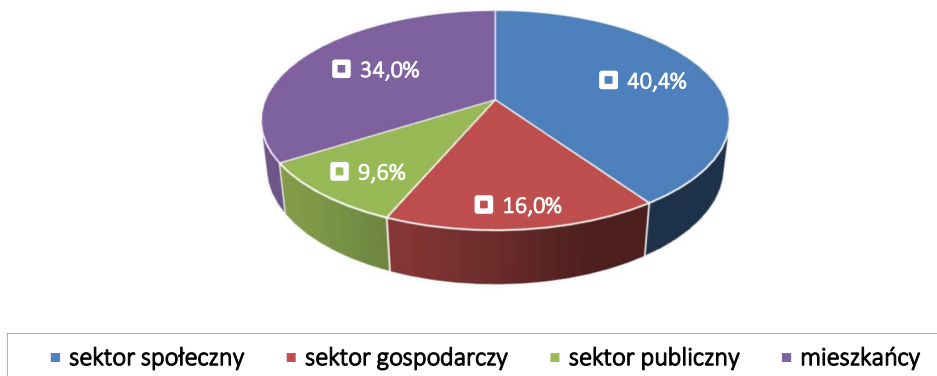
Członkowie Stowarzyszenia nie posiadają doświadczenia we wdrażaniu programu LEADER, dostępnego dotychczas tylko dla terenów wiejskich. **Posiadają natomiast wiedzę i doświadczenie niezbędne we wdrażaniu działań z zakresu wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem, w tym współfinansowanych ze środków unijnych.** Do Lokalnej Grupy Działania "Dla Miasta Torunia" przystąpiło kilkadziesiąt organizacji pozarządowych. Zdecydowana większość z nich posiada duże doświadczenie w pracy z grupami defaworyzowanymi, które znajdują się w trudnej sytuacji społecznej i/lub zawodowej, jak: osoby bezrobotne, niesamodzielne, niepełnosprawne, chore psychicznie, młodzież sprawiająca trudności wychowawcze, bezdomni, opuszczający zakłady karne, rodziny wielodzietne czy ubodzy. Dużym wsparciem w zakresie aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym mogą być także organizacje pozarządowe, których działalność społeczna skierowana jest na kulturę czy aktywność fizyczną. Wśród działalności gospodarczych znalazły się firmy specjalizujące się w rynku pracy, aktywizacji bezrobotnych, ekonomii społecznej, projektach unijnych. Sektor gospodarczy reprezentowany jest ponadto przez Kujawsko-Pomorską Organizację Pracodawców Lewiatan czy Izbę Przemysłowo-Handlową w Toruniu, które to instytucje posiadają duże doświadczenie w zakresie działań na rzecz aktywizacji zawodowej. Nie bez znaczenia jest znaczące zainteresowanie mieszkańców procesem budowy partnerstwa. Do Stowarzyszenia przystąpiły osoby, które posiadają wiedzę i doświadczenie w pracy w organizacjach pozarządowych, firmach o różnym profilu działalności, a także będące liderami i animatorami społeczności lokalnych. Potencjał sektora społeczno-gospodarczego uzupełnia gmina miasta Toruń, reprezentująca sektor publiczny, która poprzez jednostki miejskie, takie jak: Powiatowy Urząd Pracy, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie oraz inne instytucje działające w obszarze wykluczenia społecznego, realizuje działania na rzecz grupy docelowej LSR. **Członkowie LGD posiadają doświadczenie w realizacji projektów unijnych, w tym finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz projektów wykorzystujących różnorodne metody partycypacji.**

Doświadczenie podmiotów wchodzących w skład nowo powstałego LGD w okresie 2007-2013 opiera się na realizacji kilkuset projektów o tematyce podobnej do zakresu działalności LSR. Powtarzającymi się działaniami, a co za tym idzie mierzalnymi efektami realizacji projektów aktywizacyjnych było uzyskanie (m.in. poprzez: staże zawodowe, szkolenia zawodowe, warsztaty aktywnego poszukiwania pracy, warsztaty psychologiczne) zatrudnienia przez osoby zagrożone wykluczeniem. Wielu uczestników rozwinęło zdolności motywacyjne, umiejętności komunikacyjne, umiejętności społeczne, a także zwiększyło świadomość współodpowiedzialności za swoje otoczenie, w tym społeczność lokalną. Zarówno gmina miasta Toruń, jak i organizacje pozarządowe wykorzystywały metody partycypacyjne w realizacji swoich projektów, takich jak: badanie ankietowe, biały wywiad, dyskusje reprezentantów grup, grupy robocze, panel obywatelski, planowanie partycypacyjne czy spotkania konsultacyjne. Poprzez szereg przedsięwzięć wskazanych w Rozdziale V partnerstwo zmierzy się z wyzwaniem i potrzebami grup defaworyzowanych na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju. LGD planuje przeprowadzenie działań związanych z dotarciem do grup, które zostały szczegółowo określone w planie komunikacji.

1.5. Opis struktury LGD i składu organu decyzyjnego

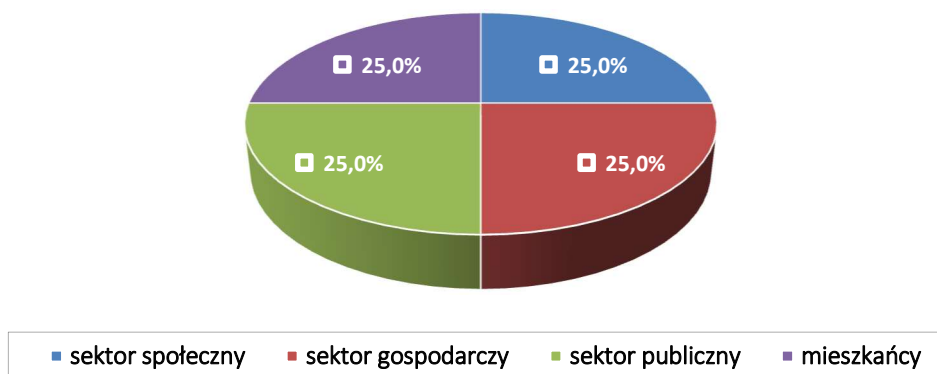
Wśród 94 członków założycieli znaleźli się, zgodnie z przepisami prawa, przedstawiciele osób fizycznych oraz osób prawnych, w tym gmina miasta Toruń. Władzami Stowarzyszenia są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz kluczowa dla podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji realizowanych w ramach LSR - Rada Programowa. Każdy z sektorów posiada reprezentację we władzach. Podział procentowy członków zwyczajnych - założycieli Stowarzyszenia - przedstawia się następująco:

Wykres 1. Udział procentowy sektorów wśród członków założycieli LGD "Dla Miasta Torunia".

Ponadto, zgodnie z art. 32. ust. 2 lit. b Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., rozwój lokalny kierowany przez społeczność jest: „kierowany przez lokalne grupy działania, w których skład wchodzi przedstawiciele władz publicznych, lokalnych partnerów społecznych i gospodarczych oraz mieszkańców, przy czym na poziomie podejmowania decyzji ani władze publiczne – określone zgodnie z przepisami krajowymi, ani żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu”. W organie decyzyjnym - Radzie Programowej każdy z czterech sektorów reprezentowany jest w 25%, co przekłada się na **udział sektora publicznego mniejszy niż 30% w składzie organu**. W składzie Rady LGD znajduje się co najmniej jedna osoba poniżej 35 roku życia oraz co najmniej 1 kobieta.

Wykres 2. Udział procentowy sektorów w Radzie Programowej.

1.6. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Proces decyzyjny LGD nie powinien być zdominowany przez władze publiczne ani żadną grupę interesów, co oznacza, że nie powinny one stanowić więcej niż 49% praw głosu w wyborze operacji realizowanych w ramach LSR. Zapewnienie braku dominacji opiera się na prowadzeniu rejestru interesów członków Rady, a także podpisywaniu przez nich deklaracji bezstronności i poufności. Analiza bezstronności powinna mieć odniesienie do celów, przedsięwzięć, grup docelowych oraz powiązań branżowych. Decyzje podejmowane w Radzie zgodne są z przyjętym przez Walne Zebranie Członków Regulaminem Rady Programowej Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Dla Miasta Torunia” oraz procedurą wyboru operacji. W procedurze tej biorą udział przedstawiciele wszystkich czterech sektorów z zastrzeżeniem zapisów dotyczących wyłączenia osób, które nie biorą udziału w całej procedurze wyboru operacji z uwagi na ryzyko zaistnienia konfliktu interesu. Wspomniany regulamin oraz procedura, a także dokumenty związane z wyborem operacji, realizacją i rozliczaniem udostępnione zostaną na stronie internetowej LGD oraz dostępne będą w wersji papierowej w biurze LGD dla wszystkich zainteresowanych stron.

1.7. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Dokumentami wewnętrznymi regulującymi pracę Lokalnej Grupy Działania jest statut oraz regulaminy funkcjonowania organów zgodnie z poniższym schematem. Na potrzeby funkcjonowania władz Stowarzyszenia mogą powstawać dodatkowe dokumenty wewnętrzne regulujące kwestie sporne lub wpływające na większą efektywność ich pracy.

Tabela 3. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD.

Lp.	Rodzaj dokumentu	Regulowane kwestie	Sposób uchwalania i aktualizacji
1	Statut Lokalnej Grupy Działania „Dla Miasta Torunia”	nazwa Stowarzyszenia; obszar działania i siedziba; cele i ich formy realizacji; wskazanie organu nadzoru – Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, prawa i obowiązki członków, a także zasady nabywania i utraty członkostwa w jej organach; władze stowarzyszenia oraz ich kompetencje i zasady reprezentatywności, w tym wskazanie Rady Programowej jako organu odpowiedzialnego za wybór operacji; kompetencje Walnego Zebrania Członków w zakresie uchwalenia LSR; źródła majątku stowarzyszenia oraz reprezentacja do zawierania umów, udzielania pełnomocnictw i składania innych oświadczeń woli, w imieniu stowarzyszenia, w szczególności w sprawach majątkowych; zasady dokonywania zmian statutu.	Kompetencje Walnego Zebrania Członków zgodnie z Rozdziałem 6 „Zmiana statutu i rozwiązanie stowarzyszenia” Statutu
2	Regulamin Rady Programowej	skład rady i jej kompetencje; zasady zwoływania i organizacji posiedzeń (sposób informowania o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach); rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji, w tym prowadzenie rejestru interesów, deklaracji bezstronności i poufności; zasady głosowania i podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, zasady protokolowania posiedzeń; zasady wynagradzania członków; zasady przyjmowania i aktualizacji procedury wyboru operacji wraz z kryteriami wyboru operacji.	Kompetencje Walnego Zebrania Członków zgodnie z § 16 i § 17
3	Regulamin pracy biura LGD	uprawnienia dyrektora biura; kompetencje Zarządu w zakresie zatrudniania i wynagradzania pracowników; zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych; opis metody oceny efektywności pracowników (w tym pracowników świadczących doradztwo).	Kompetencje Walnego Zebrania Członków zgodnie z § 16 i § 17

ROZDZIAŁ II. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

Lokalna Strategia Rozwoju powstawała na podstawie szeroko gromadzonych danych statystycznych oraz informacji płynących z konsultacji społecznych. Podczas prac nad jej przygotowaniem wykorzystano różnego rodzaju metody partycypacji społecznej w okresie: listopad 2015r. – luty 2016r. Sam proces nazwany „**Toruńską Ścieżką Partycypacji**” powstał również w oparciu o konsultacje z osobami biorącymi udział w szkoleniu z planowania strategicznego, które odbyło się 12.12.2015 r.

Podstawowymi celami wykorzystania różnorodnych narzędzi konsultacji były:

- identyfikacja obszarów problemowych i potrzeb mieszkańców poszczególnych jednostek urbanistycznych Torunia,
- zebranie danych jakościowych umożliwiających trafną interpretację danych statystycznych gromadzonych przez poszczególne jednostki administracyjne,
- zdefiniowanie i opisanie zjawisk niereprezentowanych w oficjalnych danych statystycznych, a mających zasadniczy wpływ na sytuację mieszkańców i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem,

- zidentyfikowanie potencjału i szans rozwojowych dla obszaru LSR,
- zidentyfikowanie zależności przyczynowo-skutkowych pomiędzy poszczególnymi zjawiskami występującymi w obszarze wyłączenia społecznego,
- zidentyfikowanie barier utrudniających efektywne świadczenie pomocy,
- zdiagnozowanie potencjału organizacyjnego i systemu wsparcia.

Wykorzystane w procesie tworzenia LSR metody konsultacji angażowały w proces różne grupy społeczne, istotne z punktu widzenia realizacji strategii. Dobór metod podyktowany był chęcią zaangażowania jak największej części społeczeństwa, zwłaszcza mieszkańców, w tym osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Ponadto metody te wzajemnie się uzupełniały, dostarczając komplementarnych informacji.

Istotne jest, aby w procesie projektowania wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym udział wzięły wszystkie strony, występujące w roli interesariuszy współodpowiedzialnych za proces zmian i kreowania dla niego przyjaznych warunków. Podczas konsultacji zwracano zatem szczególną uwagę na udział reprezentantów poszczególnych sektorów. W celu zachęcania przedstawicieli wszystkich sektorów do udziału w konsultacjach dostosowano metody do oczekiwań poszczególnych grup (np.: - spotkania z mieszkańcami organizowano w godzinach popołudniowych w miejscach ogólnie dostępnych – szkoły, - podczas spotkań zapewniano opiekę nad dziećmi, - przygotowano oddzielne ankiety elektroniczne dla mieszkańców, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych, - ankiety papierowe udostępniano w miejscach użyteczności publicznej lub przekazywano bezpośrednio do miejsc skupiających grupy docelowe LSR, ankiety drukowano w różnych formatach (np. większą czcionką dla osób niedowidzących i/lub starszych). Działaniem dodatkowym, wzmacniającym przekaz i zachęcającym mieszkańców do udziału w konsultacjach społecznych był film promocyjny (udostępniany w Internecie) przekazujący w sposób uproszczony i obrazowy idee RLKS.

Opis wykorzystywanych metod partycypacji:

1. **Ankieta internetowa (ankieta on-line):** XII.2015 - I.2016r. Celem ankiety było określenie kluczowych problemów występujących na obszarze objętym LSR. Ankieta powstała na podstawie zdiagnozowanych podczas kawiarenki obywatelskiej problemów społecznych. Przygotowano trzy ankiety: dla mieszkańców (w której problemy zostały dodatkowo opracowane przez przedstawicieli organizacji pozarządowych zajmujących się osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym), przedsiębiorców i organizacji pozarządowych. Ankiety, w zależności od grupy docelowej, do której były kierowane, zawierały zarówno pytania zamknięte (lista problemów danego obszaru do wyboru) oraz pytania otwarte (zarówno na temat problemów danego obszaru i danej grupy, jak i sugestii co powinno ulec zmianie). Ankieta została opublikowana na stronie www.lsr.dla.torunia.pl oraz dodatkowo była rozpowszechniana za pomocą mediów społecznościowych. Posłużyła ona do określenia obszarów problemowych na etapie definiowania potrzeb i problemów.
2. **Ankieta drukowana:** XII.2015 - I.2016r. Ankiety zostały przygotowane również w wersji papierowej po to, aby trafiły bezpośrednio do adresatów. Ankiety papierowe były zbierane przez ankietera na terenie całego miasta w sposób bezpośredni. Ponadto ankiety były zostawiane, a następnie odbierane w miejscach często odwiedzanych przez mieszkańców oraz grupy docelowe (Urząd Miasta, Biuro Obsługi Toruńskich Wodociągów, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Toruński Uniwersytet Trzeciego Wieku, Biura Zaradców Nieruchomości, żłobki i przedszkola), a także podczas spotkań wspólnot mieszkaniowych. Łącznie spłynęło ponad 600 wypełnionych ankiet (zarówno w formie drukowanej, jak i internetowej). Ich wyniki w połączeniu z innymi metodami partycypacji posłużyły m.in. do przygotowania analizy SWOT oraz wstępnego określenia celów i przedsięwzięć strategii.
3. **Kawiarenka obywatelska:** XII.2015 - II.2016r. Na poszczególnych etapach budowania strategii organizowano kawiarenki obywatelskie w formie luźnych, otwartych spotkań. Kawiarenki były zazwyczaj punktem wyjścia do rozpoczęcia prac nad daną częścią dokumentu. Była to metoda konsultacji, która cieszyła się największym zainteresowaniem.
4. **World Café:** I.2016r. Formuła ta była wykorzystywana podczas spotkań z mieszkańcami na konsultacjach w poszczególnych jednostkach urbanistycznych. Na każdym ze spotkań przygotowane były trzy oddzielne stoliki tematyczne (każdy stół dotyczył określonych grup społecznych objętych LSR). Przy każdym stoliku znajdował się gospodarz, który prowadził rozmowę i spisywał pojawiające się problemy i sugestie w formie analizy SWOT. Dodatkowo uczestnicy spotkań otrzymywali kolorowe kartki, na których mogli zapisywać problemy i pomysły, które nie zostały wypowiedziane podczas dyskusji. Po zakończonej rozmowie gospodarz uzupełniał notatki o dane z karteczek (dzięki temu więcej sugestii zostało uwzględnionych w analizie). Nad całością spotkania czuwał moderator, który na zakończenie konsultacji, wraz z gospodarzami stolików, przygotowywał wspólną analizę SWOT dla danego obszaru.
5. **Analiza problemów z wykorzystaniem map jednostek urbanistycznych:** I.2016r. Podczas drugiej części spotkań konsultacyjnych w jednostkach urbanistycznych uczestnicy przenosili się do dużej (około 2m x 2m) mapy danej jednostki urbanistycznej, przy której odbywała się dyskusja na temat problemów i potrzeb danego obszaru. Dodatkowo uczestnicy mogli przy pomocy kartek i klocków zaznaczać miejsca nasilenia określonych problemów. Dzięki zastosowaniu takiego rozwiązania uczestnikom spotkań łatwiej było wskazać problemy czy propozycje, o których wcześniej nie wspomnieli.
6. **Spotkania grup roboczych:** XI.2015 - II.2016r. Spotkania odbywały się przynajmniej raz na każdym etapie budowania strategii. Podczas tych spotkań wypracowywane były pierwsze wersje lub założenia do poszczególnych elementów strategii,

które następnie poddawane były dalszym konsultacjom. W spotkaniach uczestniczył stały zespół osób zaangażowanych w pracę nad LSR oraz w zależności od potrzeb eksperci w danych dziedzinach tematycznych.

7. **Konsultacje pisemne na stronie internetowej:** I.2016 - II.2016r. Każdy z kluczowych etapów strategii był konsultowany na stronie internetowej (oraz dodatkowo na miejskich portalach informacyjnych). Ponadto poszczególne części rozsyłane były za pośrednictwem poczty elektronicznej do członków LGD oraz do osób, które wyraziły zainteresowanie konsultacjami.
8. **Dyskusje reprezentantów grup:** II.2016r. Ta konsultacja miała zapewnić partycypacyjny charakter konsultacji wszystkich czterech sektorów stowarzyszenia LGD „Dla Miasta Torunia”. Na spotkania, podczas których dyskutowano nad wcześniej przygotowanym materiałem, zapraszano przedstawicieli wszystkich czterech sektorów (mieszkańców, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i władzy publicznej).
9. **Wywiady indywidualne (swobodne i strukturyzowane):** I-II.2016r. Konsultacje w postaci wywiadów indywidualnych wykorzystane zostały podczas wszystkich 5 kluczowych etapów przygotowania LSR. Wywiady przeprowadzane były z pracownikami (głównie z osobami na stanowiskach decyzyjnych) Powiatowego Urzędu Pracy, Izby Przemysłowo-Handlowej, Toruńskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, Wydziału Zdrowia i Polityki Społecznej w Urzędzie Miasta, świetlic środowiskowych, organizacji pozarządowych zajmujących się osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym oraz z przedstawicielami Rad Okręgów.
10. **Spacery badawcze:** I-II.2016r. Metoda ta wykorzystywana była na etapie definiowania potrzeb i problemów oraz poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii. Osoby uczestniczące w spacerach zbierały informacje od mieszkańców i przedsiębiorców w danych jednostkach na temat ich potrzeb i problemów społecznych dostrzeganych w ich otoczeniu.
11. **Punkt konsultacyjny:** XI.2015 - II.2016r. Punkt konsultacyjny był prowadzony w ramach Biura LSR, które było czynne od wtorku do piątku przez minimum cztery godzinny dziennie. Funkcjonowanie punktu konsultacyjnego było uzupełnieniem pozostałych metod konsultacji, podczas którego wykorzystywano m.in. metodę wywiadu swobodnego.

W spotkaniach wykorzystujących poszczególne metody partycypacji brały udział **następujące grupy:**

- A. mieszkańcy jako społeczność lokalna,
- B. przedstawiciele grup wykluczonych, w tym: osoby bezrobotne, osoby niepełnosprawne, osoby z zaburzeniami psychicznymi,
- C. przedstawiciele organizacji społecznych i pozarządowych działający na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- D. przedstawiciele administracji publicznej (w tym straż miejska),
- E. przedsiębiorcy,
- F. otoczenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- G. eksperci.

Tabela 4. Dane dotyczące przeprowadzonych konsultacji.

Metoda partycypacji	Zakres konsultacji	Grupa docelowa (zgodnie z w/w oznaczeniami)	Ilość uczestników/respondentów
Grupa robocza	Etap definiowania potrzeb i problemów.	C, D, E, F, G	Co najmniej po jednym spotkaniu na każdym z kluczowych etapów budowania strategii. Spotkania odbywały się w grupach od 3 do 5 osób.
	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.		
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap formułowania wskaźników realizacji LSR.		
	Etap identyfikacji grup docelowych strategii.		
Dyskusja reprezentantów grup	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.	A, C, D, E	Odbyły się 4 dyskusje. Dyskusje odbywały się w kilku lub kilkunastuosobowych grupach.
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap formułowania wskaźników realizacji LSR.		
Wywiady indywidualne (swobodne i strukturyzowane)	Etap definiowania potrzeb i problemów.	B, C, D, E	18 wywiadów swobodnych i 25 wywiadów strukturyzowanych
	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.		
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap formułowania wskaźników realizacji LSR.		
	Etap identyfikacji grup docelowych strategii.		
Kawiarenka obywatelska	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A, C, E, F	3 kawiarenki. Kawiarenki odbywały się w 5-8 osobowych grupach.
	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.		
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		

Metoda partycypacji	Zakres konsultacji	Grupa docelowa (zgodnie z w/w oznaczeniami)	Ilość uczestników/respondentów
Ankieta internetowa i papierowa	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A, B, C, D, E, F, G	Ponad 600 ankiet
Konsultacje pisemne na stronie internetowej	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A, B, C, D, E, F, G	Na stronie internetowej konsultowane były wszystkie etapy prac nad strategią. Z konsultacji spłynęło średnio od kilku do kilkudziesięciu odpowiedzi (zarówno w formie elektronicznej jak i podczas spotkań i rozmów osobistych).
	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.		
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap formułowania wskaźników realizacji LSR.		
Analiza problemów z wykorzystaniem map jednostek urbanistycznych	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A, B, C, D, E, F	Analiza z wykorzystaniem map przeprowadzana była podczas 17 spotkań konsultacyjnych. Na spotkaniach, w zależności od liczby mieszkańców danej jednostki, uczestniczyło od kilku do kilkunastu osób.
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap identyfikacji grup docelowych strategii.		
World Café	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A, B, C, D, E, F	Formuła World Café wykorzystana była podczas 17 spotkań konsultacyjnych. Na spotkaniach, w zależności od liczby mieszkańców danej jednostki, uczestniczyło od kilku do kilkunastu osób.
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap identyfikacji grup docelowych strategii.		
Spacery badawcze	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A	Podczas spacerów badawczych były przeprowadzane z rozmowy z przypadkowo spotykanymi mieszkańcami i przedsiębiorcami. Przeprowadzono 17 spacerów badawczych.
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
Punkt konsultacyjny	Etap definiowania potrzeb i problemów.	A,B	Punkt prowadzony był Biurze LSR, do którego zgłaszali się głównie mieszkańcy i przedstawiciele grup wykluczonych.
	Etap określania celów i ustalania ich hierarchii.		
	Etap poszukiwania rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii.		
	Etap formułowania wskaźników realizacji LSR.		
	Etap identyfikacji grup docelowych strategii.		

Metody partycypacji wykorzystane na poszczególnych etapach budowania strategii:

1. **Diagnoza i analiza SWOT:** ankieta internetowa, ankieta papierowa, kawiarenka obywatelska, World Café, analiza problemów z wykorzystaniem map jednostek urbanistycznych, spotkania grup roboczych, konsultacje pisemne na stronie internetowej, wywiady indywidualne, spacery badawcze.
2. **Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania:** spotkania grup roboczych, dyskusja reprezentantów grup, wywiady indywidualne, konsultacje pisemne na stronie internetowej, kawiarenka obywatelska, spacery badawcze.
3. **Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru:** spotkania grup roboczych, dyskusja reprezentantów grup, wywiady indywidualne, konsultacje pisemne na stronie internetowej.
4. **Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji:** spotkania grup roboczych, dyskusja reprezentantów grup, wywiady indywidualne, konsultacje pisemne na stronie internetowej.
5. **Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR:** spotkania grup roboczych, dyskusja reprezentantów grup, wywiady indywidualne, konsultacje pisemne na stronie internetowej, kawiarenka obywatelska.

Angażowanie społeczności lokalnej będzie miało również miejsce na kolejnych etapach realizacji strategii, tj.:

1. monitorowania i oceny realizacji strategii, gdzie będą wykorzystywane takie metody, jak: spotkania informacyjne, badania ankietowe, wywiady z przedstawicielami lokalnej społeczności,
2. aktualizowania strategii, do której będą wykorzystywane raporty z przeprowadzanych ankiet satysfakcji oraz zapisy grupy dyskusyjnej w mediach społecznościowych (w mediach społecznościowych będzie prowadzona grupa dyskusyjna, gdzie społeczność lokalna będzie mogła się swobodnie wypowiadać),
3. opracowania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru, które zgodnie z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji dopuszczają zmianę kryteriów przez Radę Programową na wniosek od lokalnej społeczności lub członków/organów LGD.

W celu animacji społeczności lokalnej planuje się wykorzystanie metod wskazanych w planie komunikacji. Będą to m.in. spotkania networkingowe, dyżury informacyjne, ankiety on-line, konsultacje na stronie internetowej i z wykorzystaniem mediów społecznościowych (grupa dyskusyjna). Dobór metod ma na celu dotarcie do jak największej części społeczeństwa, w tym do najsłabszych członków społeczności. Ponadto zaplanowano szereg szkoleń i spotkań informacyjnych skierowanych zarówno do potencjalnych wnioskodawców/grantodawców w celu przygotowania dobrych wniosków i ich rozliczenia, jak i do grup defaworyzowanych w celu ich aktywizacji i zachęcenia do zmiany.

Wybrane sugestie i problemy społeczne wskazywane przez poszczególne grupy i uwzględniane podczas prac nad strategią (wykorzystano notatki ze spotkań i spacerów badawczych oraz informacje z ankiet):

1. osoby bezrobotne: zwiększenie miejsc pracy dla młodych, zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, poszerzenie wiedzy na temat osób wykluczonych zawodowo, lepszy start dla bezrobotnych, wzrost liczby miejsc pracy, większe możliwości znalezienia ciekawej i dobrze płatnej pracy dającej możliwości rozwoju osobistego i zawodowego oraz godzenia życia zawodowego z wychowaniem dzieci, wsparcie dla osób bezrobotnych, ale przez konkretne powiązania z rynkiem pracy, a nie kolejne szkolenia niedostosowane do lokalnych potrzeb, większe możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych dla osób, które chcą się rozwijać, rozwój firm i tworzenie nowych miejsc pracy,
2. osoby starsze: wspólna praca społeczności nad zrozumieniem potrzeb seniorów, miejsca do opieki nad osobami starszymi, więcej miejsc przyjaznych seniorom, aktywizacja osób starszych,
3. młodzież: więcej organizacji działających na rzecz dzieci i młodzieży, większa oferta kulturalna i sportowa dla dzieci i młodzieży, więcej zajęć dla dzieci i młodzieży, aby kreatywnie spędzały wolny czas (zajęcia pozalekcyjne, artystyczne, rekreacyjne),
4. osoby niepełnosprawne: dostęp do usług opiekuńczych i rehabilitacyjnych dla niepełnosprawnych i seniorów, aktywizacja osób z Przedmieścia Bydgoskiego z problemem alkoholowym czy chorych psychicznie, poprawa dostępu do oferty kulturalnej, aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych, zwrócenie uwagi na problemy osób z zaburzeniami psychicznymi,
5. osoby korzystające z pomocy społecznej: powinno zwrócić się uwagę na współdziałanie społeczności lokalnej dzielnicy w dziedzinie rozrywek dla osób starszych, poprawa warunków osób biedniejszych, realizacja wspólnych imprez i wydarzeń lokalnych, zwiększenie możliwości zatrudnienia, ograniczenie wandalizmu, darmowa oferta kulturalno-sportowa dla osób ubogich,
6. pozostali/sugestie wspólne: większa liczba imprez lokalnych, powstanie lokalnych domów kultury, integracja społeczeństwa, pomoc bezdomnym, odbudowanie zaufania jako zasady współistnienia i współpracy, więcej małych działań dostępnych dla wszystkich, większa dbałość o środowisko naturalne, większa świadomość ekologiczna mieszkańców, lepsze rozwiązania w zakresie zieleni miejskiej i miejsc ogólnodostępnych do spędzania czasu wolnego, np. dla rodzin z dziećmi, poszanowanie dla wspólnej własności, skuteczna walka z objawami wandalizmu czy zaśmiecania okolicy, inwestycje w kapitał społeczny.

Nie uwzględniono natomiast do prac nad strategią zgłaszanych potrzeb w zakresie działań infrastrukturalnych jak: więcej placów zabaw, kolejne zewnętrzne siłownie, naprawa chodnika, stawianie ławek.

Na każdym etapie prac nad strategią dokonywano analizy przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji.

ROZDZIAŁ III. DIAGNOZA - OPIS OBSZARU I LUDNOŚCI

3.1. Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR

Zgodnie z 11 Osią priorytetową Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (dalej RPO WK-P) pn.: "Rozwój lokalny kierowany przez społeczność" działania objęte LSR skierowane są na wsparcie realizacji instrumentu RLKS, który ułatwia społecznościom lokalnym inicjowanie i realizację działań rozwojowych w formule partycypacyjnej przy współudziale mieszkańców, lokalnych partnerów społeczno-gospodarczych i samorządów lokalnych. Celem wyżej wymienionych działań jest wzrost aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, do których zgodnie z RPO WK-P zaliczają się:

1. osoby lub rodziny korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej lub kwalifikujące się do objęcia wsparciem pomocy społecznej oraz korzystające z PO PŻ.

2. osoby uzależnione od alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających,
 3. osoby niepełnosprawne oraz chore psychicznie,
 4. osoby długotrwale bezrobotne zakwalifikowane do III profilu pomocy,
 5. osoby zwalniane z zakładów karnych,
 6. uchodźcy,
 7. osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą oraz rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych,
 8. osoby nieletnie, wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości,
 9. osoby przebywające w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii,
 10. rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością,
 11. osoby niesamodzielne,
 12. osoby bezdomne lub dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań.
- Odbiorcami wsparcia może być ponadto otoczenie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym tj. osoby spokrewnione lub niespokrewnione z osobami zagrożonymi ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wspólnie zamieszkujące i gospodarujące, a także inne osoby z najbliższego środowiska osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Wszystkie ww. grupy będą objęte wsparciem w ramach LSR, co znajduje swoje odzwierciedlenie w przeprowadzonych działaniach konsultacyjnych. Ankieta dla mieszkańców, umożliwiającą wskazanie problemów, które są najbardziej widoczne w ich otoczeniu, a także spotkania konsultacyjne potwierdziły, że wyżej wymieniony katalog stanowi **grupy defaworyzowane na obszarze LSR, które wymagają szczególnej uwagi w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej.** Wśród 10 najczęściej wymienianych negatywnych zjawisk społecznych o największym natężeniu wskazywano: zaśmiecanie okolicy i zbieractwo, palenie papierosów (w tym w szkołach i okolicach szkół) przez dzieci i młodzież, bezrobocie, widoczne różnice w statusie ekonomicznym mieszkańców, młodzież sprawiającą problemy wychowawcze, trudności na rynku pracy – zatrudnienie „na czarno”, niewystarczającą współpracę sąsiedzką/ obojętność sąsiedzką, niewystarczające lub niedostosowane do potrzeb dla dorosłych miejsca rekreacji/ spędzania czasu wolnego, wandalizm i przestępczość oraz alkoholizm.

3.2. Wskazanie problemów społecznych

Analiza problemowa poszczególnych grup docelowych, dokonywana na etapie diagnozy, wykazała szereg współwystępujących i wzajemnie się generujących barier i trudności w skutecznej aktywizacji społeczno-zawodowej grup zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem.

Diagnoza dokonywana była na podstawie:

1. analizy danych statystycznych dostępnych na poziomie centralnym (GUS), jak i dostarczonych danych od poszczególnych jednostek Urzędu Miasta, a także Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie oraz Powiatowego Urzędu Pracy dla miasta Torunia,
2. badania ankietowego przygotowanego na podstawie 3 formularzy skierowanych do: mieszkańców, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców,
3. konsultacji społecznych z mieszkańcami i lokalnymi liderami, które odbywały się podczas 17 spotkań w jednostkach urbanistycznych oraz podczas spacerów badawczych,
4. wywiadów bezpośrednich z przedstawicielami instytucji i organizacji, świadczących wsparcie dla grup docelowych,
5. spotkań grup roboczych oraz dyskusji reprezentantów grup,
6. konsultacji prowadzonych za pośrednictwem Internetu.

Zestawienie ze sobą informacji i danych statystycznych, gromadzonych w ramach powszechnie dostępnego systemu, z informacjami płynącymi od różnych grup interesariuszy pokazuje, iż nie zawsze dane statystyczne będą podstawą do wnioskowania o rodzajach i sposobach udzielonego wsparcia. Zidentyfikowane problemy można analizować pod kątem danej grupy docelowej, zjawiska i zjawisk współwystępujących oraz poziomu i zasięgu obszaru problemowego w kontekście danej grupy. W obszarze interwencji Lokalnej Strategii Rozwoju elementy tej analizy przenikają się i oddziałują na siebie wzajemnie. Na podstawie przeprowadzonych konsultacji określono następujące obszary problemowe:

SYTUACJA EKONOMICZNA, W TYM NISKI POZIOM DOCHODÓW

Obszar wykluczenia społecznego dotyczy najczęściej osób, które osiągają niskie dochody. Zjawisko to zaobserwować można m.in. na podstawie danych dotyczących korzystania z pomocy społecznej udzielanej przez Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie. Dane statystyczne pokazują systematyczny i stały wzrost osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LSR na przestrzeni ostatnich 10 lat: z 4 781 osób w 2006 roku do 10 093 w 2015 r. Obrazuje to poniższa tabela danych MOPR:

Tabela 5. Liczba osób korzystających z pomocy społecznej w jednostkach urbanistycznych Torunia (stan na dzień 31 grudnia danego roku).

I.p.	Jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Barbarka	0	0	0	0	6	0	0	0	2	2
2	Bielany	78	76	126	171	125	218	292	622	269	281
3	Bielawy	54	61	77	57	77	69	77	57	82	74
4	Bydgoskie Przedmieście	1 190	1 063	1 714	1 937	2 554	2 153	2 134	2 104	1 848	2 035
5	Chełmińskie Przedmieście	862	725	1 523	1 396	1 647	1 389	1 283	1 281	1 430	1 317
6	Czerniewice	52	57	17	50	73	59	83	50	70	176
7	Grębocin Nad Strugą	92	101	348	417	368	354	461	479	411	457
8	Grębocin Przy Lesie	22	40	134	130	147	167	187	170	144	121
9	Jakubskie Przedmieście	382	358	783	793	891	694	783	786	692	616
10	Kaszczonek	20	17	43	45	78	45	72	63	82	59
11	Katarzynka	4	4	47	57	62	0	42	44	54	63
12	Mokre Przedmieście	585	551	770	1 124	1 068	1 359	935	1 043	1 379	1 467
13	Na Skarpie	131	179	676	552	554	450	544	710	509	656
14	Podgórz	420	422	1 083	896	959	902	1 160	1 301	1 146	1 364
15	Rubinkowo	391	374	786	1 078	956	1 004	1 024	1 033	856	942
16	Rudak	44	42	225	231	339	708	718	114	335	88
17	Stare Miasto	1 085	945	1 242	1 332	1 683	1 498	1 249	1 274	1 002	1 052
18	Starotoruńskie Przedmieście	6	7	10	41	4	31	18	26	22	33
19	Stawki	114	118	340	252	341	445	424	405	412	512
20	Wrzosey	262	274	308	311	374	770	1 113	1 729	765	810
Razem Miasto		5 794	5 414	10 252	10 870	12 306	12 315	12 599	13 291	11 510	12 125
Razem dla obszaru LSR (z wyłączeniem jednostek oznaczonych kolorem)		4 781	4 493	8 010	8 877	10 027	10 431	10 700	11 237	9 489	10 093

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu.

W zakresie liczby osób korzystających z pomocy społecznej można zauważyć zróżnicowaną dynamikę w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Torunia. Pomimo systematycznej pracy organizacji pozarządowych i wielu inicjatyw społecznych, Bydgoskie Przedmieście jest wciąż obszarem z największą potrzebą interwencji. Z kolei sytuacja Torunia na tle województwa kujawsko-pomorskiego pokazuje, iż odsetek osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w roku 2014 był w Toruniu niższy od średniej dla województwa i wynosił 5,7% (dla porównania w Bydgoszczy - 5,0%, w powiecie bydgoskim - 8,1%, w powiecie inowrocławskim - 10,2% oraz w Grudziądzu - 10,8%). Działalność MOPR-u w zakresie działania na rzecz osób potrzebujących pomocy społecznej przyjmuje różną postać. Zgodnie z art. 36. ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, środowiskową pomoc pieniężną stanowią m.in. różnego rodzaju zasiłki – stałe, okresowe, celowe, natomiast w zakres pomocy niepieniężnej wchodzi m.in.: praca socjalna, poradnictwo specjalistyczne, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, posiłki, schronienie, ubranie czy sprawianie pogrzebu. Jak wskazuje poniższe zestawienie, najczęściej udzielanymi świadczeniami są: usługi opiekuńcze, posiłki dla dzieci i młodzieży w czasie nauki oraz bony obiadowe. Największa liczba rodzin objęta jest z kolei zasiłkami celowymi i w naturze. Jednocześnie wg danych przedstawionych w Ocenie Zasobów Polityki Społecznej za rok 2014 (dalej OZPS), odsetek osób, które otrzymały stypendia socjalne i zasiłki szkolne w populacji osób w wieku 7-24 lata w Toruniu był najniższy na tle województwa - 6,7%.

Tabela 6. Świadczenie MOPR w Toruniu w zakresie zadań własnych w latach 2013-2014.

Formy pomocy	2013			2014		
	liczba rodzin	liczba świadczeń	kwota świadczeń (w zł)	liczba rodzin	liczba świadczeń	kwota świadczeń (w zł)
Bony obiadowe	253	22 773	90 185	223	24 483	93 528
Posiłek dla dzieci młodzieży w czasie nauki	1 254	28 0463	989 979	1 229	258 268	948 617

Formy pomocy	2013			2014		
	liczba rodzin	liczba świadczeń	kwota świadczeń (w zł)	liczba rodzin	liczba świadczeń	kwota świadczeń (w zł)
Usługi opiekuńcze	510	178 150	2 072 914	539	193 808	2 325 702
Sprawienie pogrzebu	40	40	104 018	32	33	82 796
Zasiłki celowe i w naturze	5 152	-	4 137 991	4 781	-	4 372 056
Zasiłki celowe na pokrycie wydatków w wyniku zdarzenia losowego	-	-	-	33	57	125 380
Schronienie	65	30 646	226 652	82	30 014	4 768
Zasiłki okresowe	4 837	24 220	7 464 714	4 766	25 657	7 570 265
Zasiłki stałe	766	7 291	3 315 000	771	7 685	3 504 123
Razem	5 720	-	18 401 453	5 621	-	19 027 235

Źródło: Sprawozdanie Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu za rok 2014, s. 6.

Jak pokazuje analiza przedstawiona w OZPS za 2014 r., pomimo spadku udziału świadczeniobiorców pomocy społecznej w populacji mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego, obserwuje się wzrost odsetka ludności długotrwale z niej korzystających (z 53% w roku 2013 do 56% w roku 2014, tj. o 3 p. p.). Najwyższy wskaźnik liczby osób z tej kategorii odnotowano w Toruniu (71,9%), najniższy zaś w powiecie mogileńskim (41,5%), w powiecie chełmińskim (42,8%), a także w Bydgoszczy (43,9%). Intensywność korzystania z pomocy MOPR nie oznacza, iż stan materialny mieszkańców Torunia uległ pogorszeniu. Stałoby to w sprzeczności z danymi świadczącymi o spadku bezrobocia w mieście Toruniu. Dogłębna analiza, w tym odwołanie się do informacji uzyskiwanych podczas konsultacji społecznych pokazuje, iż wzrost korzystających z pomocy społecznej w Toruniu (w tym odsetek długotrwale z niej korzystających) to także wynik następujących zjawisk:

- wzrostu świadomości i wiedzy mieszkańców w zakresie możliwości uzyskania dodatkowych dochodów płynących z pomocy społecznej,
- licznych projektów aktywizacyjnych w poprzednim okresie programowania, które dostarczyły beneficjentom wiedzy dotyczącej sposobów uzyskiwania dochodów poza rynkiem pracy,
- migracji zarobkowej i pracy „na czarno” członków rodziny, którzy oficjalnie zarejestrowani są w PUP i przypisani do III profilu pomocy, co daje możliwość pozostałym członkom rodziny na korzystanie z pomocy społecznej,
- ukrywania dochodu (praca „na czarno”, praca dorywcza, umowy cywilnoprawne),
- niskiego poziomu wynagrodzeń na runku pracy w porównaniu z zarabianiem „na czarno” i jednoczesnym korzystaniem z pomocy społecznej powodującego, iż praca zawodowa przestaje być opłacalna.

Podczas konsultacji wielokrotnie przytaczano przykłady niesłusznego korzystania z pomocy społecznej, nadużywania pomocy, a także celowego zaniżania własnej sytuacji materialnej. Tego typu spostrzeżenia przywoływały zarówno osoby pracujące z grupami defaworyzowanymi, jak również sami mieszkańcy korzystający z pomocy MOPR. Podkreślano również, iż wiele rodzin „wyspecjalizowało się” w uzyskiwaniu świadczeń z pomocy społecznej, a model korzystania z takiego wsparcia jest kontynuowany z pokolenia na pokolenie. Z drugiej strony dostrzegalne jest inne zjawisko - tzw. „nowych zagrożonych wykluczeniem społecznym”. Mowa tu o osobach, które nie korzystają z pomocy społecznej, choć kwalifikują się do jej uzyskania. Powodem takich postaw są m.in.: duma, poczucie niezależności oraz chęć udowodnienia innym i sobie, że nie utrzymują się z opieki społecznej. Takie postępowanie powoduje, iż osoby istotnie potrzebujące wsparcia często z niego nie korzystają.

Problem sytuacji ekonomicznej dotyczy właściwie wszystkich grup docelowych. Zasadnym wydaje się zatem docieranie do tych grup społecznych, które pragną zmiany i potrzebują realnej pomocy. W sytuacji zaś grup społecznych, korzystających z systemu pomocy społecznej, trudno przedsięwziąć rozwiązania o charakterze systemowym. W tym ujęciu grupą szczególnie wrażliwą staje się otoczenie takich osób/rodzin korzystających w sposób celowy z pomocy społecznej, a mianowicie dzieci i młodzież. Istotne jest to w kontekście zmiany kształtowanego przez rodziców paradygmatu funkcjonowania w społeczeństwie i na rynku pracy.

WPŁYW SPOŁECZNY I OTOCZENIA OSÓB ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM I UBÓSTWEM NA UTRWALANIE LUB ZMIANĘ POSTAW STANOWIĄCYCH FUNDAMENT AKTYWIZACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ

Podczas konsultacji, szczególnie podczas rozmów indywidualnych z przedstawicielami organizacji i instytucji działających w obszarze aktywizacji społeczno-zawodowej, wskazywano na fakt współwystępowania problemów o charakterze społecznym

w odniesieniu do danych grup. Często osoby lub rodziny korzystające ze wsparcia MOPR, borykają się jednocześnie z problemem ubóstwa, bezrobocia oraz alkoholizmu. Co więcej, na każdym etapie konsultacji, wskazywany jest problem „dziedziczenia” biedy i postaw, a także wpływ otoczenia na utrwalanie tego zjawiska.

Na podstawie informacji przedstawionych w rocznych sprawozdaniach MOPR, widoczna jest rosnąca aktywność w zakresie pomocy nie tylko osobom ubogim, ale także bezdomnym, uzależnionym od alkoholu i narkotyków. W przypadku alkoholizmu pomocą objęto 72 rodziny w 2010 roku, natomiast w 2014 roku było to już 145 rodzin. Podobna dynamika widoczna jest także w przypadku osób uzależnionych od narkotyków. W 2010 roku pomocy udzielono 12 rodzinom, podczas gdy w 2014 r. liczba ta wzrosła do 31 rodzin.

Tabela 7. Liczba rodzin i osób w rodzinach korzystających z pomocy Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu w latach 2010-2014.

Powód trudnej sytuacji życiowej	2010		2011		2012		2013		2014	
	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach
Ubóstwo	3854	7422	3501	8017	4051	8945	4829	11 009	4 364	9 966
Bezdomność	226	330	186	259	243	305	269	316	302	350
Bezrobocie	2894	7453	2472	5970	2909	6918	3325	8001	3 062	7 248
Niepełnosprawność	1896	3755	1786	3250	1838	3351	1840	3421	1 796	3 222
Przemoc w rodzinie	28	79	22	62	24	67	24	63	21	55
Alkoholizm	72	94	74	90	110	162	134	201	145	213
Narkomania	12	13	11	11	24	29	28	35	31	41
Trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego	113	142	113	148	142	183	178	259	155	223
Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy	2	2	2	2	1	1	7	13	5	6

Źródło: Sprawozdanie Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu za lata 2013-2014.

Jak wynika z powyższej tabeli Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu świadczył także pomoc osobom, które miały trudności w przystosowaniu się do życia po opuszczeniu zakładu karnego. W odniesieniu do tej grupy widoczny jest niewielki, jednak systematyczny wzrost liczby osób, którym udzielana jest pomoc. Z kolei spotkania konsultacyjne wykazały, iż problem z powrotem do funkcjonowania w społeczeństwie osób opuszczających zakłady karne jest coraz bardziej widoczny. Osoby takie czują się wykluczone ze społeczności, często mają problemy w nawiązywaniu trwałych relacji o charakterze osobistym czy zawodowym. W społeczeństwie funkcjonuje z kolei stereotypowe myślenie, które przedstawia takie osoby jako niegodne zaufania, często wzbudzając lęk przez nawiązaniem kontaktów czy zatrudnieniem. Podczas kawiarenek roboczych wskazywano na konieczność realizacji działań o charakterze integracyjnym oraz organizującym społeczność lokalną, pozwalając tej grupie na włączenie do danej zbiorowości w sposób niewymuszony. Podnoszono również potrzebę realizacji operacji o charakterze edukacyjnym oraz w zakresie aktywizacji zawodowej, które będą miały na celu pomoc osobom opuszczającym zakład karny w zakresie dostosowania się do potrzeb rynku pracy. Na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie widoczny jest również problem osób posiadających status uchodźcy. W Toruniu grupa ta stanowi bardzo mały odsetek mieszkańców, co potwierdza brak poruszania problemów tej społeczności podczas konsultacji społecznych. Grupę ta należy uznać za wymagającą najmniejszej interwencji na tle pozostałych grup defaworyzowanych, co nie wyklucza realizacji operacji dotyczących ich potrzeb w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju.

Działania o charakterze integracyjnym powinny także pomóc w funkcjonowaniu w społeczeństwie osób z niepełnosprawnościami. W związku z aktywizacją społeczno-zawodową osób niepełnosprawnych, najczęściej podczas spotkań konsultacyjnych, pojawiała się potrzeba dostosowania infrastruktury do potrzeb tej grupy. Mieszkańcy wskazywali, iż pomimo widocznych zmian w uwzględnianiu potrzeb osób niepełnosprawnych w realizacji nowych inwestycji, nadal widoczny jest deficyt w zakresie dostępu do oferty kulturalnej i rekreacyjnej osób z niepełnosprawnościami ruchowymi. Wynika to z braku dostosowania pomieszczeń do potrzeb osób niepełnosprawnych, ale także z niewystarczających środków finansowych tej grupy społecznej na aktywne uczestnictwo

w wydarzeniach kulturalnych. Problem niepełnosprawności jest bardzo często powiązany z koniecznością korzystania ze wsparcia pomocy społecznej, co obrazują poniższe tabele.

Tabela 8. Liczba osób niepełnosprawnych korzystająca ze wsparcia finansowego PFRON.

lata 2008 -2015	Liczba osób niepełnosprawnych korzystających z dofinansowań ze środków PFRON	w tym liczba kobiet	w tym liczba dzieci i młodzieży do 18 roku życia
2008	1983	881	251
2009	969	388	209
2010	635	265	71
2011	627	298	110
2012	1145	634	85
2013	671	325	59
2014	934	386	73
2015	1043	465	94

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu

Tabela 9. Liczba rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością¹.

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba rodzin	481	456	415	386	380	454	527	434	401	439

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu

Kompleksowej analizie sytuacji osób niepełnosprawnych, w tym osób ze schorzeniami psychicznymi dostarcza „**Program Działań Miasta Torunia Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020**” wskazujący, iż:

1. najczęstszym powodem uzyskania orzeczenia o niepełnosprawności są choroby narządów ruchu oraz choroby układu oddechowego i krążenia, co ma związek ze stylem i warunkami życia mieszkańców Torunia; istotny jest ponadto obserwowany wzrost liczby osób orzeczonych z powodu chorób psychicznych oraz rosnący na sile problem konieczności umieszczenia takich osób w domach pomocy społecznej;
2. wśród osób, które w latach 2010 – 2012 uzyskały orzeczenie o stopniu niepełnosprawności osoby aktywne zawodowo stanowią odpowiednio: 2010 r. – 27,15%, 2011 r. – 27,88% i 2012 r. – 26,61%;
3. w grupie bezrobotnych, jak i w grupie poszukujących pracy niepozostających w zatrudnieniu dominują osoby niepełnosprawne o niskim poziomie wykształcenia; osoby z wykształceniem zawodowym, gimnazjalnym, podstawowym i podstawowym nieukończonym w grupie poszukujących pracy niepozostających w zatrudnieniu na przestrzeni lat 2010-2012 stanowią ok. 50 %, a w grupie bezrobotnych ok. 68%;
4. w grupie osób bezrobotnych, jak i w grupie osób poszukujących pracy niepozostających w zatrudnieniu, najliczniej występują osoby w przedziale wiekowym 45 – 54 lata;
5. corocznie pomocą w formach: materialnej, w naturze, usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych oraz w formie pracy socjalnej objętych jest średnio ok. 2000 rodzin, w których występuje problem niepełnosprawności;
6. od 2010 r. najwięcej rodzin, w których występuje problem niepełnosprawności, zamieszkuje rejony Podgórze, Starówki, Dekerta, Fałata i Fredry.

Osoby niepełnosprawne bardzo często wymagają dedykowanego wsparcia w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej. Podczas konsultacji wskazywano, iż konieczne są działania animacyjne i edukacyjne, nie tylko zachęcające społeczność do zaangażowania się w pomoc osobom niepełnosprawnym, ale także zaktywizowanie samych zainteresowanych. Konieczne jest podejmowanie działań integrujących młode osoby niepełnosprawne z lokalną społecznością, aby osoby te uniknęły marginalizacji i wykluczenia społecznego. Celem podmiotów działających na rzecz tej defaworyzowanej grupy jest m.in. tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym (w tym pobudzanie ich aktywności i zaradności). Jak wynika z powyższej analizy oraz na podstawie „Programu Działań Miasta Torunia Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020”, niespełna 30% osób jest aktywnych zawodowo, a jedną z przyczyn takiej sytuacji (jak podkreślano podczas konsultacji) jest niedostosowanie kwalifikacji zawodowych osób niepełnosprawnych do potrzeb rynku pracy.

¹ O ile co najmniej jeden z rodziców lub opiekunów nie pracuje ze względu na konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością.

Na każdym etapie konsultacji pojawiał się również problem chorób psychicznych oraz aktywizacji społeczno-zawodowej osób na nie cierpiących. Coraz większa świadomość społeczna powoduje, iż osoby takie, zainteresowane wsparciem, są diagnozowane i otrzymują pomoc. Specjaliści podkreślają jednak, iż w tym obszarze konieczne jest podjęcie zdecydowanych działań. Dane ze Szpitala Psychiatrycznego w Toruniu wskazują, że liczba pacjentów z Torunia w roku 2013 i 2014 była na zbliżonym poziomie (w 2013 r. – 5.226, 2014 r. – 5.390). Powszechnie wiadomo jednak, że wiele osób nie jest uwzględnianych w statystkach (m.in. w przypadku, kiedy nie mają orzeczenia o niepełnosprawności lub nie korzystają z pomocy społecznej). Do jednych z najczęstszych chorób wymienianych podczas konsultacji należy depresja, która to przez wielu specjalistów wskazywana jest jako choroba cywilizacyjna, a przez mieszkańców dostrzegana jest bardzo wyraźnie w otoczeniu. Choroby psychiczne dotyczą coraz częściej osób dobrze wykształconych oraz młodych ludzi w wieku produkcyjnym (także tych o wyższym statusie materialnym), stąd też mieszkańcy uczestniczący w konsultacjach wskazywali na konieczność edukacji w tej materii i podjęcie działań specjalistycznych.

Podczas konsultacji społecznych, wśród osób o wyższym statusie materialnym, dostrzeżony został także problem przemocy rodzinnej, który do niedawna wiązany był z biedą i wykluczeniem. Zdaniem mieszkańców wpływ na to ma alkohol i uzależnienia - problemy coraz częściej dotyczą osoby lepiej sytuowane. Dane statystyczne wskazują, że od momentu wprowadzenia procedury „Niebieska Karta”, tj. od 2011 roku, zwiększyła się świadomość społeczna, a zjawisko przemocy domowej nie jest już zjawiskiem „czterech ścian”. Coraz częściej przemoc dostrzegana i identyfikowana jest przez różne środowiska: policję, pomoc społeczną, oświatę, ochronę zdrowia. Także wśród osób korzystających z pomocy Zespołu Interwencji Kryzysowej w Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie w Toruniu, duża część to osoby doświadczające różnych form przemocy domowej. Corocznie jest to około 200 środowisk, a wśród nich 700 osób. Od roku 2011 do końca 2015r. w Toruniu wszczęto procedurę 680 „Niebieskich Kart”. Zdecydowana większość wszczęta została przez Policję (613), w dalszej kolejności przez pomoc społeczną (42) oraz oświatę (19). Najrzadziej (tylko w 6 przypadkach) „Niebieskie Karty” wszczynane były przez pracowników ochrony zdrowia.

Tabela 10. Dane dotyczące przemocy w rodzinie.

Procedura „Niebieskiej Karty”						
	2011	2012	2013	2014	2015	SUMA
NK wszczęte łącznie w tym przez następujące podmioty	36	148	141	158	197	680
Policja	36	135	129	145	168	613
Oświata	-	4	6	4	5	19
Pomoc społeczna	-	7	5	8	22	42
Ochrona zdrowia	-	2	1	1	2	6

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu

Wyżej wskazywane problemy występujące w rodzinach często powiązane są z systemem pieczy zastępczej, która stanowi formę opieki nad dzieckiem tymczasowo lub trwale pozbawionym opieki (pieczy) rodziców. Analizując dane dotyczące formy rodzinnej, jaką jest piecza zastępcza, można zauważyć, że formą opieki, która systematycznie zyskuje na znaczeniu, jest opieka pełniona przez rodziny spokrewnione. Zdaniem mieszkańców główną przyczyną umieszczania dzieci w pieczy zastępczej nie jest fakt, iż są „naturalnymi sierotami”, ale zaniedbania wychowawcze rodziców, uzależnienia czy przemoc psychiczna i fizyczna. Piecza zastępcza daje poczucie bezpieczeństwa i zmniejsza ryzyko marginalizacji społecznej. Dzieci i młodzież objęte wsparciem, potrzebują jednak pomocy w zakresie rozwijania poczucia własnej wartości oraz innych działań w zakresie aktywizacji społecznej.

Tabela 11. Rodzinna piecza zastępcza w Toruniu w latach 2012-2014.

FORMA RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ	2012		2013		2014	
	Liczba dzieci	Liczba dzieci	Liczba dzieci	Liczba dzieci	Liczba dzieci	Liczba dzieci
Rodziny spokrewnione	210	247	226	269	237	283
Rodziny niezawodowe	62	83	57	78	61	81
Rodziny zawodowe – pełniące funkcje pogotowia rodzinnego	5	30	5	28	5	28
Rodziny zawodowe specjalistyczne	5	14	4	11	4	13
Rodziny zawodowe wielodzietne	4	17	2	9	-	-
Rodzinne Domy Dziecka	3	21	7	37	8	46
Rodziny zastępcze zawodowe	-	-	1	3	3	6

Źródło: Sprawozdanie Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu za lata 2012-2014.

WARUNKI BYTOWO-MIESZKANIOWE I POWIĄZANE Z NIMI WARUNKI HIGIENICZNO-ZDROWOTNE ORAZ BEZDOMNOŚĆ

Podczas konsultacji wielokrotnie zgłaszano problemy mieszkaniowe dotyczące starego budownictwa czy mieszkań socjalnych, w których warunki mieszkaniowe utrudniają zaspokajanie podstawowych czynności higienicznych, a także wpływają na zaburzenie kontaktów społecznych. Trudności zgłaszane były przede wszystkim przez otoczenie osób wykluczonych społecznie oraz lokalnych liderów i animatorów, gdyż przyznanie się do tego problemu przez samych wykluczonych, było zbyt trudnym emocjonalnie zagadnieniem. Zły system kanalizacji, doprowadzania wody (w szczególności ciepłej), dostęp do sanitariatów, łazienek, ogrzewania, odprowadzania śmieci - to zagadnienia, które negatywnie wpływają na higienę i zdrowie mieszkańców żyjących w takich warunkach. Problem ten jest szczególnie widoczny w tak zwanych „enklawach starego mieszkalnictwa”, wokół których powstają nowe budynki wielorodzinne, gdzie taki problem już nie istnieje.

Powyżej opisane problemy przekładają się w sposób bezpośredni na upośledzenie kontaktów społecznych, wycofywanie się z aktywności sąsiedzkiej, towarzyskiej, edukacyjnej. Młode osoby są stygmatyzowane przez środowisko i rówieśników, co utrudnia im wchodzenie w dorosłość. Starsze osoby zaś wycofują się z wszelkiej aktywności, co odbija się poważnie na ich zdrowiu i zamykają się w domach, ograniczając swoją aktywność do okolic miejsca zamieszkania. Innym problemem natury bytowo-mieszkaniowej jest poziom zadłużenia mieszkańców z tytułu nieuregulowanych opłat za mieszkanie czy media. Związane jest to bezpośrednio z sytuacją ekonomiczną, a ciągły wzrost zadłużenia grozi utratą mieszkania i innymi konsekwencjami prawnymi.

Pozostawanie w trudnych warunkach bytowych związane jest z brakiem świadomości i wiedzy osób doświadczających trudności w obszarze swoich praw i możliwości, jakie daje system wsparcia. Administratorzy mieszkań, zarządcy nieruchomości wskazują, iż wielu sytuacji można uniknąć lub zapobiec im na drodze prawnej i administracyjnej, ale część mieszkańców, których dotyczy ten problem, nie wie o takiej możliwości albo nie potrafi z niej skutecznie skorzystać.

Analizując warunki bytowo-mieszkaniowe, konieczne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż w widoczny dla mieszkańców sposób przybywa nowych budynków komunalnych i socjalnych w Toruniu, które pozwalają na funkcjonowanie w odpowiednich warunkach mieszkaniowych. Wskazywanymi podczas konsultacji problemami była nadal zbyt mała ilość takich mieszkań w stosunku do osób ich potrzebujących, ale również wykorzystywanie luk w prawie przez osoby świadome przysługujących im praw, co powoduje, iż często do nowych mieszkań wprowadzają się osoby niepotrzebujące takiego wsparcia. Podczas konsultacji z wykorzystaniem map poszczególnych jednostek wskazywano na enklawy biedy - określone przestrzenie, na których mieszkają wyłącznie osoby o niskim statusie materialnym. Zdaniem mieszkańców tych enklaw, sytuacja ta sprawia, iż czują się wykluczeni ze społeczeństwa, co w konsekwencji powoduje trudności w zmianie sytuacji społecznej czy zawodowej. Miejsca takie powstają wokół działek, ciągów powstałych w ostatnich latach budynków komunalnych/socjalnych na obrzeżach Torunia czy lewobrzeżnej części miasta (osiedle budynków komunalnych/socjalnych przy ulicy Olsztyńskiej czy Armii Ludowej) oraz na Starym Mieście i Bydgoskim Przedmieściu (stare oraz często zabytkowe budownictwo).

Jak wynika z wyżej przedstawionej tabeli, wskazującej na powody korzystania z pomocy społecznej, jednym z najczęstszych powodów sięgania po pomoc z MOPR-u jest bezdomność. Wyżej przedstawione dane MOPR w zakresie występowania problemów społecznych są spójne z analizą badań ankietowych oraz przeprowadzonymi konsultacjami z mieszkańcami. Pomimo iż w konsultacjach nie wziął udziału żaden bezdomny, temat ten był poruszany praktycznie w każdej jednostce urbanistycznej.

Zgodnie z art. 6 pkt 8 Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej osobę bezdomną określa się jako:

- osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym - w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały - w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności;
- osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania.

Zdaniem społeczności oraz przedstawicieli straży miejskiej bezdomność staje się coraz mniej dostrzegalna z uwagi na skupienie środowiska osób bezdomnych poza centrum miasta. Fakt ten nie oznacza jednak, że poradzono sobie z tym problemem. Bezdomni, z uwagi na zakaz spożywania alkoholu, opuszczają noclegownie i ośrodki, wybierając przebywanie na terenach działek czy baraków, tworząc „zamknięte” społeczności. Z jednej strony obserwowana jest współpraca między społecznością bezdomnych, z drugiej jednak wyraźnie utrudniony zostaje dostęp pracowników socjalnych z uwagi na alienację od reszty społeczeństwa. Największą wiedzę dotyczącą miejsc przebywania osób bezdomnych posiada często Policja i Straż Miejska. Przedstawiciele sektorów biorący udział w konsultacjach wskazywali, iż konieczne są działania długofalowe, a nie pomoc jednorazowa. W zakresie przyczyn bezdomności mieszkańcy biorący udział w konsultacjach wskazywali na problemy finansowe, w szczególności osób starszych, które

z racji swojego podeszłego wieku nie mogą liczyć na pracę, nie mają renty ani emerytury lub mają je na bardzo niskim poziomie, co powoduje, iż tracą prawo do mieszkania. Podawano także przypadki osób w średnim wieku, które stały się bezdomne wskutek uzależnień od alkoholu czy narkotyków. Potwierdzają to dane Regionalnego Centrum Rozwoju Społecznego (RCRS) w Toruniu, które wśród najczęstszych powodów bezdomności osób korzystających z placówek wskazują: uzależnienia, brak stałych dochodów, eksmisję, rozpad rodziny i opuszczenie zakładu karnego.

Jak wynika z ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych (przeprowadzonego w nocy z 21 na 22 stycznia 2015 roku), w województwie kujawsko-pomorskim przebywa prawie 4 tys. osób bezdomnych (w tym w Toruniu 1008). Wśród nich największy odsetek – prawie 63% (dane RCRS w Toruniu) przebywało w miejscach pozainstytucjonalnych (pustostany, domki, altany działkowe, miejsca niemieszkalne i inne). Zgodnie z danymi OZPS najniższy odsetek osób bezdomnych objętych indywidualnymi programami wychodzenia z bezdomności w populacji osób bezdomnych odnotowywany jest w Toruniu – 4,3%. Jednocześnie w Toruniu występuje najkorzystniejsza sytuacja w zakresie ilości placówek udzielających pomocy i schronienia osobom bezdomnym (4 na 22 placówki w regionie udzielające pomocy i schronienia osobom bezdomnym). Pomimo to najwięcej osób bezdomnych przypadających na 1 miejsce w noclegowni/schronisku/innym miejscu schronienia przypada właśnie w Toruniu, gdzie na 1 miejsce w placówce jest blisko 6 osób. Toruń oferuje zabezpieczenie miejsc schronienia dla zaledwie 20% osób bezdomnych ze swojego obszaru. Oprócz schronienia oferta placówek dla osób bezdomnych obejmuje także pomoc typu: łaźnia, miejsce do przygotowania posiłku, miejsce do prania ubrań, dostarczanie ubrań, posiłków czy artykułów higieny osobistej. Zgodnie z poniższą tabelą, na 1008 bezdomnych w Toruniu z pomocy korzysta niespełna połowa.

Tabela 12. Liczba osób bezdomnych korzystających z pomocy na terenie Torunia.

Rok	Liczba osób bezdomnych korzystających z pomocy Miejskiego Schroniska dla Bezdomnych Mężczyzn w Toruniu	Liczba bezdomnych korzystających z pomocy na terenie Torunia (schronisko + inne instytucje + osoby z poza placówek pomocowych)
2006	195	430
2007	225	445
2008	250	450
2009	271	427
2010	280	455
2011	278	480
2012	307	471
2013	330	480
2014	320	475
2015	329	490

Źródło: Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu

ZARADNOŚĆ SPOŁECZNA I SAMODZIELNOŚĆ W ZASPOKAJANIU WŁASNYCH POTRZEB - ZARÓWNO INDYWIDUALNYCH, BYTOWYCH, PSYCHICZNYCH, SPOŁECZNYCH I OBYWATELSKICH

Osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym czy ubóstwem, a także osoby dostarczające im pomocy zgłaszały również problem braku lub niewystarczającego poziomu ogólnie zwanej zaradności społecznej oraz samodzielności społecznej i obywatelskiej. Temat ten pośrednio zgłaszany był również przez mieszkańców. Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym cechuje niska samodzielność w rozwiązywaniu własnych problemów, zwłaszcza w obliczu wymogów prawnych i administracyjnych. Często osoby, które z jednej strony doskonale radzą sobie z pozyskaniem pomocy społecznej, pozostają mało skuteczne w obliczu problemów związanych z takimi obszarami, jak: finanse, problemy opiekuńczo-wychowawcze czy konieczność dochodzenia swoich praw. Zdaniem osób pracujących z grupami defaworyzowanymi, często wśród osób charakteryzujących się zaradnością społeczną, pojawia się również naruszanie norm prawnych.

Mała zaradność i samodzielność mieszkańców wynika natomiast z:

- informacji publicznej prezentowanej w sposób niedostosowany do możliwości percepcyjnych grup docelowych,
- braku zaufania wobec działań realizowanych na rzecz mieszkańców,
- poczucia wolnego tempa realizowania zmian na rzecz mieszkańców,
- nadmiernych obciążeń biurokratycznych w załatwianiu spraw administracyjnych,
- poczucia chaosu komunikacyjnego, decyzyjnego i kompetencyjnego w poszczególnych służbach, jednostkach świadczących wsparcie.

Pytając o sposoby rozwiązywania takich problemów, mieszkańcy wskazywali zwykle na pomoc osób trzecich: „pomocne dusze”, lokalni liderzy, lokalne autorytety i działacze, którzy pomagają mieszkańcom. Sytuacja ta doskonale pokazuje, iż dotarcie do mieszkańców i praca nad ich samodzielnością będzie najskuteczniejsza z poziomu oddolnego. Problem ten dotyczy praktycznie wszystkich grup defaworyzowanych objętych wsparciem w ramach LSR. W zakresie działań w tym obszarze problemowym wskazywano na kompleksowe i zindywidualizowane formy wsparcia (ścieżka reintegracji) mające na celu wyprowadzenie osób lub rodzin z ubóstwa lub wykluczenia społecznego m.in. poprzez nabycie, przywrócenie lub wzmocnienie kompetencji społecznych, zaradności, samodzielności i aktywności społecznej.

SYTUACJA NA RYNKU PRACY, ZWIĄZANA Z TYM ATRAKCYJNOŚĆ NA RYNKU PRACY ORAZ POZIOM ZAANGAŻOWANIA NA RYNKU PRACY

Zestawiając ze sobą dane statystyczne dotyczące poziomu bezrobocia z informacjami od mieszkańców i poszczególnych organizacji działających na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, dostrzec można, iż wśród grup tych paradoksalnie nie brakuje osób posiadających umiejętności lub doświadczenie zawodowe. Problem braku aktywności na rynku pracy jest często związany z wyżej opisywanym czynnikiem ekonomicznym i brakiem opłacalności pracy. Grupy zagrożone wykluczeniem społecznym można podzielić na:

- osoby posiadające zawód (odpowiednie kwalifikacje zawodowe) - niekoniecznie zdobyty w ramach formalnego kształcenia, ale pracujące „na czarno”, dorywczo lub za granicą; najczęściej należą do nich osoby młode w tzw. wieku produkcyjnym mobilnym (tj. do 45 roku życia), które nie chcą pracować na najniższych stanowiskach za najniższe wynagrodzenie w kraju, jeśli pracując nielegalnie za granicą osiągają kilkukrotnie wyższe dochody;
- osoby z bardzo niskimi kwalifikacjami, posiadające doświadczenie zawodowe w pracach prostych, pomocniczych, które są w wieku produkcyjnym niemobilnym (tj. po 45 roku życia); osoby takie często nie są atrakcyjne na rynku pracy, zmieniają zatrudnienie, pracują dorywczo i/lub nielegalnie.

Czynnik kwalifikacji wpływa na atrakcyjność pracownika. Innym obecnie rosnącym na sile zjawiskiem jest stosunek do pracy, wyrażony w postawie, jaką przyjmują osoby nieaktywne/bierne zawodowo. Z jednej strony jest to nieumiejętność szukania pracy (ofert pracy), a z drugiej zaprezentowania się podczas rozmowy kwalifikacyjnej.

Trudności te nie zawsze wynikają z tego, iż osoby te nie są zdolne do zdobycia umiejętności prezentowania się, a wynikają w większym stopniu z niechęci i nieodpowiedniej postawy względem pracy i pracodawcy. Ten stosunek „braku umiejętności pracowania” bywa zdaniem przedsiębiorców biorących udział w konsultacjach najczęstszą przyczyną tracenia zatrudnienia przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.

Konsultacje społeczne wskazały także, iż silne jest zjawisko tzw. „beneficjenta seryjnego” czyli osoby, dla której podstawowym źródłem ubezpieczenia społecznego i dochodu są staże/ dodatki szkoleniowe w ramach projektów aktywizacyjnych. Problemy grupy osób wykluczonych społecznie z asymilowaniem się z rynkiem pracy są problemami zarówno indywidualnymi (wynikającymi z sytuacji danej osoby), problemami kulturowymi płynącymi z środowiska w jakim się dana osoba obraca, a także problemami systemowymi. Powoli zaczyna być widoczny powrót bezrobocia systemowego, gdzie pewna grupa zasobów pracy nie jest zainteresowana podjęciem pracy, gdyż oferta rynkowa dla nich jest mniej atrakcyjna od samego systemu wsparcia. Jednocześnie, zdaniem osób zajmujących się rynkiem pracy, system aktywizacji skupia się zbyt często wyłącznie na szybkiej ścieżce aktywizacji, szybkim dostarczeniu kwalifikacji i wypuszczeniu na rynek pracy. W przypadku osób kwalifikujących się do III profilu pomocy maksymalny czas aktywizacji przyjęty ustawowo to 720 dni, co zdaniem wielu specjalistów jest optymalnym okresem z uwagi na zdobycie nie tylko potrzebnego wykształcenia czy kwalifikacji, ale zdobycia „umiejętności pracowania”. Konsultacje społeczne wykazały, iż narzucana przez instytucje organizujące wsparcie i finansowane ze środków UE, ścieżka wsparcia danej grupy była w praktyce ograniczana do maksymalnie 200 dni, z naciskiem na twarde działania (szkolenia zawodowe) i z marginalizacją miękkich i komplementarnych działań środowiskowych. Projekty te rozwiązywały część problemów z poziomu indywidualnego, zupełnie marginalizując aspekt kulturowy i środowiskowy.

Podczas konsultacji wskazywano, iż osobami przypisanymi do III profilu pomocy są często młode matki pozostające długi okres poza rynkiem pracy. Pomimo, iż Toruń na tle województwa plasuje się wysoko w zakresie dostępności do żłobków (20 żłobków na 38 funkcjonujących w miastach grodzkich w województwie), potrzeby te nadal nie są zaspokojone. Dlatego też istotne dla ułatwienia kobietom powrotu na rynek pracy po urodzeniu dziecka ma właśnie dostęp do infrastruktury w zakresie zapewnienia opieki dla dzieci do 3 roku życia.

TRUDNOŚCI OPIEKUŃCZO WYCHOWAWCZE, W TYM DZIEDZICZENIE WZORCÓW KULTUROWYCH

Problem młodzieży i dzieci pojawiał się bardzo często, zarówno na obszarach zdegradowanych jak i w lepiej prosperujących jednostkach. W grupie osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, problem dziedziczenia niekonstruktywnych wzorców społecznych jest silnie zauważany przez mieszkańców. Trudności opiekuńczo - wychowawcze dostrzegane były zarówno przez mieszkańców, szkoły jak i placówki organizujące wsparcie dla dzieci i młodzieży. Najczęściej pojawiającymi się problemami był te wynikające z poziomu wandalizmu, zaśmiecania, braku poszanowania własności wspólnej. Mieszkańcy często też zgłaszali, iż młodzież, mieszkająca w innych częściach miasta uprawia „miejską turystykę dewastacyjną”. Innym problemem zauważalnym przez samą młodzież i głośno komunikowanym jest powszechny i łatwy dostęp do narkotyków i innych środków odurzających (w tym dopalaczy) oraz poziom nadużywania alkoholu przez coraz młodsze osoby. W poczuciu mieszkańców rodziny i szkoły nie spełniają swojej roli wychowawczej. Rodzice coraz więcej czasu spędzają w pracy, praca odbywa się w godzinach, gdy dzieci już nie są w szkole, co doprowadza do rozluźniania więzi rodzinnych. Funkcję tę przejmują grupy rówieśnicze, które bez odpowiedniej moderacji i wsparcia łatwo zamieniają się w tzw. „grupki wałęsającej się młodzieży”. Co więcej, zdaniem mieszkańców, dzieci i młodzież coraz częściej postrzegają siebie jako wykluczonych, wyłączonych ze społeczeństwa. Kwestia pozostawania na marginesie społeczeństwa, w grupie osób wykluczonych czy też zdemoralizowanych przestaje być dla młodego pokolenia wywodzącego się ze środowisk wykluczonych czymś od czego trzeba uciekać. Staje się dla nich fundamentem funkcjonowania i sposobem na życie. Jak wynika z konsultacji problemy z funkcjami opiekuńczo - wychowawczymi przestały być domeną rodzin biednych, czy wielodzietnych z problemem alkoholowym, a pojawiły się także w rodzinach lepiej sytuowanych. Problemy takie mieszkańcy zauważają także w przypadku bardzo młodych osób posiadających dziecko, które jeszcze nie usamodzielnili się zawodowo i życiowo. Pracownicy Urzędu Miasta Torunia wskazują, iż największa liczba nieletnich kierowanych do młodzieżowych ośrodków wychowawczych oraz młodzieżowych ośrodków socjoterapii jest na etapie gimnazjum - klasy I i II. Jak widać na poniższych tabelach częściej do ośrodków kierowani są chłopcy niż dziewczęta. Ponadto zauważalny jest wzrost skierowań (na wniosek rodziców dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia specjalnego) do młodzieżowych ośrodków socjoterapii przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, które z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym są zagrożone wykluczeniem społecznym i wymagają specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i socjoterapii.

Tabela 13. Nieletni przebywający w młodzieżowych ośrodkach socjoterapii i młodzieżowych ośrodkach wychowawczych.

Nieletni przebywający w młodzieżowych ośrodkach socjoterapii w I. 2013-2015 (na podstawie wydanych skierowań)					
2013 r.		2014 r.		2015 r.	
chłopcy	dziewczęta	chłopcy	dziewczęta	chłopcy	dziewczęta
4	1	6	4	13	6
Nieletni przebywający w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych w I. 2013-2015 (na podstawie wydanych skierowań)					
2013 r.		2014 r.		2015 r.	
chłopcy	dziewczęta	chłopcy	dziewczęta	chłopcy	dziewczęta
11	14	16	19	12	6

Źródło: Urząd Miasta Torunia

FORMY SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU, W TYM DBANIA O PRZESTRZEŃ PUBLICZNĄ

Sposób i forma spędzania wolnego czasu jest problemem o jakim najczęściej wspominają mieszkańcy podczas konsultacji. Problem ten dotyka przede wszystkich dwóch grup społecznych: dzieci i młodzieży oraz osób starszych i samotnych. Samo spędzanie czasu wolnego nie jest problemem o charakterze społecznym, który w znaczącym stopniu wpływa na sytuację grup wykluczonych, jednakże w powiązaniu z innymi zjawiskami ma ogromne znaczenie dla aktywizacji społecznej. Niekonstruktywnie spędzany czas wolny to zdaniem mieszkańców zjawisko przyczyniające się do barier w aktywizacji, poczucia niesprawiedliwości społecznej, porównywania się z innymi oraz braku perspektyw rozwojowych i szans na zmianę sytuacji. Niezaspokojenie tych naturalnych potrzeb przyczynia się do generowania zjawisk, takich jak: wandalizm, nadużywanie środków odurzających, rosnący poziom agresji, wykroczenia przeciw mieniu, akty pobicia, przemoc domowa czy wczesne wypadanie z systemu edukacji. Alternatywne spędzanie czasu wolnego zdaniem mieszkańców daje szansę na zmianę perspektywy, włączenie się całej społeczności w działania. Możliwość zaangażowania się w działania na rzecz społeczności buduje więzi społeczne, ale także wpływa korzystnie na mieszkańców - dostarcza im satysfakcji, poczucia sukcesu i skuteczności. Takich przejawów wspólnoty brakuje mieszkańcom wszystkich jednostek urbanistycznych, co pokazały spotkania konsultacyjne i spacerowe badawcze. Zjawiskiem współwystępującym jest kwestia odpłatności za formy spędzania czasu. Grupy zagrożone ubóstwem są wykluczone z komercyjnego uczestnictwa w kulturze, co zaś przyczynia się do odrzucenia na poziomie emocjonalnym wartości jaką jest kultura oraz deprecjonowania jej przejawów, np. w formie

wandalizmu. W Toruniu funkcjonują domy kultury, świetlice środowiskowe oraz inne miejsca, których rola polega m.in. na zaspokojeniu wyżej wymienionych potrzeb. Jak wykazały konsultacje, oferta tych placówek/instytucji jest niewystarczająco atrakcyjna aby zachęcić do aktywności i spędzania wolnego czasu dzieci i młodzież. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku osób starszych i samotnych. Zauważają one brak ciągłości oferty, co powoduje, iż zniechęcają się do uczestnictwa. Mieszkańcy zwrócili także uwagę, na brak konsultacji z nimi przygotowywanych ofert. Osoby starsze chciałyby móc współuczestniczyć w opracowywanym dla nich programie aktywizacji. Osoby samotne, w szczególności osoby młode, wskazywały na brak dostosowania infrastruktury dla spędzania czasu z dzieckiem. Dla wielu osób nie ma możliwości uczestniczenia w formach aktywizacji społeczno-zawodowej z uwagi na brak opieki dla dziecka. Podczas rozmów z osobami pracującymi z dziećmi i młodzieżą podnoszono również, iż konieczne jest włączanie dzieci i młodzieży do inicjowania działań w zakresie sportu czy kultury. Dzięki temu łatwiej ich zaangażować do wspólnego działania, a wypracowane efekty mają często charakter długofalowy w odróżnieniu od narzuconych schematów aktywizacji.

UZALEŻNIENIA OD ALKOHOLU I SUBSTANCJI ODURZAJĄCYCH

Zjawiska te są powiązane i współwystępujące z innymi problemami opisanymi powyżej jak: problemy opiekuńczo-wychowawcze, ekonomiczne, mieszkaniowe, na rynku pracy. Łatwy dostęp do alkoholu, środków odurzających oraz relatywnie niski koszt ich nabycia powoduje, iż wiele osób doświadczających wykluczenia lub problemów w innych obszarach ucieka w uzależnienie. Następstwem uzależnienia jest w większości przypadków naruszenie przepisów prawa, przestępstwo bądź wykroczenie.

Podczas konsultacji zjawiska i problemy społeczne opisane powyżej pojawiały się najczęściej. Nie oznacza to, jednak, że są one jedynymi jakie doświadczają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Trudność w skutecznej aktywizacji grup wykluczonych społecznie sprawia, iż zjawiska te są nawzajem przenikające się i trudno jest określić jaka jest przyczyna pierwotna. Konieczna jest praca w danym środowisku. Klasyczne programy aktywizacji nie będą przynosiły długotrwałych zmian. Przyczyny pierwotnej trudno też szukać analizując poszczególne grupy docelowe pod kątem zjawisk problemowych. Należy je analizować w kontekście danej osoby i sytuacji. Stąd ważne jest zaprojektowanie takiego systemu wsparcia by wesprzeć instytucje zajmujące się osobami wykluczonymi społecznie, bowiem to one najczęściej pracują na poziomie indywidualnym.

BARIERY W SKUTECZNYM OFEROWANIU POMOCY

Problemy społeczne na obszarze LSR można też scharakteryzować przez pryzmat efektywności systemu udzielającego wsparcia grupom wykluczonym. Praca z tymi grupami to najczęściej praca u podstaw. Najskuteczniejsze do identyfikowania zjawiska, wczesnego reagowania i usuwania barier pierwotnych jest bezpośrednie wsparcie oddolne. Jak wskazała diagnoza **na obszarze LSR jest duży potencjał większych i mniejszych organizacji działających na rzecz grup wykluczonych oraz duża deklaracja do zaangażowania się lokalnych liderów, animatorów, wolontariuszy, streetworkerów**. Analiza ankiet, informacji zdobytych podczas konsultacji bezpośrednich i w wywiadach z przedstawicielami systemu wskazała na **najpoważniejsze bariery skutecznego oferowania pomocy**:

- **brak finansowania**

Jedną z największych barier instytucji wsparcia są ograniczone źródła finansowania działań, trudności w bieżącym realizowaniu działań na szerszą skalę lub bardziej zróżnicowanych. Tego rodzaju problemy posiadają także te instytucje, które w dużej części finansowane są z środków publicznych. Jak wskazuje większość organizacji, działalność zwykle jest projektowa, a ta zaś nie ułatwia ciągłości realizacji usług.

- **duże obciążenie administracyjne rozliczania pomocy**

W przypadku finansowania działalności z projektów, w tym ze środków UE realizatorzy i organizacje wskazują, iż wdrażanie projektów wiąże się dla organizacji z dużym obciążeniem administracyjnym i dokumentacyjnym, co w sytuacji braku spójności i regulacji w wielu obszarach powoduje, iż realizujący projekty więcej energii i zaangażowania poświęcają na pracę rozliczeniową niż na doskonalenie systemu wspierania grup docelowych.

- **brak współpracy między organizacjami**

Osoby, z którymi były prowadzone konsultacje zwracały uwagę na wciąż niewystarczający poziom współpracy, dublowanie się pomocy, a nawet rywalizację między organizacjami pracującymi na tym samym obszarze lub z tą samą grupą defaworyzowaną. Podnoszono także, że środowisko sektora pozarządowego nie ma o sobie kompleksowej wiedzy, nie integruje się, nie wymienia ze sobą informacji, a także, że poziom współpracy partnerskiej jest incydentalny i często ogranicza się do współpracy w ramach projektów.

- **brak wiedzy o działaniach**

Z małą współpracą związany jest niedostateczny poziom przepływu informacji dotyczących działań prowadzonych na rzecz osób wykluczonych społecznie. Trudności w przepływie informacji dotyczą zarówno obszaru kanałów komunikacji, dostosowania języka do danej grupy, a także problemu agregowania informacji. Osoby zainteresowane włączeniem się jako wolontariusze i animatorzy

informowali, iż w tym obszarze panuje chaos komunikacyjny, a informacje w Internecie są często nieaktualne. Jest to problem o charakterze systemowym i wymaga takiego rozwiązania.

- **brak inspiracji**

Potrzeba innowacyjnej oferty, pomysłów dotyczących rozwiązań, działań i sposobów wspierania osób wykluczonych społecznie była widoczna zarówno na poziomie analizy fiszek czy w konsultacjach z mieszkańcami, którzy informowali, iż oferta jest mało atrakcyjna i powtarzalna. Osoby zainteresowane takimi działaniami zwracały uwagę, iż często wsparcie jest projektowane bez udziału osób mających uczestniczyć w operacjach, przez co często nie odpowiada na ich i potrzeby i jest mało efektywne. Część przedłożonych w ramach konsultacji planu działania LSR fiszek projektowych wskazywała na chęć realizacji innowacyjnych i niestandardowych pomysłów. Osoby uczestniczące w konsultacjach zwracały uwagę na potrzebę wymiany informacji, inspiracji, pobudzania ciekawości. Przy okazji dyskusji reprezentantów grup rodziły się także wspólne pomysły, następował efekt synergii i wzajemne pobudzanie się do doskonalenia podejścia. Taka potrzeba kontynuowania działań w tym obszarze pojawiła się w toku prac nad LSR.

- **rozproszenie pomocy**

Problemem, na który zwróciły uwagę osoby udzielające wsparcia było rozproszenie pomocy i jej rozdrobienie, co przy dużej ilości rzadko współpracujących ze sobą organizacji, nie przyczynia się do skutecznego likwidowania barier w dostępie do wsparcia. Grupy docelowe często zniechęcają się do udziału w kolejnych przedsięwzięciach z uwagi na małą skuteczność poprzednich form. To co zgłaszały także osoby zagrożone wykluczeniem społecznym to zbytnia specjalizacja pewnych organizacji i konieczność samodzielnego szukania innych podmiotów i instytucji, które mogą pomóc rozwiązać dany problem.

- **brak utrzymywania łańcucha usług**

Wyrwkowość pomocy i długie przerwy między kolejnymi formami wspierania osób wykluczonych przyczyniają się do osłabienia efektów wsparcia. Odpowiedzialnymi za ten stan rzeczy są: wąskie specjalizacje w organizacjach, braki instytucjonalne i organizacyjne uniemożliwiające rozszerzenie zakresu pomocy, brak środków finansowych na zachowanie ciągłości działań, a także niedostateczny poziom współpracy z innymi organizacjami świadczącymi komplementarne usługi. Przykładem obrazującym taki problem jest także praca strażników miejskich, którzy rozpoczynając swoją pracę na danym terenie często muszą zbudować bazę telefonów, kontaktów do osób udzielających pomocy. Przedstawiciele straży miejskiej również zwracali uwagę na konieczność skoordynowania działań instytucji działających na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem.

- **słabe wsparcie dla animatorów**

Jako zasób na terenie LSR wskazywano osoby chcące się zaangażować, również w formach wolontriackich. Problem jaki zgłaszały organizacje i sami wolontariusze jest poczucie, iż nikt się nie interesuje osobami chcącymi się zaangażować. Osoby takie odczuwają niedostateczną wiedzę dotyczącą danej grupy docelowej, sposobów pracy z tą grupą, ale posiadają coś czego wyspecjalizowani pracownicy służb społecznych nie zawsze mają - autorytet, zaufanie i wiarygodność w oczach społeczności lokalnej. Są oni bardzo często wzorem dla innych, a same osoby zagrożone wykluczeniem społecznym często zwracają się do nich z prośbą o pomoc. Wysoki poziom kompetencji animatorów i liderów lokalnych, a także ich większa świadomość symptomów wykluczenia społecznego i zjawisk przyczyniających się do wykluczenia społecznego pozwoli zbudować system wczesnego reagowania. Lokalne organizacje zwracały także uwagę na to, iż często wolontariusze chcą działać, ale nie mają zasobów i narzędzi do uruchomienia pierwszych działań w terenie.

3.3. Ludność

Liczba mieszkańców obszaru objętego działaniami Lokalnej Grupy Działania, podobnie jak liczba mieszkańców miasta, **systematycznie zmniejsza się**. Spadek ma charakter powolny, jednak systematyczny i powoduje średnio statystycznie ubytek mieszkańców zameldowanych na terenie miasta o ok. 1 tysiąc w ciągu dwóch lat. Zjawisko to jest charakterystyczne dla wszystkich ośrodków miejskich w Polsce, które narażone są na proces depopulacji². Spadek liczby ludności należy analizować razem z przedstawionym poniżej saldem migracji, które w analizowanym okresie również utrzymuje się na ujemnym poziomie. Oznacza to, że część mieszkańców podejmuje decyzję o przeprowadzeniu się do gmin sąsiadujących bezpośrednio z Toruniem, utrzymując jednocześnie swoją aktywność zawodową w mieście.

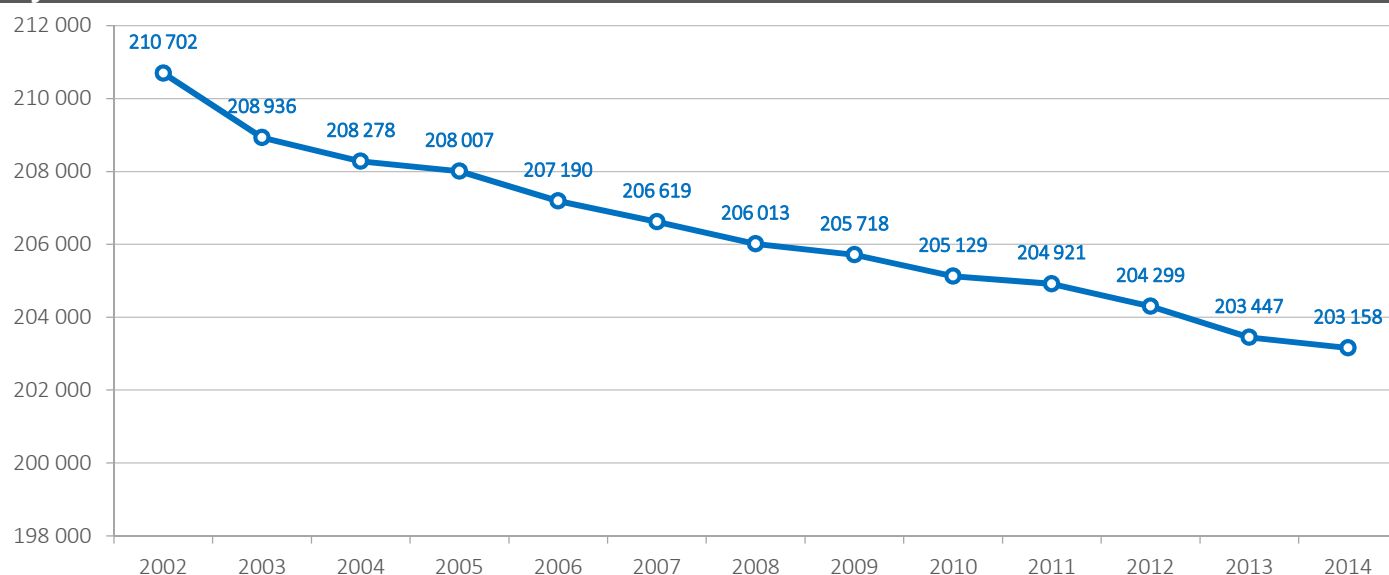
Tabela 14. Dynamika zmian ludności na terenie miasta Torunia.

Ludność	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
kobiety	112714	111710	111546	111438	111116	110915	110667	110465	109719	109657	109392	108932	108797
mężczyźni	97988	97226	96732	96569	96074	95704	95346	95253	95410	95264	94907	94515	94361
ogółem	210702	208936	208278	208007	207190	206619	206013	205718	205129	204921	204299	203447	203158

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

² Więcej zob. Prognoza demograficzna GUS dla powiatów oraz miast na prawach powiatów oraz podregionów na lata 2014-2050.

Wykres 3. Liczba mieszkańców Torunia w latach 2002-2014.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Tabela 15. Liczba mieszkańców zameldowana na pobyt stały obejmujących obszar LGD.

	2011		2012		2013		2014	
	K	M	K	M	K	M	K	M
Barbarka	5	2	5	2	5	2	5	2
Bielany	2427	2090	2419	2088	2424	2080	2413	2064
Bielawy	1339	1257	1363	1285	1384	1303	1453	1362
Bydg. Przedmieście	13809	11497	13617	11335	13750	11426	13555	11247
Czerniewice	1178	1063	1186	1055	1173	1040	1178	1037
Grębocin n. Strugą	1426	1333	1484	1386	1554	1445	1603	1462
Grębocin Przy Lesie	803	776	801	762	817	769	816	766
Jukubskie Przedm.	4367	3976	4385	4002	4386	4004	4510	4048
Katarzynka	27	23	24	22	11	10	11	10
Mokre Przedm.	8557	7033	8479	6915	8342	6809	8236	6675
Podgórz	4914	4361	5006	4442	4954	4434	5007	4492
Rubinkowo	14416	12483	14223	12274	14019	12073	13880	11885
Rudak	498	498	529	520	391	397	378	386
Stare Miasto	3674	3257	3544	3163	3444	3072	3332	2962
Starotoruńskie	59	45	57	46	59	46	59	46
Stawki	4235	3770	4281	3814	4552	4102	4637	4147
Wrzosey	6646	6150	6724	6186	6798	6252	6933	6334

Źródło: Wydział Spraw Administracyjnych Urzędu Miasta Torunia

Tabela 16. Liczba mieszkańców zameldowana na pobyt stały w jednostkach urbanistycznych Torunia i na obszarze LGD.

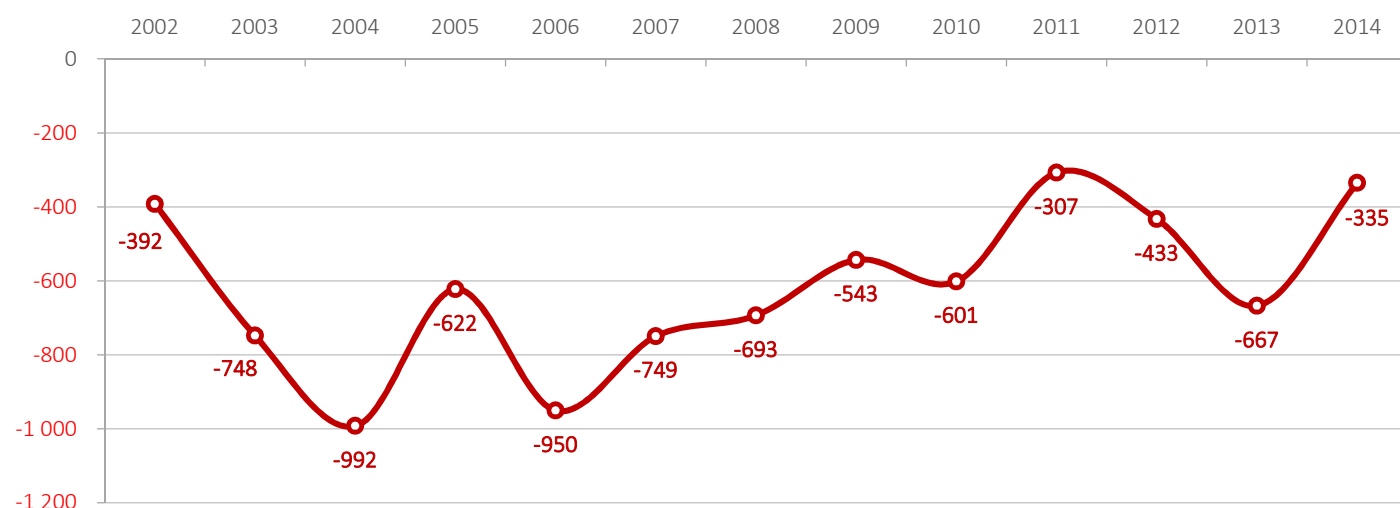
Jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Barbarka	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Bielany	4 620	4 606	4 486	4 484	4 488	4 517	4 507	4 504	4 477
Bielawy	2 462	2 510	2 373	2 447	2 503	2 596	2 648	2 687	2 818
Bydgoskie Przedmieście	28 810	28 765	26 716	26 180	25 693	25 306	24 952	25 176	24 802
Chełmińskie Przedmieście	35 068	35 015	37 204	36 957	36 592	36 246	35 950	35 127	34 707
Czerniewice	2 282	2 302	2 200	2 228	2 250	2 241	2 241	2 213	2 213
Grębocin Nad Strugą	2 241	2 243	2 271	2 489	2 590	2 759	2 870	2 999	3 065

Jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Grębocin Przy Lesie	1 605	1 591	1 569	1 560	1 561	1 579	1 563	1 586	1 582
Jakubskie Przedmieście	7 389	7 911	7 913	8 002	8 137	8 303	8 387	8 390	8 558
Kaszczorek	1 876	2 011	2 076	2 142	2 200	2 241	2 336	2 360	2 419
Katarzynka	29	29	49	51	52	50	46	21	21
Mokre Przedmieście	17 452	16 665	16 243	16 055	15 781	15 590	15 394	15 151	14 911
Na Skarpie	25 949	26 159	25 727	25 475	25 124	24 835	24 497	24 177	23 919
Podgórz	8 508	8 214	8 620	8 899	9 164	9 275	9 448	9 388	9 499
Rubinkowo	28 894	28 095	27 777	27 463	27 170	26 899	26 497	26 092	25 765
Rudak	740	753	772	773	769	996	1 049	788	764
Stare Miasto	8 840	8 207	7 657	7 423	7 143	6 931	6 707	6 516	6 294
Starotoruńskie Przedmieście	109	109	109	107	106	104	103	105	105
Stawki	6 789	7 342	7 544	7 746	8 064	8 005	8 095	8 654	8 784
Wrzosey	12 419	12 369	12 448	12 587	12 693	12 796	12 910	13 050	13 267
Razem Miasto	196 089	194 903	193 761	193 075	192 087	191 276	190 207	188 991	187 977
Razem dla obszaru LSR	133 196	131 718	128 754	128 501	128 171	127 954	127 424	127 327	126 932

Źródło: Wydział Spraw Administracyjnych Urzędu Miasta Torunia

Przedstawione powyżej procesy zmiany liczby ludności dopełnia proces migracji gminnych wewnętrznych, który został przedstawiony poniżej łącznie z przyrostem naturalnym ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Przyrost naturalny w ciągu ostatnich lat oscyluje w granicach 0. Zjawisko to jest bardzo niekorzystne biorąc po uwagę perspektywę demograficzną Torunia. Na wyrażnie ujemne saldo migracji, oraz proces „starzenia się” społeczeństwa ma wpływ **drenaż mózgów** (ang. *brain drain*) – wyjazdy młodych, dobrze wykształconych osób poza obszar LGD – stanowią **jedno z najważniejszych wyzwań rozwojowych** stojących przed partnerstwem LGD.

Wykres 4. Saldo migracji wewnętrznych w Toruniu w latach 2002-2014.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Tabela 17. Przyrost naturalny na 1000 ludności.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
przyrost naturalny	0,5	0,1	0,6	0,5	1,1	0,5	1,7	1,6	1,1	0,8	0,5	-0,3	0,0

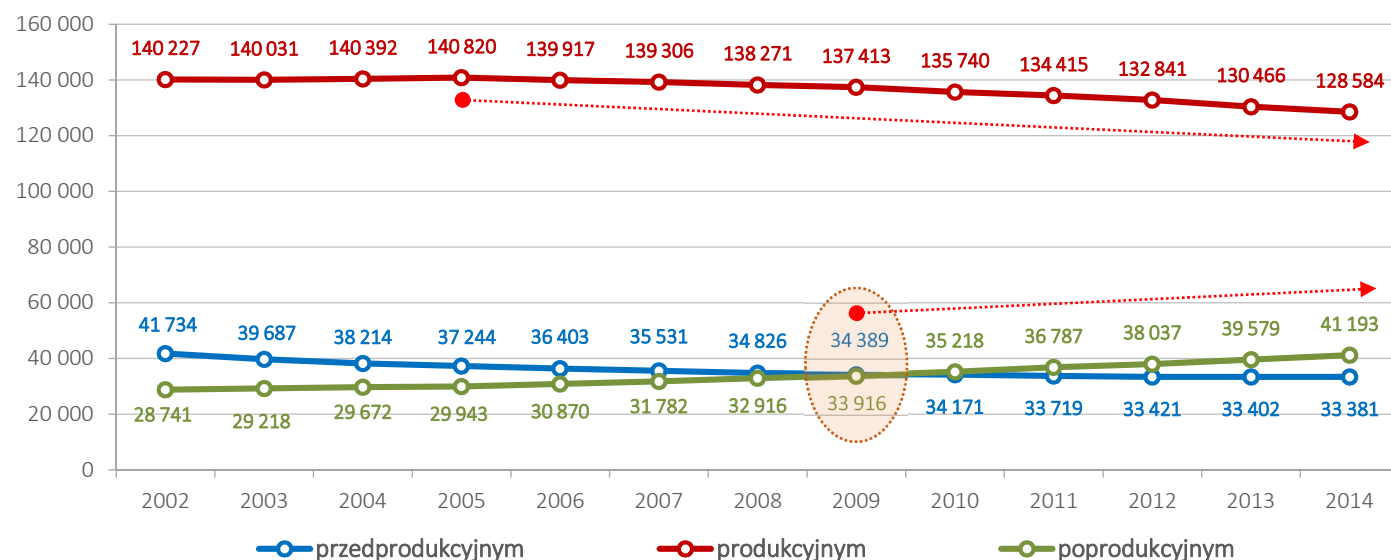
Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Wraz ze spadkiem liczby ludności Torunia widoczny jest także **negatywny stały trend wzrostu liczby osób będących w wieku poprodukcyjnym** i towarzyszący temu spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym. Przekłada się to wprost na wskaźnik obciążenia demograficznego, spadek popytu na pracę i rosnące zapotrzebowanie na usługi publiczne związane z pomocą społeczną. Przedstawione powyżej zmiany można jednak postrzegać także jako rosnący potencjał dla nowego rynku nazywanego *silver economy* i dotyczącego wzrostu zapotrzebowania na usługi dla osób w wieku poprodukcyjnym.

Tabela 18. Struktura ekonomicznych grup wieku (w % ogółem ludność w wieku).

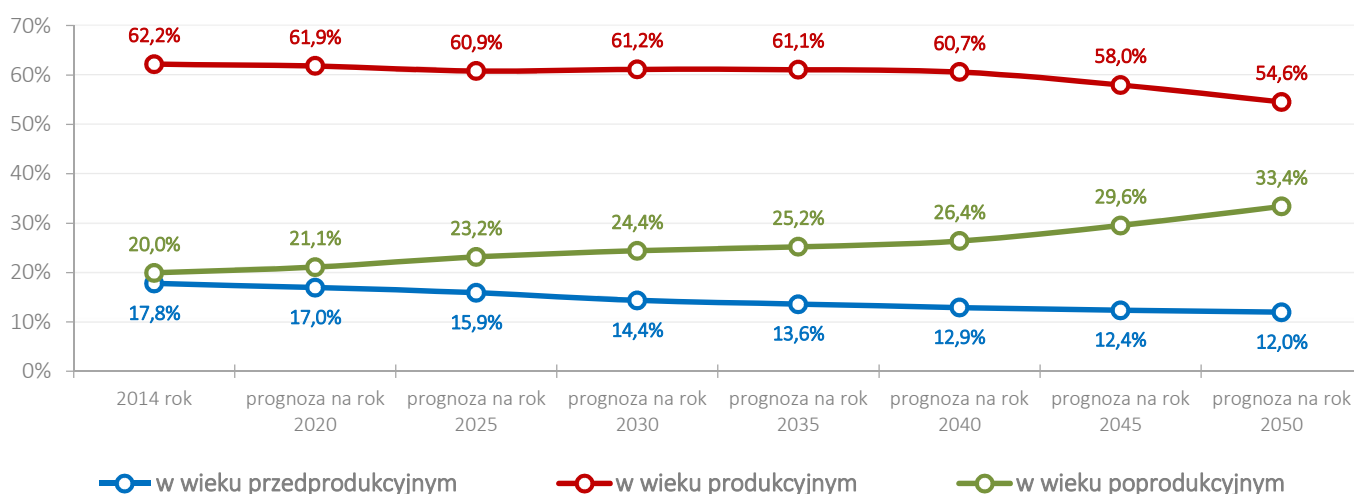
Grupa wieku	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
przedprodukcyjnym	19,8	19,0	18,3	17,9	17,6	17,2	16,9	16,7	16,7	16,5	16,4	16,4	16,4
produkcyjnym	66,6	67,0	67,4	67,7	67,5	67,4	67,1	66,8	66,2	65,6	65,0	64,1	63,3
poprodukcyjnym	13,6	14,0	14,2	14,4	14,9	15,4	16,0	16,5	17,2	18,0	18,6	19,5	20,3

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

Wykres 5. Struktura ekonomicznych grup wieku w Toruniu w latach 2002-2014.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

W opracowaniu GUS pt. „Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050” zawarto prognozę, mówiącą że **„Rośnie i, w perspektywie 20 lat, nadal będzie wzrastać liczba osób w wieku 65 lat i więcej**. Dodatkowo, należy przypuszczać, że trwanie życia będzie się sukcesywnie wydłużało sprzyjając zwiększeniu zarówno liczby, jak i odsetka ludności w starszym wieku w ogólnej populacji Polski”. Gospodarczo czynniki te w przyszłości wpłyną na zwiększone zapotrzebowanie na usługi medyczne, opiekuńcze, rehabilitacyjne, a także ogólnie na szeroko rozumiany sektor potrzeb osób starszych. Sytuacja ta wpływa również na konieczność aktywizacji społecznej seniorów, którzy wg prognoz GUS w 2050 roku w Toruniu mogą stanowić ponad 33%. Najważniejszymi uwarunkowaniami wewnętrznymi determinującymi zmiany w tym względzie są: procesy demograficzne (niski przyrost naturalny, wydłużanie przeciętnego trwania życia) oraz wyczerpanie się dotychczasowych prostych czynników rozwoju (odblokowanie przedsiębiorczości, napływ kapitału zagranicznego, a później środków pomocowych, niskie, lecz rosnące, koszty pracy, wynikające z niewielkiej, ale wzrastającej, zamożności społeczeństwa).

Wykres 6. Prognozowana dynamika zmian ludności w Toruniu w ekonomicznych grupach wieku do 2050 r.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

3.4. Charakterystyka gospodarki

3.4.1. Przedsiębiorczość

Liczba podmiotów gospodarczych na obszarze LSR (stan na 31.12. 2015 r.) wynosiła 10.980 i jest to spadek aż o 7.683 firm (41%) w porównaniu z 2006 rokiem. Struktura własnościowa opiera się na osobach fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Wśród przedsiębiorstw dominują zatrudniające do 9 osób - 24.646 przedsiębiorstw (95,9%).

Analizując sytuację gospodarczą z perspektywy Torunia i obszaru LSR miasta można wskazać dwa szczególnie widoczne okresy. Pierwszy to lata 2006-2010, w czasie którego liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych systematycznie rosła niemalże we wszystkich jednostkach urbanistycznych miasta. Po nim, nastąpił kryzysowy rok 2011, w czasie, którego w zdecydowanej większości jednostek urbanistycznych nastąpił **spadek liczby podmiotów gospodarczych**, który rozpoczął się w 2012 roku i trwa do chwili obecnej.

Tabela 19. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na terenie jednostek urbanistycznych Torunia i na obszarze LGD.

Jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Barbarka	33	26	4	b.d.	3	4	3	3	4	7
Bielany	622	530	628	b.d.	525	515	417	432	498	544
Bielawy	400	339	346	b.d.	314	314	277	268	259	292
Bydgoskie Przedmieście	3 052	3 056	2 941	b.d.	2 489	2 254	1 714	1 855	1 799	1 808
Chełmińskie Przedmieście	4 679	4 565	5 600	b.d.	4 466	4 100	3 104	3 396	3 270	3 134
Czerniewice	299	269	226	b.d.	285	260	194	194	236	200
Grębocin Nad Strugą	152	154	170	b.d.	179	181	187	198	200	186
Grębocin Przy Lesie	625	589	672	b.d.	395	413	306	307	332	322
Jakubskie Przedmieście	1 173	1 145	1 044	b.d.	968	906	673	728	783	797
Kaszczorek	263	273	282	b.d.	283	258	283	233	247	225
Katarzynka	224	352	36	b.d.	36	36	26	20	24	43
Mokre Przedmieście	2 466	2 456	2 368	b.d.	2 009	1 824	1 458	1 443	1 356	1 337
Na Skarpie	2 605	2 624	2 752	b.d.	2 209	2 095	1 311	1 600	1 497	1 449
Podgórz	830	799	896	b.d.	748	651	622	568	592	606
Rubinkowo	2 977	2 953	2 891	b.d.	2 538	2 220	1 584	1 521	1 550	1 505
Rudak	80	202	124	b.d.	86	76	82	63	61	82
Stare Miasto	2 607	2 654	2 702	b.d.	2 036	1 774	1 094	1 177	1 113	1 137
Starotoruńskie Przedmieście	177	195	155	b.d.	73	65	43	52	40	55
Stawki	866	830	937	b.d.	899	783	723	722	646	763
Wrzosey	2 080	2 192	1 744	b.d.	1 569	1 474	1 182	1 235	1 270	1 296
Razem Miasto:	26 210	26 203	26 518	-	22 110	20 203	15 283	16 015	15 777	15 788
Razem dla obszaru LGD:	18 663	18 741	17 884	-	15 152	13 750	10 585	10 786	10 763	10 980
% udział firm z obszaru LGD w ogóle w Toruniu	71,2%	71,5%	67,4%	-	68,5%	68,1%	69,3%	67,3%	68,2%	69,5%

Źródło: Wydział Ewidencji i Rejestracji Urzędu Miasta Torunia.

Tabela 20. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na terenie miasta Torunia.

Sektor	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
publiczny	598	659	654	646	648	644	480	473	452	471	473	475	473
prywatny	24763	25384	24965	24586	24599	24684	24984	22405	23323	23523	24230	24901	25222
ogółem	25361	26043	25619	25232	25247	25328	25464	22878	23775	23994	24703	25376	25700

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Miasta Torunia (liczba firm na 10.000 mieszkańców) na koniec 2014 roku wynosił 118 dla średniej ogólnopolskiej (=100) i 138 dla średniej woj. kujawsko-pomorskiego (=100). Wskaźnik przedsiębiorczości dla

obszaru Torunia na koniec 2014 roku = 1265, przy 1071 dla Polski i 919 dla woj. kujawsko-pomorskiego. Zatem pomimo spadkowego trendu wskaźnik przedsiębiorczości pozostaje relatywnie wysoki i daje Toruniowi 2 miejsce w woj. kujawsko-pomorskim.

Wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości na terenie jednostek urbanistycznych Torunia i na obszarze LGD (w tym wypadku jednak liczony stosunkiem podmiotów działających w sektorze prywatnym na 10.000 mieszkańców zamieszkałych w danej jednostce na pobyt stały – stąd niższe wartości od tych z GUS) pokazuje z jednej strony duże zróżnicowanie wewnętrzne, z drugiej spadające wskaźniki. Co istotne, **obszary o niskim wskaźniku przedsiębiorczości są objęte oddziaływaniem LSR.**

Tabela 21. Wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości na terenie jednostek urbanistycznych Torunia i na obszarze LGD.

jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Barbarka	47 143	37 143	5 714	b.d.	4 286	5 714	4 286	4 286	5 714
Bielany	1 346	1 151	1 400	b.d.	1 170	1 140	925	959	1 112
Bielawy	1 625	1 351	1 458	b.d.	1 254	1 210	1 046	997	919
Bydgoskie Przedmieście	1 059	1 062	1 101	b.d.	969	891	687	737	725
Chełmińskie Przedmieście	1 334	1 304	1 505	b.d.	1 220	1 131	863	967	942
Czerniewice	1 310	1 169	1 027	b.d.	1 267	1 160	866	877	1 066
Grębocin Nad Strugą	678	687	749	b.d.	691	656	652	660	653
Grębocin Przy Lesie	3 894	3 702	4 283	b.d.	2 530	2 616	1 958	1 936	2 099
Jakubskie Przedmieście	1 587	1 447	1 319	b.d.	1 190	1 091	802	868	915
Kaszczonek	1 402	1 358	1 358	b.d.	1 286	1 151	1 211	987	1 021
Katarzynka	77 241	121 379	7 347	b.d.	6 923	7 200	5 652	9 524	11 429
Mokre Przedmieście	1 413	1 474	1 458	b.d.	1 273	1 170	947	952	909
Na Skarpie	1 004	1 003	1 070	b.d.	879	844	535	662	626
Podgórz	976	973	1 039	b.d.	816	702	658	605	623
Rubinkowo	1 030	1 051	1 041	b.d.	934	825	598	583	602
Rudak	1 081	2 683	1 606	b.d.	1 118	763	782	799	798
Stare Miasto	2 949	3 234	3 529	b.d.	2 850	2 560	1 631	1 806	1 768
Starotoruńskie Przedmieście	16 239	17 890	14 220	b.d.	6 887	6 250	4 175	4 952	3 810
Stawki	1 276	1 130	1 242	b.d.	1 115	978	893	834	735
Wrzosey	1 675	1 772	1 401	b.d.	1 236	1 152	916	946	957
Razem Miasto	1 337	1 344	1 369	-	1 151	1 056	803	847	839
Razem dla obszaru LGD	1 401	1 423	1 389	-	1 182	1 075	831	847	848

Źródło: opracowanie własne IRIS 2015 r.

Określenie rzeczywistego poziomu rozwoju gospodarczego oraz towarzyszącej mu poprawy jakości życia nie jest możliwe za pomocą jednego wskaźnika statystycznego. Cennym źródłem informacji na temat poziomu życia jest przygotowany przez ONZ wskaźnik **Human Development Index**³, który pioniersko w przypadku Polski został przygotowany także na poziomie powiatów oraz miast na prawach powiatów. Na jego podstawie można stwierdzić, że Toruń systematycznie poprawia swoją lokatę w tym wskaźniku przesuwając się z 248 lokaty w kraju w 2007 roku na pozycję 201 w roku 2010⁴.

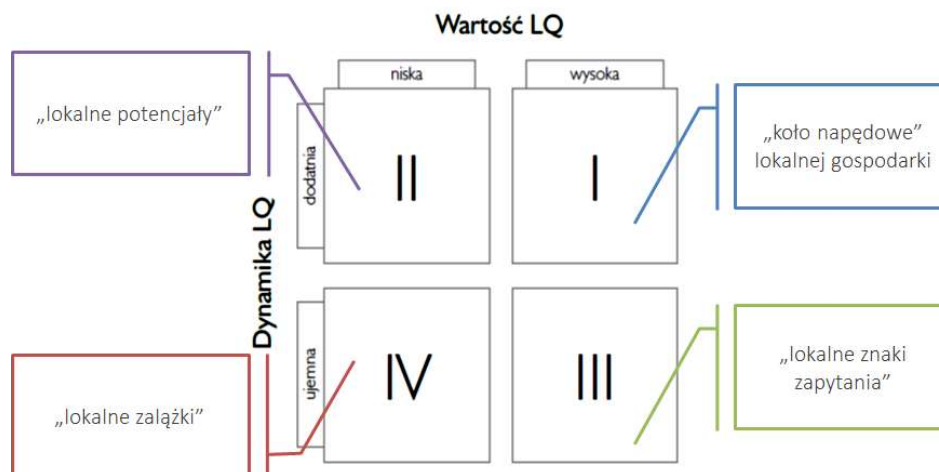
IRIS przeprowadził **analizę specjalizacji gospodarczej obszaru LSR**⁵ za pomocą wskaźnika lokalizacji (LQ.) Wskaźnik lokalizacji (*location quotient* – LQ) jest powszechnie wykorzystywanym w geografii ekonomicznej oraz analizie ekonomicznej regionów wskaźnikiem, który służy określaniu poziomu natężenia badanego zjawiska w danym regionie, w relacji do całej gospodarki. Jest on często stosowany w ekonomii w analizie przestrzennego zróżnicowania regionów. W niniejszej analizie określono, iż wskaźnik LQ jest miarą koncentracji działalności gospodarczej (liczby firm) na obszarze LSR – wskaźnik gęstości firm – w odniesieniu do obszaru referencyjnego (punktu odniesienia), który stanowi województwo kujawsko-pomorskie.

³ *Local Human Development Index* (Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego) składa się z trzech wskaźników. Należą do nich: zdrowie, edukacja i często stosowana zamożność. Do każdego z nich opracowano zagregowane współczynniki, które pozwalają bardziej zbalansować ocenę rozwoju jednostek samorządu lokalnego i regionalnego.

⁴ *Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny*, Biuro Projektowe United Nations Development Programme, Warszawa 2012, s. 179.

⁵ 17 analizowanych branż to: drzewno-meblarska, rolno-spożywcza, budowlana, wodno-kanalizacyjna, technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT), logistyczna, turystyczna, odzieżowa (tekstylna), produkcji maszyn i środków transportu, medyczna, metalowa, finansowo-ubezpieczeniowa, chemiczno-farmaceutyczna, badawcza, kreatywna, energetyczna, wydobywczo-górnicza.

Wykres 7. Macierz rozwoju branż dla specjalizacji gospodarczej – wskaźnik LQ.

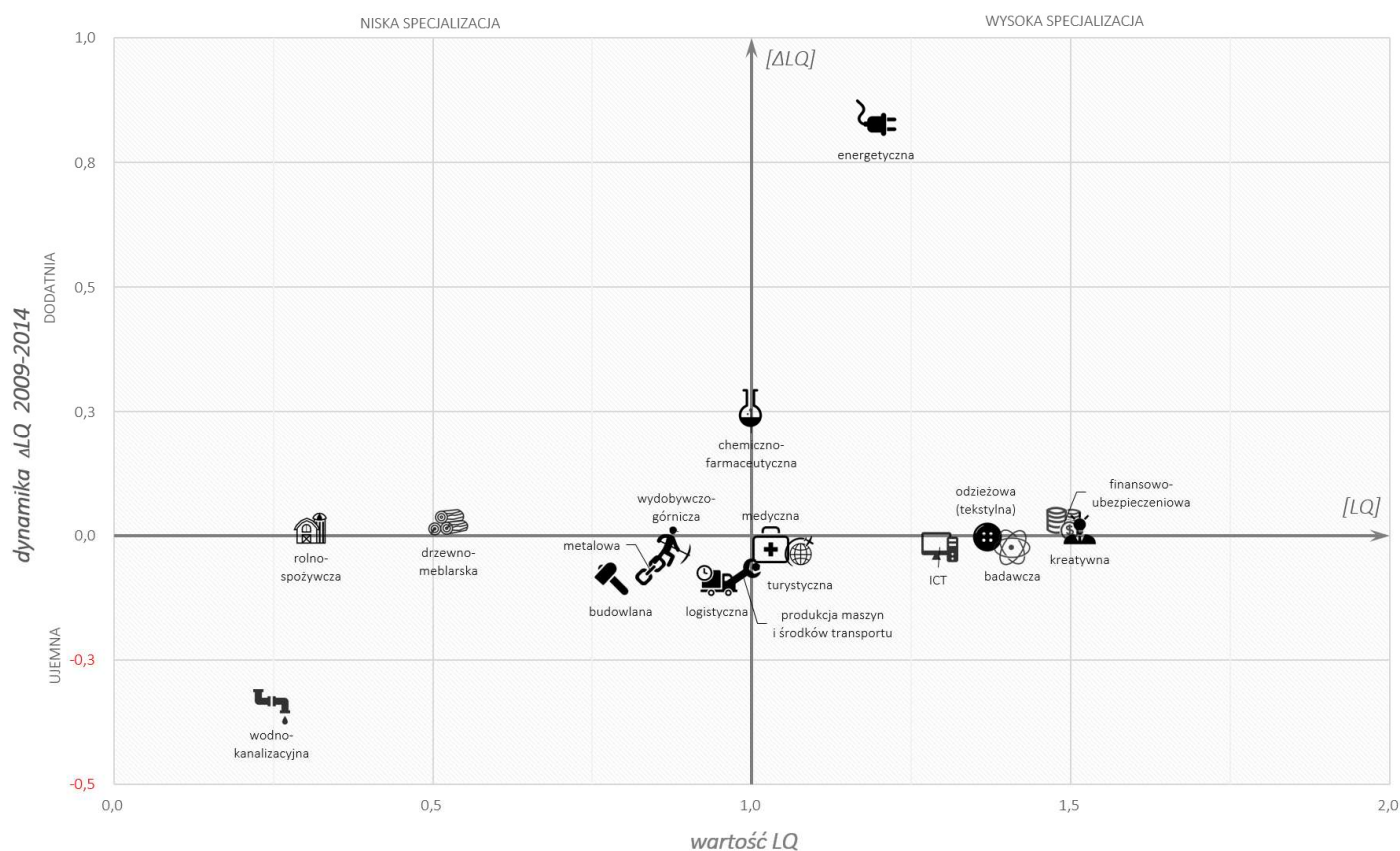

Źródło: opracowanie własne IRIS 2015 r.

W celu klasyfikacji poszczególnych branż na obszarze Torunia dokonano ich rozbicia na cztery obszary, które przedstawia poniższy wykres. Schemat klasyfikowania działalności został przeprowadzony ze względu na wartość i dynamikę wskaźnika lokalizacji.

Analizie poddano 17 różnych branż i poniżej zaprezentowano wyniki dotyczące specjalizacji gospodarczej obszaru LSR.

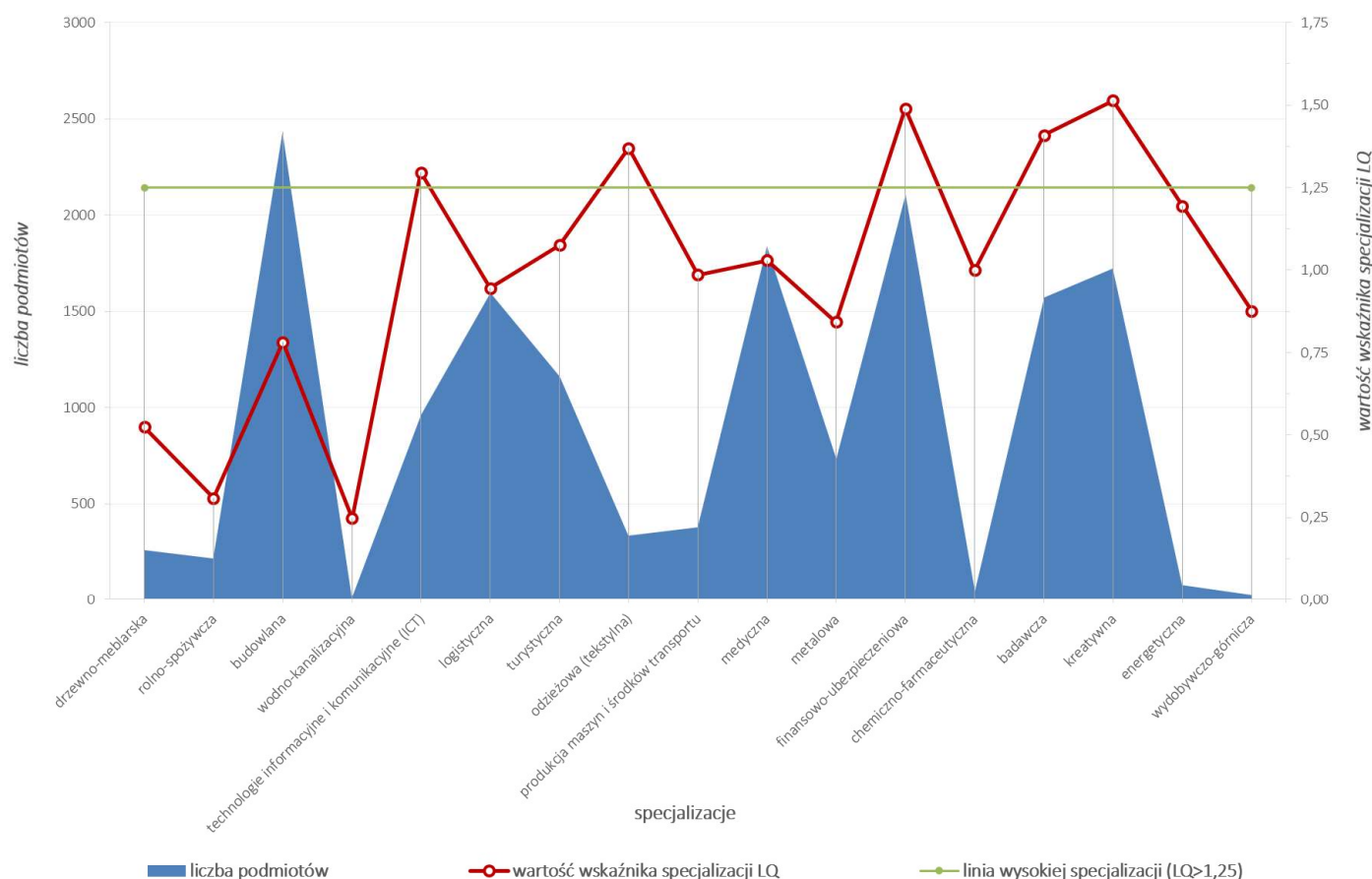
Wykres 8. Wskaźnik lokalizacji w 2014 roku oraz dynamika rozwoju wg branż dla Torunia w okresie 2009-2014 (referencja: województwo kujawsko-pomorskie).

Źródło: opracowanie własne IRIS 2015 r.

Aby realnie ocenić znaczenie poszczególnych specjalizacji dla gospodarki obszaru, należy wskaźnik LQ porównać z liczbą firm działających w poszczególnych branżach.

Wykres 9. Porównanie liczby podmiotów działających w specjalizacjach z wartością wskaźnika LQ.

Źródło: opracowanie własne IRIS 2015 r.

Analiza wykazała, że **strategiczne branże dla obszaru Miasta Torunia to:** finansowo-ubezpieczeniowa, technologie informacyjne i komunikacyjne (ICT), odzieżowa (tekstylna), medyczna, badawcza, kreatywna i energetyczna.

Lokalnych toruńskich firm, które zaopatrują rynek lokalny, krajowy, a także międzynarodowy można wskazać co najmniej kilka. Do najbardziej rozpoznawalnej marki miasta należy bez wątpienia zaliczyć firmę Kopernik, która jest producentem tradycyjnych pierników toruńskich. Produkt ten jest bardzo silnie kojarzony z miastem. Do innych marek lokalnych należy zaliczyć TZMO S.A. (producent wyrobów higienicznych), Neuca S.A. (zaopatrująca apteki w skali całego kraju), Torfarm Sp. z o.o. (dystrybutor leków), Apator S.A. (produkujący urządzenia pomiarowe), a także Marwit Sp. z o.o. (producent świeżych soków).

3.4.2. Przedsiębiorczość społeczna

W aktywizacji społeczno-zawodowej warto wziąć pod uwagę podmioty ekonomii społecznej (PES), której celem jest zaspakajanie społecznych potrzeb „metodami gospodarczymi”. Działalność taką wykonują organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie socjalne), Centra Integracji Społecznej (skrót CIS), Kluby Integracji Społecznej (KIS), Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ), Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ), spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych. Zdaniem specjalistów idea ekonomii społecznej w Toruniu jest rozpowszechniona, ale potrzeby organizacji w tym zakresie nadal są duże. Wśród podmiotów ekonomii społecznej w Toruniu należy wskazać: spółdzielnie socjalne (Spółdzielnia Socjalna KULTURHAUZ, Spółdzielnia Socjalna „WSPÓŁPRACA”), CISTOR Przedsiębiorstwo Społeczne Sp. z o.o., Warsztaty Terapii Zajęciowej (Warsztat Terapii Zajęciowej „ARKADIA”, Warsztat Terapii Zajęciowej Polskiego Związku Niewidomych, Warsztat Terapii Zajęciowej „BRATANKI”), Centrum Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej („Stokrotkowy Klub”, Klub Integracji Społecznej przy Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie w Toruniu). Na terenie Torunia nie funkcjonuje natomiast żaden Zakład Aktywności Zawodowej. Dużym wzmocnieniem na obszarze LSR jest działanie Ośrodka Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES), który wspiera tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Podczas wywiadów indywidualnych wskazywano na **liczne bariery w rozwoju PES**, takie jak: ograniczone środki finansowe, w tym trudności w pozyskiwaniu środków z unii europejskiej, brak chętnych do współpracy i pomocy ze strony instytucji i wolontariuszy, rozbudowana biurokracja i niejasne przepisy prawne, a także problemy z pozyskiwaniem zleceń m.in. wskutek niskiej świadomości i wiedzy na temat roli ekonomii społecznej. Dlatego też, rozmówcy wskazywali na konieczność realizacji w ramach LSR działań o charakterze animacyjnym i edukacyjnym zachęcających do powstawania i rozwoju podmiotów ekonomii społecznej.

3.5. Opis rynku pracy

Dynamika wzrostu liczby osób bezrobotnych oraz długotrwale bezrobotnych jest bezpośrednio związana z liczbą podmiotów gospodarczych na terenie Torunia. Poszczególne jednostki urbanistyczne miasta posiadają różną dynamikę w tym zakresie. W latach 2011-2012 widoczny jest wzrost liczby bezrobotnych, a następnie jej powolny spadek, co z pewnością miało związek ze wskazanym powyżej wzrostem liczby podmiotów gospodarczych. Płeć nie miała szczególnego znaczenia, jeśli chodzi o kwestie bezrobocia, jednak faktem jest, że więcej kobiet miało problem ze znalezieniem pracy, średnio o ponad 1% więcej.

Tabela 22. Liczba osób długotrwale bezrobotnych w jednostkach urbanistycznych Torunia.

Jednostka urbanistyczna	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Barbarka	0	1	1	1	0	1	0	0	0
Bielany	82	32	37	45	43	78	118	118	107
Bielawy	63	28	22	33	54	38	55	62	56
Bydgoskie Przedmieście	989	576	382	365	455	445	578	683	623
Chelmińskie Przedmieście	781	487	399	386	537	461	605	617	579
Czerniewice	41	20	9	12	25	29	47	65	53
Grębocin Nad Strugą	47	19	35	21	49	38	45	65	55
Grębocin Przy Lesie	72	40	22	31	59	33	62	74	62
Jakubskie Przedmieście	280	175	105	133	163	173	238	272	254
Kaszczorek	24	23	15	15	20	19	27	33	26
Katarzynka	0	0		2	1	8	9	3	9
Mokre Przedmieście	356	185	195	205	291	274	318	387	349
Na Skarpie	678	374	258	246	323	311	404	420	350
Podgórz	297	155	150	138	162	193	232	312	288
Rubinkowo	624	387	277	251	325	343	477	547	485
Rudak	46	29		13	19	14	39	36	25
Stare Miasto	404	246	182	151	202	218	252	305	261
Starotoruńskie Przedmieście	1	1		7	16	7	8	11	7
Stawki	193	131	81	83	114	119	159	162	155
Wrzosey	353	194	124	145	169	185	250	300	265
Razem Miasto	5 331	3 103	2 322	2 283	3 027	2 987	3 923	4 472	4 009
Razem dla LSR	3 848	2 219	1 650	1 636	2 147	2 196	2 887	3 402	3 054

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Toruniu

Tabela 23. Liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w Toruniu.

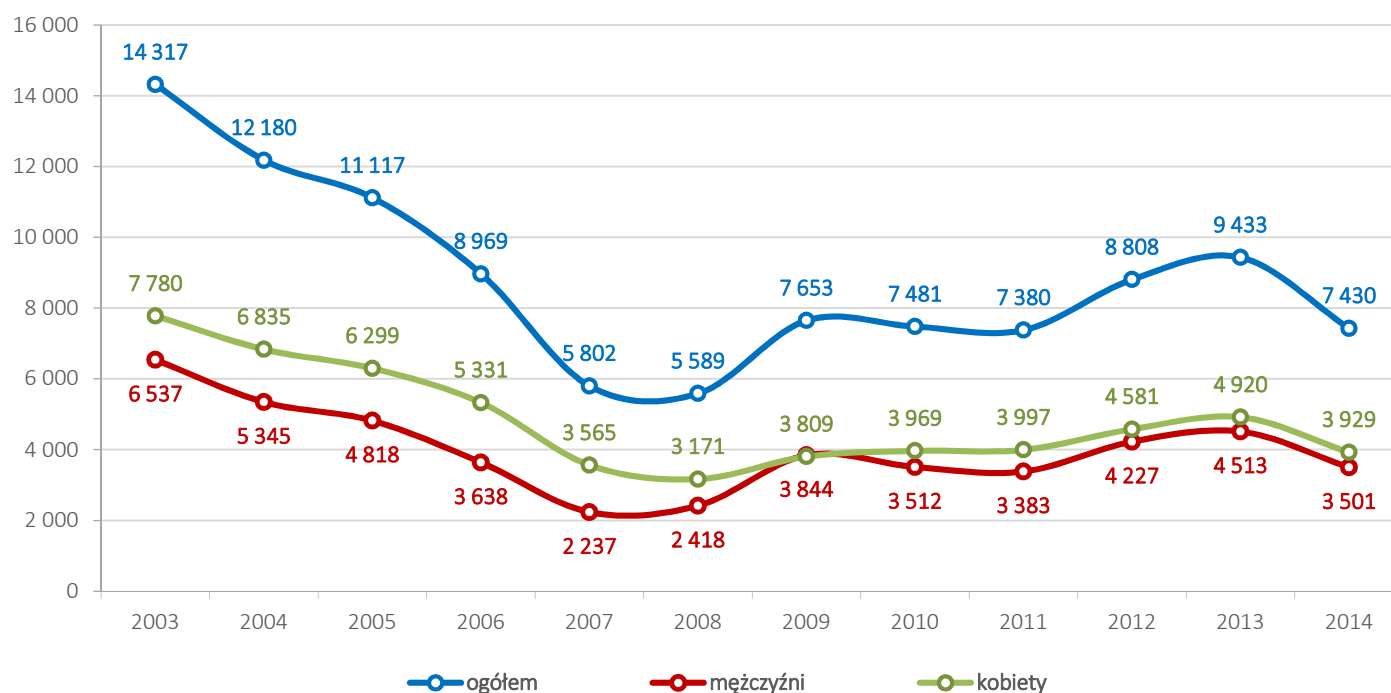
Os. bezrob.	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
mężczyźni	6537	5345	4818	3638	2237	2418	3844	3512	3383	4227	4513	3501
kobiety	7780	6835	6299	5331	3565	3171	3809	3969	3997	4581	4920	3929
ogółem	14317	12180	11117	8969	5802	5589	7653	7481	7380	8808	9433	7430

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Tabela 24. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym.

Os. bezrob.	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
kobiety	10,8	9,5	8,7	7,4	5,0	4,5	5,5	5,9	6,0	6,9	7,6	6,2
mężczyźni	9,6	7,9	7,1	5,4	3,3	3,6	5,7	5,2	5,0	6,3	6,8	5,4
ogółem	10,2	8,7	7,9	6,4	4,2	4,0	5,6	5,5	5,5	6,6	7,2	5,8

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Wykres 10. Liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w Toruniu.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

3.6. Przedstawienie działalności sektora społecznego

Sektor społeczny stanowi ważny element otoczenia wpływający na sposób funkcjonowania instytucji publicznych oraz gospodarczych. Przekłada się bezpośrednio na kwestię zaufania (zarówno społecznego, jak i zaufania mieszkańców do instytucji społecznych), kapitału społecznego, liczbę inicjatyw społecznych, samoorganizacji społecznej. Wzrost jego znaczenia widoczny jest szczególnie w zyskujących coraz większe znaczenie konsultacjach społecznych, działaniach partycypacyjnych, czy też organizowanym budżecie partycypacyjnym.

Toruń pod tym względem posiada coraz silniejszy sektor społeczny. Jest to widoczne w oparciu o analizę liczby organizacji pozarządowych, a także związaną z nią liczbę osób pracujących w tych organizacjach. Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych można zauważyć coroczny wzrost liczby organizacji pozarządowych, poczynając od 2009 roku.

Tabela 25. Organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną wpisane do rejestru REGON.

Rodzaj org.	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fundacje	138	155	184	197	210	235
Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	652	682	701	729	759	792

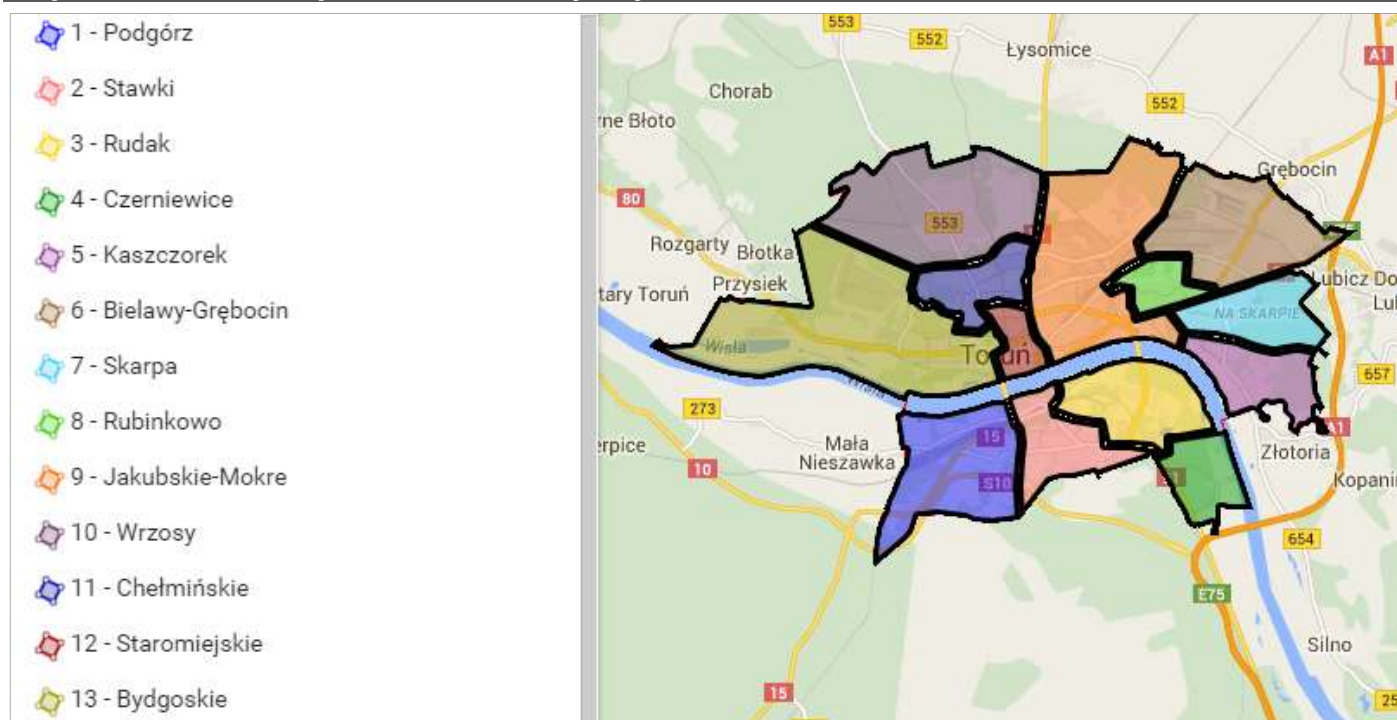
Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Wraz ze wzrostem liczby fundacji i stowarzyszeń **widoczny jest także rozwój aktywności organizacji pozarządowych w obszarze obejmującym Lokalną Strategię Rozwoju**. Jako przykład można podać projekt Restart, dotyczący przygotowania społecznej koncepcji rewitalizacji toruńskiego Starego Miasta, w który zaangażowani byli mieszkańcy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, a także władze miasta⁶.

Ważną informacją na temat sektora społecznego są także funkcjonujące na terenie miasta, a w szczególności obszaru objętego LSR, jednostki pomocnicze gminy, tj. **radę osiedli**. Zostały one powołane uchwałą Rady Miasta Torunia, która określa zakres ich funkcjonowania oraz kompetencje⁷. Na potrzeby ich funkcjonowania utworzono trzynaście obszarów działania tychże rad, nazywanych także czasami osiedlami: Podgórz, Stawki, Rudak, Czerniewice, Kaszczorek, Bielawy-Grębocin, Skarpa, Rubinkowo, Jakubskie-Mokre, Wrzosey, Chełmińskie, Staromiejskie, Bydgoskie. Dla każdego z tych obszarów tworzone są rady okręgów, które wybierane są przez mieszkańców i stanowią ciała opiniotwórcze dla Rady Miasta Torunia przede wszystkim w sprawach dotyczących tych okręgów. Aktywność tychże jednostek jest trudna do porównania. Niektóre z nich, jak na przykład te znajdujące się na Bydgoskim Przedmieściu, czy też Starówce, prowadzą systematyczne działania, a niektóre spotykają się sporadycznie i nie wypowiadają się w sprawach ważnych dla ich osiedla.

⁶ Program Restart realizowany był w 2011 roku przez Pracownię Zrównoważonego Rozwoju oraz Toruńską Fundację Stare Miasto.

⁷ Uchwała 372/12 Rady Miasta Torunia z dnia 6 września 2012 roku w sprawie powołania okręgów będących jednostkami pomocniczymi Gminy Miasta Toruń oraz nadania im statutów.

Mapa 2. Jednostki pomocnicze, funkcjonujące na terenie Torunia.

Źródło: Oficjalna strona internetowa Urzędu Miasta Torunia (dostęp 14.02.2016).

O aktywności społeczno-politycznej mieszkańców ważną informację stanowi **frekwencja wyborcza**, która odzwierciedla zainteresowanie mieszkańców lokalną polityką oraz chęć udziału w wyborze radnych, którzy reprezentują mieszkańców w Radzie Miasta. Poniższe dane wskazują na istotnie niższą frekwencję wyborczą w okręgu wyborczym nr 4, który obejmuje teren Rubinkowa, Skarpy oraz lewobrzeżnej części miasta. Teren ten znajduje się w ramach obszaru LSR (za wyjątkiem Skarpy).

Tabela 26. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych do Rady Miasta Torunia.

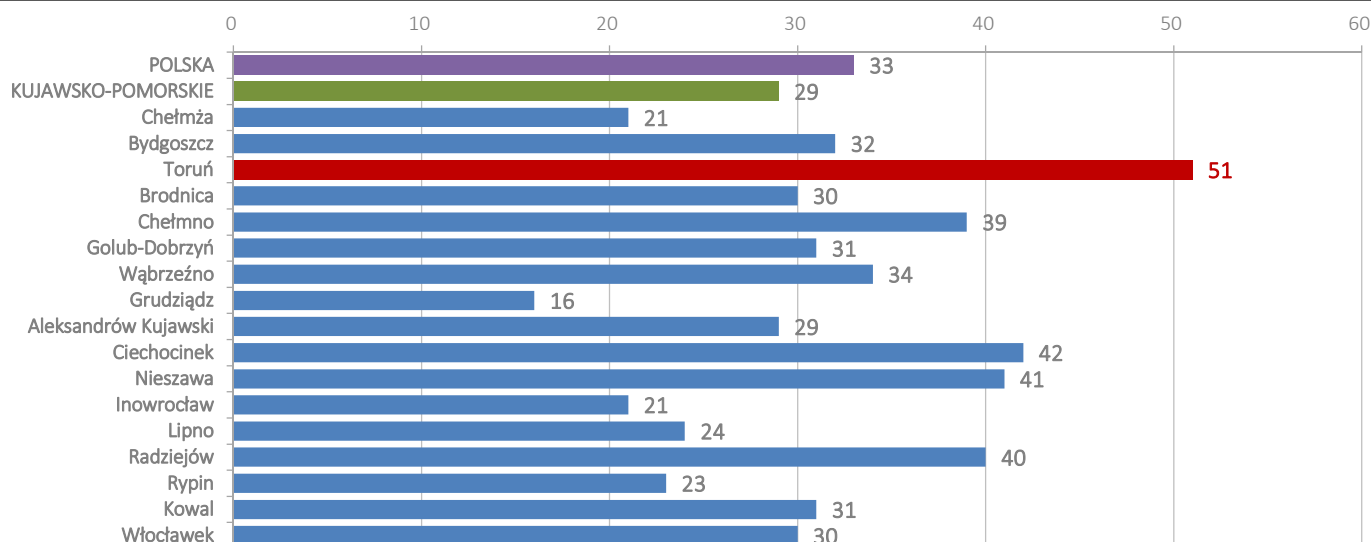
	2002	2006	2010	2014
Toruń	30,41	40,00	40,04	39,57%
Okręg 1	30,41	39,36	40,38	38,41
Okręg 2	33,82	42,58	41,45	41,78
Okręg 3	32,23	41,36	40,90	40,58
Okręg 4	28,80	37,63	38,12	37,12

Źródło: Strona internetowa Państwowej Komisji Wyborczej – pkw.gov.pl (dostęp 14.02.2016)

Organizacje pozarządowe stanowią istotny element społeczeństwa obywatelskiego. Oprócz bezpośrednich korzyści, aktywność organizacji pozarządowych przynosi także szereg korzyści pośrednich, niekiedy równie istotnych jak te podstawowe, do których należą m.in.: tworzenie miejsc pracy, wypełnianie usługami bądź dobrami nisz, którymi rynek ani państwo nie są zainteresowane⁸. Dane liczbowe dotyczące organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych zostały zaczerpnięte z Banku Danych Lokalnych GUS i pochodzą z końca 2014 roku. Pozwalają one określić **wskaźnik aktywności obywatelskiej – WAO** (fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców). Dla miasta Torunia na koniec 2014 r. **WAO wyniósł 51**, przy 29 dla woj. kujawsko-pomorskiego i 33 dla Polski. Jest więc on **wyraźnie wyższy dla Torunia w porównaniu do województwa i Polski** – Toruń zajmuje pod względem WAO 2 miejsce w województwie i 17 miejsce na 305 miast w Polsce.

Obszar LSR posiada **znaczącą jakość kapitału ludzkiego** – duży potencjał do działań społecznych, gospodarczych, dzięki funkcjonowaniu wielu silnych organizacji, ale także ogólnie dużej liczbie NGO funkcjonujących w obszarze wykluczenia społecznego, istnieniu miejsc spotkań społeczności i budynków użyteczności publicznej, a także funkcjonujących w świadomości społecznej miejsc i instytucji świadczących usługi na rzecz osób wykluczonych społecznie.

⁸ Na podstawie www.osektorze.ngo.pl.

Wykres 11. Wskaźnik aktywności obywatelskiej w Polsce, województwie kujawsko-pomorskim, Toruniu i wybranych miastach regionu w 2014 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

3.7. Potencjał dla rozwoju turystyki

Sektor turystyczny stanowi jeden z najważniejszych potencjałów rozwojowych Torunia, ale także obszaru będącego w zainteresowaniu Lokalnej Grupy Działania. Najlepszym tego dowodem jest wskazanie w Strategii Rozwoju Torunia dwóch z czterech priorytetów bezpośrednio związanych z analizowanym zagadnieniem, tj. Toruń miastem kultury oraz Toruń miastem turystyki. Znaczenie turystyki wynika bezpośrednio z historii i odziedziczonego dziedzictwa kulturowego miasta, które stanowi bardzo ważny zasób wizerunkowy miasta oraz jego dużą rozpoznawalność w Polsce i w Europie. O wyjątkowym znaczeniu turystyki i kultury w polityce władz lokalnych świadczą także starania o uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury w 2016 roku.

Szczególne znaczenie turystyczne i kulturowe ma wpisana na listę zabytków UNESCO toruńska Starówka. Stanowi ona ważny punkt w obszarze działania Lokalnej Grupy Działania, ponieważ na jej terenie znajduje się najwięcej zabytków, instytucji publicznych, instytucji kultury, a także miejsc noclegowych, którymi zainteresowanie co roku rośnie.

Ważnym dokumentem określającym sposób zarządzania toruńską kulturą jest *Strategia Rozwoju Kultury Miasta Torunia do 2020 roku*, w której najważniejszymi celami są rozwój kreatywnych podmiotów kultury, organizacja prestiżowych wydarzeń kulturalnych, ochrona dziedzictwa kulturowego oraz efektywne zarządzanie kulturą.

Potencjał turystyczny związany jest głównie (wyłącznie) z toruńską Starówką. Szczególną instytucją mającą wpływ na jej funkcjonowanie jest Biuro Toruńskiego Centrum Miasta, którego obszarem działania jest wyłącznie Stare Miasto.

Tabela 27. Turystyczne obiekty noclegowe w Toruniu.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
obiekty	26	27	29	30	30	30	32	33	36	37	37	36	34
miejsca noclegowe	1729	1832	1775	2094	2108	2157	2189	2570	2702	2803	2997	2968	3168
korzystający z noclegów	124727	121362	137963	159773	158756	175857	176777	169481	210128	235485	232102	247821	269787
udzielone noclegi	180110	182558	208277	251632	250984	307372	296950	269643	334879	365054	348281	360150	407547

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

IRIS dokonał **analizy funkcji turystycznych Miasta Toruń**. Została ona przeprowadzona w oparciu o 5 wskaźników funkcji turystycznej (1) Baretje'a-Deferta, (2) Schneidera, (3) Charvata, (4) wykorzystania miejsc noclegowych (W_{WPM}) oraz (5) logistyczny wskaźnik funkcji turystycznej A. Szromka (W_{LB}). Ich porównanie umożliwia ocenę rozwoju turystycznego i analizę poziomu rozwoju turystycznego obszaru Torunia.

Przyjęte skale do poszczególnych wskaźników funkcji turystycznych (z wyjątkiem logistycznego wskaźnika A. Szromka $W_{L\beta}$, gdzie przyjęto skalę o interwale 0,1 i wskaźnika wykorzystania miejsc noclegowych, w którym zastosowano interwał co 10%) są interpretacją skali M.Boyer, poddaną ewentualnej modyfikacji wynikającej z kryteriów definiowania obszaru turystycznego dla poszczególnych wskaźników. Zgodnie ze skalą M.Boyer definiuje się następujące funkcje turystyczne:

1. Aktywność turystyczna praktycznie nie istnieje.
2. Mały ruch turystyczny.
3. Gmina z istotną, ale nie dominującą funkcją turystyczną.
4. Gmina z dominującą funkcją turystyczną.
5. Duży ośrodek turystyczny.
6. Nowoczesny i bardzo dobrze rozwinięty ośrodek turystyczny.

Tabela 28. Kryteria wybranych wskaźników funkcji turystycznej.

Wybrane wskaźniki	Kryterium definiowania obszaru turystycznego
wskaźnik Baretje'a-Deferta	50
wskaźnik Schneidera	500
wskaźnik Charvata	5 000
wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych	50%

Źródło: A. Szromek, *Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego*, zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011, s. 12.

Tabela 29. Analiza funkcji turystycznych gmin obszaru LGD.

Wybrane wskaźniki	Wartość dla Miasta Toruń
wskaźnik Baretje'a-Deferta	1,6
wskaźnik Schneidera	133
wskaźnik Charvata	201
wskaźnik WWPM	35,2%
wskaźnik $W_{L\beta}$	0,9148

Źródło: opracowanie własne IRIS.

Analiza wykazała, że w oparciu o pierwsze 4 wskaźniki Toruń można zakwalifikować jako gminę z istotną, ale nie dominującą funkcją turystyczną. Jednakże, syntetyczny logistyczny wskaźnik funkcji turystycznej A. Szromka ($W_{L\beta}$) wykazał bardzo wysoką wartość dla Torunia. Pokazuje to, że zarówno samo miasto, jak i **obszar LSR, posiadają bardzo duży potencjał turystyczny**, który może być z powodzeniem wykorzystywany jako jeden z czynników związanych z aktywizacją społeczną mieszkańców.

Szansą dla Torunia i również obszaru LSR – w zakresie rozwoju turystyki rekreacyjno-wypoczynkowej, ale również działań wewnętrznych skierowanych do i dla mieszkańców – jest **moda związana ze zdrowym stylem życia**. W trakcie konsultacji społecznych Torunianie wielokrotnie podkreślali, że rozwija się kultura poruszania się rowerem (częste wypowiedzi: „*gołym okiem zauważalny jest wzrost z roku na rok liczby rowerzystów*”) oraz, że widoczni są mieszkańcy uprawiający sport. Ten pozytywny trend jest ważną sposobnością i szansą na aktywizację społeczną mieszkańców i okazywanie alternatywnych postaw społecznych.

3.8. Dziedzictwo kulturowe

Toruń był jednym z pierwszych miast na Pomorzu, które uzyskało prawa miejskie. Lokowanie miasta na prawie chełmińskim oznaczało początek dynamicznego rozwoju gospodarczego, który szybko przybrał wymiar międzynarodowy w ramach Związku Miast Hanzeatyckich. Bogactwo miasta było także możliwe dzięki doskonałemu położeniu geograficznemu, a także politycznemu znaczeniu, o czym świadczyły liczne uprawnienia i przywileje, najpierw krzyżackie, a później królewskie. Z historią miasta nieodłącznie związana jest **postać Mikołaja Kopernika**, wybitnego astronoma, którego postać jest jednym z najważniejszych zasobów wizerunkowych miasta. Z okresu średniowiecza zachował się także zabytkowy zespół miejski, który wpisany został na listę **Dziedzictwa UNESCO**. Dynamiczny rozwój miasta zatrzymany został wraz z rozbiorami Polski i przekształceniem miasta w miastotwierdzę. Swoje znaczenie gospodarcze i polityczne miasto odzyskało w okresie międzywojennym, kiedy to stało się stolicą województwa pomorskiego. Duże znaczenie dla rozwoju miasta miało powołanie uniwersytetu po II wojnie przez kadrę akademicką Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Obecnie toruński ośrodek akademicki należy do krajowej czołówki ośrodków naukowych.

3.9. Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych

Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne nie odgrywają istotnej roli z punktu widzenia celów i oddziaływania LSR. Niemniej jednak Toruń posiada pewien potencjał w tym zakresie, m.in. dzięki piernikowi na karmelu czy winie domowemu z Kujaw.

Piernik na karmelu. W średniowieczu najbardziej znanym ośrodkiem pierniarskim w Polsce był Toruń. W 1557 r. toruńscy piekarze otrzymali przywilej sprzedaży swoich wyrobów na królewskich jarmarkach, a w 1757 r. specjalna komisja uznała wyższość toruńskich pierników nad piernikami z Norymbergii.

Wino domowe produkowane w Toruniu pito nie tylko na terenie Kujaw, ale także w dalekich flandryjskich kantorach. W 1363 roku bawarski książę Rudolf wygłosił pochwalną mowę na cześć tego trunku podczas jednego z wielu spotkań z elitą Bawarii. Powiedział m.in.: „Nalejcie mi jeszcze jeden puchar tego napoju, to istotna oliwa, aż ślina leci na jego widok”. Pozostałością po winiarskich tradycjach Torunia jest jedna z ulic nosząca nazwę „Winnica”.

3.10. Infrastruktura techniczna

Jeden z najważniejszych problemów infrastrukturalnych miasta przez wiele lat stanowił rozwój sieci drogowej oraz przeprawy mostowej przez rzekę Wisłę. Dzięki inwestycjom współfinansowanym z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej można stwierdzić, że obecnie dostępność komunikacyjna miasta uległa poprawie. Toruń zyskał dostęp do autostrady, wyremontowano wszystkie drogi wylotowe, wybudowano i udostępniono do użytku drugi most drogowy. Władze miasta zainwestowały również w rozwój sieci tramwajowej, budując połączenie do miasteczka uniwersyteckiego.

Tabela 30. Korzystający z instalacji w % ogółu mieszkańców.

Rodzaj instalacji	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
z wodociągu	94,1	94,1	94,2	94,3	94,3	94,5	94,6	94,7	94,8	94,8	94,9	94,9	95,0
z kanalizacji	85,0	85,0	85,2	85,3	87,3	87,3	89,2	92,4	92,5	92,6	92,6	91,1	91,2
z gazu	-	86,4	86,7	86,5	85,6	83,4	83,0	82,9	82,6	81,3	83,5	83,4	82,3

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Przez długi czas problemem w zakresie usług komunalnych była modernizacja usług sieciowych⁹. Jednakże systematyczne inwestycje doprowadziły do uzupełniania braków, co zostało zauważone i docenione w raporcie analizującym wydatki na infrastrukturę techniczną przygotowanym przez pismo samorządowe Wspólnota, w którym Toruń został wskazany jako lider.

3.11. Wewnętrzna spójność obszaru LSR

Jednostki urbanistyczne objęte LSR dla Torunia charakteryzują się dużym zróżnicowaniem pod kątem liczby ludności (liczba mieszkańców zameldowanych w największej z nich wynosi ponad 28 tys. mieszkańców, a w najmniejszej 8 osób) czy powierzchni (od 154,54ha do 1146,41ha). Jednakże jakość życia rozpatrywana w kontekście problemów społecznych i gospodarczych jest czynnikiem spajającym obszar LSR. Wskazany obszar charakteryzuje się największymi problemami związanymi z wykluczeniem społecznym i ubóstwem na tle całego Torunia. W celu określenia tej spójności dokonano analizy takich wskaźników, jak: liczba osób bezrobotnych, liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, liczba osób objętych pomocą społeczną, liczba wyroków eksmisyjnych czy liczba przestępstw i wykroczeń w przeliczeniu na jednego mieszkańca przy założeniu równej wagi każdego wskaźnika. Wybrany obszar charakteryzuje się największym natężeniem tych problemów nie tylko w roku 2013 (dane w tabeli poniżej, na podstawie których dokonano szczegółowej analizy w nawiązaniu do wytycznych w zakresie realizacji lokalnych strategii rozwoju w okresie programowania 2014-2020), ale także na przestrzeni kilku ostatnich lat, co potwierdziły dane statystyczne z kolejnych lat oraz konsultacje społeczne. Poszczególne wskaźniki osiągają różną wartość dla poszczególnych dzielnic. Można zauważyć, iż pewne zjawiska są bardziej charakterystyczne dla konkretnego obszaru. Oparcie się w analizie wyłącznie na jednym wskaźniku nie pokazuje rzeczywistego problemu z uwagi na charakter zabudowy czy specyfikę danej jednostki. Wskazane w tabeli zjawiska są ściśle ze sobą powiązane, współwystępując na obszarze danej jednostki. Dobór wskaźników nastąpił na podstawie rozmów z przedstawicielami instytucji publicznych, którzy na co dzień pracują z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym lub ubóstwem oraz ich otoczeniem (pracownicy MOPR, Straży Miejskiej, Policji, PUP) i zarządcami nieruchomości, którzy w pracy zawodowej spotykają się z problemem złych warunków mieszkaniowych oraz eksmisji. Poniżej przedstawiona została tabela wskazująca wartości danych wskaźników dla poszczególnych jednostek urbanistycznych LSR.

⁹ Więcej zob. Raport o stanie miasta z 2013 roku.

Tabela 31. Charakterystyka statystyczna dla obszaru LSR (stan na 31.12.2013).

Jednostka urbanistyczna	Liczba os. bezrobotnych na dzień 31.12.2013	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	Liczba osób objętych pomocą społeczną	Liczba wyroków eksmisyjnych	Liczba przestępstw i wykroczeń (bez uwzględnienia przestępstw drogowych i wykroczeń)
Barbarka	1	3	0	1	29
Bielany	261	432	622	9	197
Bielawy	190	268	57	28	89
Bydgoskie Przedmieście	1 344	1 855	2 104	18	888
Czerniewice	125	194	50	3	36
Grębocin Nad Strugą	129	198	479	1	24
Grębocin Przy Lesie	148	307	170	6	187
Jakubskie Przedmieście	545	728	786	4	303
Katarzynka	6	20	44	1	35
Mokre Przedmieście	760	1 443	1 043	4	524
Podgórz	613	568	1 301	4	140
Rubinkowo	1 181	1 521	1 033	2	736
Rudak	67	63	114	0	47
Stare Miasto	557	1 177	1 274	0	833
Starotoruńskie Przedmieście	24	52	26	0	54
Stawki	374	722	405	0	223
Wrzosey	629	1 235	1 729	0	136
Razem obszar LSR	6.954	10.786	11.237	81	4.481

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miasta Torunia

Wskazane do wsparcia przez LSR jednostki zamieszkiwane są przez 136 999 mieszkańców i stanowią spójny obszar w zakresie występujących w nim problemów społeczno-gospodarczych. Bezpośrednia bliskość geograficzna jednostek i wzajemne oddziaływanie oznaczają, że podjęcie działań w jednym obszarze może spowodować poprawę sytuacji w innej części miasta. Realizacja zintegrowanych działań w zakresie przeciwdziałania wskazanym problemom gwarantuje osiągnięcie „masy krytycznej”, która doprowadzi do wzrostu aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców, a co za tym idzie poprawy sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz wzrostu zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej, co jest głównym celem Lokalnej Strategii Rozwoju.

Obszar LSR swoim zasięgiem obejmuje 17 jednostek urbanistycznych miasta Torunia. Pomimo zbieżności problemów o charakterze społecznym, można również zauważyć elementy wyróżniające dane obszary. Obszarami wskazywanymi przez zdecydowaną większość rozmówców podczas konsultacji jako wymagającymi największego wsparcia jest Bydgoskie Przedmieście i Stare Miasto. Bydgoskie Przedmieście to obszar, który charakteryzuje się największą w skali Torunia i obszaru LSR liczbą osób korzystających z pomocy MOPR. Ponadto zamieszkuje tam najwięcej osób długotrwale bezrobotnych. Z uwagi na charakter zabudowy jest jednostką, w której występują duże problemy w sferze mieszkalnictwa, o czym świadczą dane dotyczące eksmisji. W powszechnej opinii wyrażanej w konsultacjach, wskazano na Bydgoskie Przedmieście, jako miejsce z problemami w dziedzinie przestępczości oraz o nasileniu problemów opiekuńczo-wychowawczych. Pozytywną cechą Bydgoskiego Przedmieścia jest stosunkowo duża aktywność społeczna mieszkańców, mierzona m.in. wskaźnikiem badającym frekwencję wyborczą. Jednostką wymagającą interwencji jest także Stare Miasto, którego obszar wpisany jest na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jednostka ta posiada wyjątkowe walory turystyczne, marketingowe oraz wizerunkowe dla miasta, ale jednocześnie jest też jednostką urbanistyczną, z której najszybciej ubywa mieszkańców. Wyludnianiu jednostki towarzyszy ponadto drastyczny spadek liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w ostatnich latach. Spadek liczby osób korzystających z pomocy społecznej z kolei nie jest proporcjonalny do spadku liczby mieszkańców, co świadczy o postępujących problemach społecznych i ubożącym społeczeństwie.

W jednostkach sąsiadujących ze Starym Miastem także zauważalne są problemy społeczne. Systematyczny wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej na przestrzeni ostatnich lat widoczny jest na Mokrym Przedmieściu. Ponadto mieszkańcy z tego obszaru najczęściej sygnalizowali problem młodzieży sprawiającej problemy wychowawcze. Sąsiadujące Jakubskie Przedmieście również dotyka ten problem. Osiedle ma charakter głównie mieszkalny, chociaż przez wiele lat był to teren przemysłowy oraz handlowy. Największym wyzwaniem dla Jakubskiego Przedmieścia jest kwestia rewitalizacji niezagospodarowanych terenów. Z przeprowadzonych ankiet dodatkowo wynika, że obszar posiada opinię niebezpiecznego, co odzwierciedlają statystyki Policji.

Z przestępczością oraz dodatkowo wysokim bezrobociem mają problem także mieszkańcy największego pod kątem liczby ludności Rubinkowa. Na terenie osiedla znajduje się wiele szkół, przedszkoli, obiektów handlowych. Jak wskazywano podczas konsultacji, brakuje na tym obszarze natomiast oferty kulturalno-rekreacyjnej dla mieszkańców.

Najmniejszymi jednostkami urbanistycznych w ramach obszaru LSR są natomiast: Katarzynka, Barbarka oraz Starotoruńskie Przedmieście. Centralnym punktem Katarzynki jest wysypisko odpadów o powierzchni 12,5 ha, co pośrednio przekłada się na dużą liczbę osób bezdomnych przebywających na tym obszarze. Natomiast na Starotoruńskim Przedmieściu, pomimo wysokiego wskaźnika przedsiębiorczości w przeliczeniu na liczbę mieszkańców (ok. 0,5), aż co czwarty mieszkaniec korzysta z pomocy społecznej. Barbarka z kolei to najbardziej zalesiony obszar LSR, który dla torunian jest miejscem rekreacji i wypoczynku. Pomimo niewielkiej liczby mieszkańców obszar charakteryzuje się relatywnie dużą liczbą odnotowywanych przestępstw. Jednostką graniczącą z Barbarką są Wrzosy. Obszar ten cechuje systematyczny wzrost liczby mieszkańców ze względu na rozbudowę sfery mieszkaniowej. Analizując dane dotyczące tej jednostki, można zauważyć duże wahania liczby osób korzystających z pomocy społecznej na przestrzeni lat. Głównym obszarem problemowym tej jednostki są okolice ulicy Rolnicze i Lisiej. Ponadto na tym obszarze na przestrzeni lat 2006-2014 spadła liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą (z 2 080 do 1 270). Spadająca liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych widoczna jest także na Bielanych. W jednostce też zauważalny jest wysokim poziom przestępstw i wykroczeń. Ponadto podczas konsultacji mieszkańcy zwracali uwagę na problem narkomanii wśród młodzieży. Podkreślano również, że wiele negatywnych zjawisk o charakterze społecznym związanych jest z lokalizacją w jednostce miasteczka akademickiego największej toruńskiej uczelni wyższej – Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Poza tym na obszarze Bielanych znajduje się wiele szkół, przedszkoli, obiektów sportowych czy szkół zawodowych.

W przeciwieństwie do Bielanych najmniejsze zaplecze usług komunalnych z zakresu oświaty oraz opieki przedszkolnej ma lewobrzeżna część Torunia, którą tworzą cztery jednostki urbanistyczne: Podgórz, Rudak, Stawki i Czerniewice. Analizując dane statyczne, można zauważyć także zawsze niższą od średniej dla całego miasta – frekwencję wyborczą w wyborach samorządowych. Zjawiskiem tym towarzyszy duży wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej na przestrzeni lat 2006-2014 (największy w przypadku Rudaku – z 44 w 2006 r. do 335 w 2014 r.) lub szczególnie duży spadek liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Zauważalny we wszystkich czterech jednostkach jest spadek zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej widoczny jest również w Grębocinie nad Strugą, Grębocinie przy Lesie oraz Bielawach - najdalej wysuniętych na wschód jednostkach. Największej interwencji wymaga Grębocin nad Strugą, w którym ulokowane jest skupisko budynków z lokalami socjalnymi. To ten rejon wskazywany jest jako najbardziej problematyczny.

3.12. Agregacja danych z analizy i diagnozy – diagram pokrewieństwa

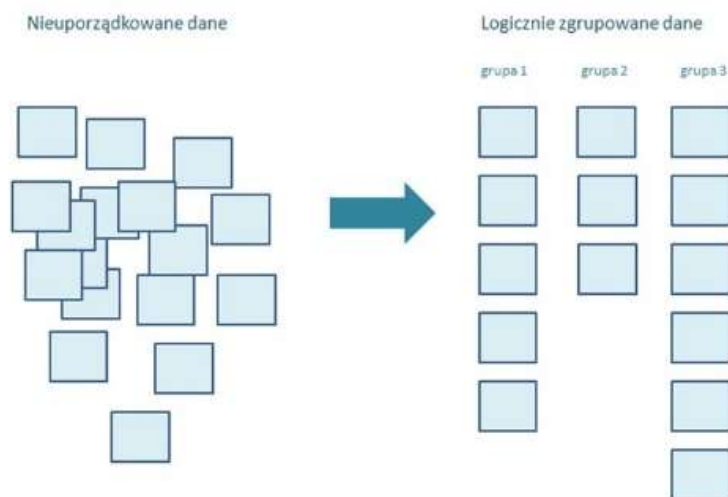
Przed przystąpieniem do opracowywania analizy SWOT **zostały zebrane wszystkie uwagi zgłoszone w trakcie konsultacji**, a także **wynikające z analizy desk research**. Zgodnie z rekomendacjami wynikającymi z *Poradnika dla LGD w zakresie opracowania LSR na lata 2014-2020* zostały uwzględnione te postulaty i uwagi mieszkańców, które pozostają w sferze działalności LGD, jej partnerów oraz potencjalnych beneficjentów działań. Właściwe (na które LGD ma bezpośredni wpływ) silne i słabe strony poddano analizie i grupowaniu problemów. Tą metodę nazywa się **diagramem pokrewieństwa**.

Diagram pokrewieństwa (ang. *affinity diagram*) nazywany jest inaczej wykresem podobieństw, wykresem współzależności lub diagramem powinowactwa. Ponadto znany jest również pod nazwą metody KJ (od nazwiska i imienia jego twórcy, czyli Jiro Kawakity)¹⁰. Diagram pokrewieństwa jest znakomitą narzędziem wykorzystywanym do porządkowania rozproszonych danych i informacji powstałych w wyniku analizy i zgłaszanych postulatów (np. w trakcie burzy mózgów)¹¹. Jest to narzędzie uniwersalne, które doskonale sprawdza się w analizie pomysłów, problemów, opcji czy rozwiązań, a ich sortowanie ma charakter intuicyjny. W pracy z diagramem pokrewieństwa wykorzystywana jest metoda pracy zespołowej, co miało miejsce podczas spotkania zespołu roboczego.

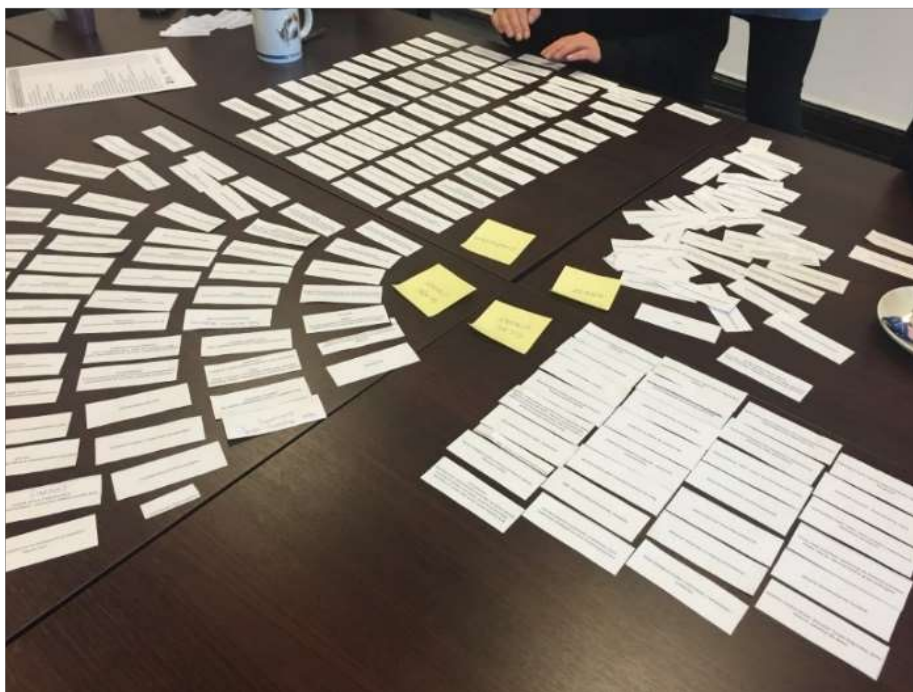
W trakcie prac zespołu roboczego na pojedynczych kartkach (**łącznie 170**) zostały wypisane wszystkie atuty (**24 unikalne silne strony**) i słabości (**55 słabości**) oraz niezależne od LGD czynniki zewnętrzne, czyli szanse (**33 szanse**) i zagrożenia (**58 zagrożeń**). Następnie **połączono je w logicznie powiązane (pokrewne) ze sobą grupy, czyli nadano im „wspólny mianownik”**.

¹⁰ Zarządzanie jakością, pod red. W. Ładońskiego i K. Szoltysek, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008, s. 134.

¹¹ A. Hamrol, W. Mantura, *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 226.

Schemat 1. Wizualizacja prac nad diagramem pokrewieństwa.

Źródło: <http://uxbite.com/wp-content/uploads/2012/04/affinity.jpg>.

Zdjęcie 1. Praca nad diagramem pokrewieństwa dla LDG „Dla Miasta Torunia”.

Źródło: materiały własne IRIS.

Diagram pokrewieństwa pozwala na zdecydowanie bardziej precyzyjne opracowanie analizy SWOT, która ma charakter skoncentrowany, oparty na zgrupowanych problemach, które przede wszystkim mają podobną rangę. Często bowiem w analizie SWOT istotne problemy czy atuty, mieszają się z błahymi, uniemożliwiając realną ocenę tego co jest kluczowe dla danego obszaru. Jest to jeden z najczęściej popełnianych błędów w analizie SWOT. Zawieranie bowiem w analizie SWOT wielu czynników, powoduje, że staje się ona nieczytelna i często znacząco utrudnia przełożenie wyników na rzeczywiste, oczekiwane i perspektywiczne rozwojowe cele. Co więcej, wieloczynnikowa analiza SWOT sprawia, że nie jest możliwe opracowanie **analizy SWOT/TOWS**, która bardzo precyzyjnie pozwala określić tzw. strategię normatywną, a więc bezpośrednie, spójne i logiczne przełożenie wyników analizy i diagnozy na optymalny model rozwojowy.

Poniżej zostały przedstawione 4 diagramy pokrewieństwa: dla atutów i słabości (czynniki, na które LGD posiada wpływ) oraz dla szans i zagrożeń (czynniki, na które LGD nie ma wpływu, lub posiada wpływ bardzo ograniczony). Część sformułowań w poniższych tabelach ma charakter potoczny i nieformalny, ale są to opinie i zdania formułowane przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych. Pewne czynniki natomiast są nieco sformalizowane, ale to z kolei wynik przeprowadzonej na etapie diagnozy analizy desk research. Kluczową kwestią w diagramie pokrewieństwa nie są jednak semantyczno-leksykalne sformułowania, a podział czynników w logicznie powiązane (pokrewne) ze sobą grupy, co miało miejsce w przypadku niniejszej LSR.

Tabela 32. Diagram pokrewieństwa dla ATUÓW obszaru LGD.

Rosnąca świadomość siły inicjatywy społecznej wśród mieszkańców LSR	Istnienie dużej liczby NGO funkcjonujących w obszarze wykluczenia społecznego	Wysoki potencjał młodych ludzi chętnych do angażowania się w wolontariat	Pozytywne przykłady osób, które zmieniły negatywną sytuację społeczno-zawodową	Rosnąca liczba aktywnych seniorów (osób 50+)	Istnienie w świadomości społecznej miejsc i instytucji świadczących usługi na rzecz osób wykluczonych społecznie
• deklaracje mieszkańców, że chcą działać • rośnie świadomość siły inicjatywy społecznej • liczne, małe inicjatywy i deklaracje do działania (zarówno młodzi i seniorzy, najmniej średnia grupa pracująca) • mieszkańcy coraz częściej komunikują się ze strażą miejską, wykazują inicjatywę	• potencjał osobowy jednostek, które podejmują działania i mają świadomość streetworkerską • stowarzyszenia - NGO - liczne i o zróżnicowanych celach • aktywne stowarzyszenia/fundacje	• dużo studentów wolontariuszy • studenci są szansą na zwiększenie aktywności obywatelskiej i społecznej • potencjał młodych - energia • duży potencjał młodych ludzi - studentów	• są punkty pomocowe dla mieszkańców uzależnionych (poradnie, kluby alkoholików) • osoby „które wyszły z dołka” chcą się angażować społecznie • są przykłady osób/rodzin, które zerwały z negatywnymi postawami żywymi	• osoby 50+ są chętne do uczestnictwa • potencjał starszych do świadczenia, czasu • poczucie tożsamości z miejscem zamieszkania	• Kościoły i parafie jako miejsce aktywnego działania osób starszych/młodzieży, naturalny punkt wnioskowania o pomoc, jako miejsce identyfikacji osób potrzebujących - często ksiądz jest liderem • dobra lokalizacja szkół SP, średnich • świetlice środowiskowe, Warsztaty Terapii Zajęciowej, domy dzienne, świetlice dla dzieci - placówki są uważane jako zasób w dokumentach programowych i jest duży nacisk na profesjonalizację, sieciowanie usług • Klub Sobótka, Rubin, Jantar jako szansa na integrację, aktywność kulturalną i społeczną, miejsce wyłaniania liderów lokalnych, naturalne miejsce porad i konsultacji dla mieszkańców • OHP - działania aktywizacyjne dla młodzieży • świetlice środowiskowe, Warsztaty Terapii Zajęciowej, domy dzienne, świetlice dla dzieci

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych.

Tabela 33. Diagram pokrewieństwa dla SŁABOŚCI obszaru LGD.

Istnienie na terenie LSR obszarów (enklaw) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych	Brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej	Deficyty współpracy międzysektorowej na rzecz osób wykluczonych społecznie	Niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie	Niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów	Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i aktywizacja tych osób
• nowe osiedla - mieszkańcy się nie znają • brak wymian między dzielnicami - atrakcji przyciągających mieszkańców innych jednostkach (enklawy) • dewastacja bloków socjalnych • w starych osiedlach mieszkańcy są trochę hermetyczni • dużo problemów społecznych nagromadzonych w okolicy mieszkań socjalnych • punkty niebezpieczne (nagromadzenie mieszkalnictwa socjalnego) • kumulowanie się problemów bytowych, społecznych wokół degradowanych miejsc: stare budownictwo, ogródki działkowe, bloki socjalne	• mała informacja o działaniach, koordynacji imprez, mała dostępność biletów • nie wiadomo, gdzie uzyskać pomoc w kwestiach bezpieczeństwa • brak oferty i wiedzy o możliwości wolontariatu • mało opiekunów, mało informacji o formach działania • niedoinformowanie mieszkańców • słabe kanały komunikacyjne o mieście	• OHP - działania aktywizacyjne dla młodzieży, ale nie angażuje się w życie lokalne • nie wykorzystywany potencjał mniejszych miejsc ośrodków kulturalnych: biblioteki, domy muz • brak współpracy instytucji działających na rzecz mieszkańców • NGO są zamknięte, preferują samodzielną organizację projektów • brak współpracy międzysektorowej • uniwersytet w świadomości mieszkańców nie stanowi partnera społecznego, jest autonomiczny i niechętny do współpracy	• zatrudnienie „na czarno” • trudności na rynku pracy • niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy • niewielka liczba spółdzielni socjalnych • niedostosowanie oferty urzędu pracy do potrzeb rynku pracy • brak wiedzy jak założyć firmę • wymieranie starych mistrzów zawodów • bezrobocie ukryte - strukturalne „umowy śmieciowe” i przerwy w zatrudnieniu • liczne schematy i stereotypy w świadomości pracodawców i urzędników dot. niepełnosprawnych; • niechęć do zatrudnienia niepełnosprawnych • choroby psychiczne - temat tabu • brak informacji na temat zakładania spółdzielni socjalnych	• ludzie są chętnie, ale za plecami lidera - sami nie podejmują konkretnych kroków • mała liczba liderów lokalnych i społecznych, którzy zainicjują i poprowadzą przedsięwzięcia, brak autorytetów lokalnych, streetworkerów • niewielka liczba działań animacyjnych • brak współpracy i wymiany informacji między aktywistami • NGO = problem z poziomem fundraisingu, zasobów pieniężnych i materialnych, organizacją • brak środków na regularną pracę animatorów • działania NGO nie są widoczne, i nie funkcjonują w świadomości mieszkańców, brak informacji o efektach/ sukcesach	• seniorzy siedzą w domu - brak informacji • bezdomni: ich wybór stylu życia, niechęć do przyjęcia pomocy, alkoholizm, zaśmiecanie, nonkonformizm, brak higieny, żebractwo • niepełnosprawni trzymają się w swoich środowiskach i w swoim otoczeniu wsparcia • osoby starsze pozostawione same sobie • akty wandalizmu, w tym napływowego („idą do innej dzielnicy i tam broją”) • duże niezagospodarowanie „młodzieży chodzącej grupkami” • wagarowanie przez dzieci z bloków socjalnych • samotni ludzie nie mają miejsc do aktywizacji ponieważ mają pod opieką dziecko • niepełnosprawni nie są widoczni na ulicach i w aktywności • bezdomni - brak inicjatywy i izolują się od reszty społeczeństwa • brak integracji dzieci z domów dziecka • dziedziczenie negatywnych postaw życiowych: niezadarność, roszczeniowość,

Istnienie na terenie LSR obszarów (enklaw) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych	Brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej	Deficyty współpracy międzysektorowej na rzecz osób wykluczonych społecznie	Niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie	Niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów	Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i aktywizacja tych osób
					uzależnienia od opieki społecznej, bierności • małą liczbą miejsc spotkań dla mieszkańców, w tym niepełnosprawnych • brak ofert spędzania czasu wolnego dla dzieci - atrakcyjnych dla nich • brak bezpłatnej oferty kulturalnej • w świadomości mieszkańców niepełnosprawny = wózek inwalidzki • brak zagospodarowania naturalnych miejsc spotkań młodzieży

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych.

Tabela 34. Diagram pokrewieństwa dla SZANS obszaru LGD.

Istnienie różnorodnych źródeł finansowania działań projektowych	Bogata oferta rozrywkowo - kulturalna	Potencjał gospodarczy Miasta Torunia	Istnienie miejsc i infrastruktury, która może być wykorzystywana do integracji i aktywizacji społecznej	Trend związany ze zdrowym stylem życia	Rozwój infrastruktury służącej poczuciu bezpieczeństwa i komfortu życia
• PFRON i wsparcie systemowe na tworzenie miejsc pracy dla niepełnosprawnych • NGO - liczne możliwe źródła finansowania w RPO, POWE • liczne projekty aktywizacyjne z różnorodnym wachlarzem wsparcia • szerokie wsparcie systemowe, projektowe, liczne organizacje działające na rzecz niepełnosprawnych • bezdomni - jest pomoc zarówno systemowa i projektowa, z której mogą korzystać	• zabytki • imprezy Marki, które zdobywają uznanie (Juwenalia, Proballica, Tofifest, Kontakt, Skyway, święta ulic) • wiele osiedli posiada naturalne walory rekreacyjne • liczne ośrodki kulturalne przykładowo: Odnova, Jordanki, Aula UMK, MDK, Dom Muz, Dwór Artusa, CSW, MotoArena - rosnące zainteresowanie ofertą • puby, knajpy, kluby - liczna i zróżnicowana oferta • Twierdza Toruń, czerwony szlak forteczny	• rozwijająca się przedsiębiorczość • wysoki poziom wykształcenia mieszkańców - ogólny • duża liczba mieszkańców • strefa ekonomiczna • zaawansowana infrastruktura komunikacyjna • dostęp do autostrady	• orliki jako szansa na: integrację, w tym międzypokoleniową, rozwój fizyczny, miejsce spotkań • place zabaw jako szansa na dodatkowe działania edukacyjno-wychowawcze • parki - jako możliwe miejsce spotkań (często uwzględniają siłownię zewnętrzną i infrastrukturę "odpoczynkowo - rekreacyjną") - jako miejsce działań aktywizacyjno - integracyjnych, miejsce działań hortiterapii • możliwość wykorzystania szkół SP, średnich - jako miejsca wykorzystania: sal gimnastycznych, boisk, komputerowych pracowni dydaktycznych • siłownie zewnętrzne jako szansa na szybką aktywność (mało kosztowna, łatwo dostępna dla wszystkich) • zwarta budowa miasta, przyczynia się do ułatwień i wspierania mobilności	• rozwija się kultura poruszania się rowerem - z roku na rok jest coraz więcej rowerzystów • widać mieszkańców uprawiających sport • moda na zdrowy styl życia • liczne i dostępne źródła informacji jak dbać o higienę, edukacja w szkole	• sukcesywna poprawa infrastruktury dla osób niepełnosprawnych • sieć monitoringu na osiedlach się pojawia - wpływa na poczucie bezpieczeństwa, w sytuacji "niezorganizowanej" przestępczości działa ostrzegawczo • widać aktywność miasta w usprawnianiu komunikacji miejskiej • widoczne patrole Straży Miejskiej i Policji • rozwój budownictwa mieszkaniowego - jako szansa na poprawę warunków bytowych mieszkańców z kamienic

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych.

Tabela 35. Diagram pokrewieństwa dla ZAGROŻEŃ obszaru LGD.

Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej	Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem dla nowych grup (konsumpcjonizm, "instant", dopalacze, umiarkowana narkomania)	Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR	Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Starzejące się społeczeństwo, drenaż mózgów
• ubożenie społeczeństwa, rosące rozwarstwienie ekonomiczne - (na 1 wieżowiec jest 30 tys. zadłużenia - informacja od spółdzielni mieszkaniowej na Rubinkowie) • rosnącą grupę mieszkańców pracujących, ale sukcesywnie ubożających i nie ma dla nich oferty wsparcia • zadłużenie mieszkaniowe najszybciej rośnie w grupie starszych i samotnych osób • młode pokolenie zaczyna życie samodzielne od kredytów hipotecznych • niski poziom wynagrodzenia • łatwy dostęp do pomocy społecznej przyczynia się do niewłaściwego jej wykorzystania • wysokie koszty utrzymania firmy • koszty udziału są wysokie (bilety, dojazd) • brak stabilizacji finansowej, które dotyczy	• oznaki aktywności społecznej (opozycja, bunt, walka z czymś, ludzie łatwiej się jednoczą przeciwko wspólnemu wrogowi) • model życia - nieregularny czas pracy przyczynia się do trudności opiekuńczo - wychowawczych; czas wolny młodzieży; brak dzieci na dworze - jako wskaźnik, że siedzą przy TV lub komputerze • duża dostępność narkotyków i dopalaczy/szeroki wybór • nowa narkomania jest "markowa" nie rzuca się w oczy • model życia opierający się o konsumpcjonizm, postawy roszczeniowe, instant - że wszystko musi być szybko • brak czasu na uprawianie sportu • mentalna niechęć do aktywności, zmęczenie, brak czasu dla siebie • pasywność osób mających problemy - czekają aż ktoś im zaproponuje	• wolne tempo zmian po stronie JST reagujących na potrzeby mieszkańców i niedoinformowanie o etapach realizacji • słaby system wsparcia otoczenia osób niepełnosprawnych • ilość i jakość informacji o zbrodniach (porwania, pedofilia, pobicia) wpływają na lęk rodziców przed zachęcaniem dzieci do samodzielności • mała elastyczność systemu wsparcia względem diagnozowania potrzeb i dobierania oferty dla nich • instytucje pomocowe w sytuacji aktywności obywateli, którzy walczą o zaspokojenie potrzeb - traktują ten rodzaj aktywności jako roszczeniowość, • słaba kontrola systemowa komu dawać pieniądze a komu nie • słaby system rozpoznawania potrzeb przez OPS - potrzeby są szufladkowane	• nierównomierny dostęp do opieki medycznej • nierównomiernie rozmieszczona, braki infrastruktury kulturalnej - są niedoinwestowane (brak miejsc do zaadoptowania na miejsca spotkań) • niepełna infrastruktura dróg rowerowych - przerwane ciągi komunikacyjne, luki w tych ciągach, ciągi komunikacyjne rowerowe w wielu miejscach pokrywają się z pieszymi • nierównomiernie, sieć rowerów miejskich jest mało rozwinięta - brak na obrzeżach z Torunia - system informowania o zasadach korzystania jest trudny i mało czytelny dla mieszkańców • niezrównoważony rozwój poszczególnych części miasta • są miejsca, które mają utrudnioną komunikację miejsca (oddalone osiedla, terminy kursów) • brak miejsc pod prowadzenie działalności gospodarczych w niektórych dzielnicach	• mała liczba parkingów, w miejscach gdzie potrzebują ich mieszkańcy (okolice zamieszkania, okolice punktów kulturalnych) • niska dostępność orlików • szkoły SP, średnie - godziny otwarcia i dostępności tych sal, różnice w poziomie wyposażenia • brak ławek dostosowanych do starszych/niepełnosprawnych • mała dostępność do miejsc rehabilitacji • mała liczba zewnętrznych siłowni • mieszkańcy uważają, że za mało jest terenów zielonych lub są niewłaściwie zagospodarowane • za mało ofert taniej oferty rehabilitacji dla niepełnosprawnych	• wyludnianie się miasta • maleje grupa osób w wieku produkcyjnym (zarówno w wieku mobilnym i niemobilnym) • dużo młodych wykształconych ucieka za pracą do innych miast • mniejsza dzietność • starzenie się społeczeństwa - osiedla/miejsca w mieście gdzie dominują ludzie starsi - potencjalne miejsca niesamodzielności, niezaradności, ubóstwa, wyalienowania

Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej	Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem dla nowych grup (konsumpcjonizm, "instant", dopalacze, umiarkowana narkomania)	Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR	Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Starzejące się społeczeństwo, drenaż mózgów
oraz większej liczby grup społecznych • niedostosowany system edukacji zawodowej do potrzeb rynku pracy • "nowi ubodzy" z etyką pracy mają opory przed korzystaniem z pomocy społecznej a zwłaszcza przed przechodzeniem etapu weryfikacji czy im się należy czy nie; nie wiedzą, gdzie szukać pomocy, jak się o nią starać • duża grupa społeczna korzystających na zasadach regularnych	rozwiązanie, sami aktywnie nie szukają	• infrastruktura nie jest konsultowana z niepełnosprawnymi i to powoduje tylko pozorne dostosowanie • za mało asystentów rodziny • luka w systemowych działaniach dot. wsparcia dla otoczenia osób niepełnosprawnych • pomoc społeczna niedostosowana do potrzeb potrzebujących • lęk mieszkańców przed zgłaszaniem problemów do Straży Miejskiej/Policji - lęk przed formalizacją i chęć pozostania anonimowym • brak komunikacji Straż Miejska/Policja a mieszkańcy - nie wiedzą, gdzie zgłaszać poszczególne problemy • poczucie mieszkańców, że Straż Miejska jest bezsilna, a to zniechęca do aktywności obywatelskiej	• „miejsca w Mieście”, w których jest bardzo słaba przedsiębiorczość i miejsca pracy • nierównomiernie rozmieszczone punkty handlowe • niewystarczająca ilość miejsc do wyprowadzania zwierząt - co przyczynia się do utrudnień natury estetycznej i higienicznej miejsc użyteczności publicznej i wpływa na wizerunek miasta w oczach turystów • ciągi piesze mają luki, są niezadbane, są niebezpieczne miejsca - co jest barierą dla aktywności mieszkańców i zaburza poczucie bezpieczeństwa		

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych.

ROZDZIAŁ IV. ANALIZA SWOT

4.1. Macierz analizy SWOT

Metoda SWOT polega na identyfikacji przedstawionych czterech grup czynników, opisanu ich wpływu na rozwój obszaru, a także możliwości osłabiania lub wzmacniania siły ich oddziaływania. Literatura przedmiotu wyraźnie zaznacza, że w analizie SWOT nie należy dążyć do systematycznego wyodrębniania i opisywania wszystkich czynników, ale do **zidentyfikowania czynników kluczowych, które mają decydujący wpływ** na obecny stan i przyszłość obszaru¹². Identyfikując czynniki w każdym z kwartyli macierzy SWOT w sposób bezpośredni odwołano się do wyników analizy diagramu pokrewieństwa (pogrupowania 170 czynników).

Mocne strony	Odniesienie do diagnozy	Słabe strony	Odniesienie do diagnozy
Rosnąca świadomość siły inicjatywy społecznej wśród mieszkańców LSR	część 3.12, 3.6, 3.2	Istnienie na terenie LSR obszarów (enklaw) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych	część 3.12, 3.2
Istnienie dużej liczby organizacji pozarządowych funkcjonujących w obszarze wykluczenia społecznego	część 3.12, 3.6, 3.2	Brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej	część 3.12, 3.2
Wysoki potencjał młodych ludzi, chętnych do angażowania się w wolontariat	część 3.12, 3.6, 3.4	Deficyty współpracy międzysektorowej na rzecz zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	część 3.12, 3.2
Widoczne przez mieszkańców pozytywne przykłady osób, które zmieniły negatywną sytuację społeczno-zawodową	część 3.12, 3.2	Niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie	część 3.12, 3.2
Rosnąca liczba aktywnych seniorów (osób 50+)	część 3.12,	Niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów	część 3.12, 3.2
Istnienie w świadomości społecznej miejsc i instytucji świadczących usługi na rzecz osób wykluczonych społecznie	część 3.12,	Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i słaba aktywizacja tych osób	część 3.12, 3.2
Szanse	Odniesienie do diagnozy	Zagrożenia	Odniesienie do diagnozy
Istnienie różnorodnych źródeł finansowania działań projektowych	część 3.12,	Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej	część 3.12, 3.2, 3.11
Bogata oferta kulturalno-rozrywkowa na obszarze LSR	część 3.12, 3.8, 3.7	Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem społecznym nowych grup (konsumpcjonizm, "kultura typu instant", dopalacze, nowoczesna narkomania)	część 3.12, 3.2
Potencjał gospodarczy miasta Torunia	część 3.12, 3.4	Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	część 3.12, 3.2
Istnienie miejsc i infrastruktury, które mogą być wykorzystywane do integracji i aktywizacji społecznej	część 3.12, 3.6, 3.2	Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR	część 3.12, 3.2
Trend związany ze zdrowym stylem życia	część 3.12, 3.7	Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	część 3.12, 3.2,
Rozwój infrastruktury służącej poczuciu bezpieczeństwa i zwiększeniu komfortu życia	część 3.12,	Starzejące się społeczeństwo i drenaż mózgów	część 3.12, 3.3

¹² T. Imiela, *Próba oceny pozycji strategicznej i koncepcja strategii dla dużej elektrowni na przykładzie elektrowni Bełchatów II. Rozdział IV: Metody analizy strategicznej, jako narzędzia oceny i formułowania strategii*, Łódź 2000, s. 173-174.

4.2. Analiza SWOT/TOWS

Analiza SWOT/TOWS¹³ pozwala na sprecyzowanie wewnątrz analizowanego obszaru tych czynników, których odpowiednio eliminacja lub wzmocnienie zniweluje negatywne oddziaływanie mogących wystąpić czynników zewnętrznych. Analiza SWOT/TOWS, poprzez połączenie dwóch podejść – „z zewnątrz do wewnątrz” oraz „od wewnątrz na zewnątrz”, jak również badając w sposób wnikliwy zależności występujące między czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi, umożliwia w stosunkowo prosty i efektywny sposób wybrać najbardziej właściwy typ strategii spośród **czterech strategii normatywnych**: strategia agresywna, strategia konserwatywna, strategia konkurencyjna, strategia defensywna.

Pierwszym etapem analizy SWOT/TOWS było określenie przez zespół roboczy **ocen ważonych**. Poszczególni członkowie zespołu roboczego, a także przedstawiciele administracji publicznej i kluczowych NGO w obszarze LSR (w trakcie wywiadów indywidualnych podczas procesu partycypacji społecznej) oceniali indywidualnie poszczególne czynniki w kwartylach macierzy SWOT, a następnie z przyznanych ocen została wyciągnięta średnia. **Ta metoda pozwala uzyskać zobiektywizowany i tym samym rzeczywisty obraz rozwoju danego obszaru** i problemów na nim występujących, bowiem suma subiektywnych ocen pojedynczych osób tworzy obraz obiektywny. Wielką zaletą tego sposobu projektowania rozwoju jest po pierwsze oparcie jej na rzeczywistych ocenach, po drugie umożliwienie wyłonienia czynników, które w pierwszej kolejności powinny być rozwiązywane (słabości) lub wspierane (atuty).

Średnie z przyznanych przez zespół roboczy ocen zostały pomnożone przez wagi (podstawą oszacowania których był przede wszystkim potencjał związany z tworzeniem miejsc pracy, możliwością powstawania i rozwoju firm -> **metoda kreowania wartości dodanej**) i uzyskany iloczyn ukazał średnie ważone, a więc zobiektywizowane obszary największych atutów, słabości, szans i zagrożeń.

Poniżej zaprezentowano wyniki przeprowadzonej analizy kreacji ocen ważonych.

Silne			
czynnik	średnia ocen	waga	ocena ważona
Rosnąca świadomość siły inicjatywy społecznej wśród mieszkańców LSR	3,4	0,15	0,51
Istnienie dużej liczby organizacji pozarządowych funkcjonujących w obszarze wykluczenia społecznego	4,1	0,25	1,02
Wysoki potencjał młodych ludzi, chętnych do angażowania się w wolontariat	3,8	0,20	0,77
Widoczne przez mieszkańców pozytywne przykłady osób, które zmieniły negatywną sytuację społeczno-zawodową	3,4	0,10	0,34
Rosnąca liczba aktywnych seniorów (osób 50+)	4,3	0,15	0,64
Istnienie w świadomości społecznej miejsc i instytucji świadczących usługi na rzecz osób wykluczonych społecznie	3,5	0,15	0,53
razem:	3,75	1,00	3,80

Słabe			
czynnik	średnia ocen	waga	ocena ważona
Istnienie na terenie LSR obszarów (enklaw) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych	4,2	0,20	0,84
Brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej	3,9	0,10	0,39
Deficity współpracy międzysektorowej na rzecz zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	3,9	0,15	0,58
Niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie	4,1	0,20	0,83
Niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów	3,7	0,15	0,55
Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i słaba aktywizacja tych osób	4,1	0,20	0,82
razem:	3,98	1,00	4,01

¹³ K. Obłój, *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 1998, s. 182-187.

Szanse			
czynnik	średnia ocen	waga	ocena ważona
Istnienie różnorodnych źródeł finansowania działań projektowych	4,6	0,25	1,14
Bogata oferta kulturalno-rozrywkowa na obszarze LSR	4,2	0,20	0,83
Potencjał gospodarczy miasta Torunia	4,0	0,15	0,61
Istnienie miejsc i infrastruktury, które mogą być wykorzystywane do integracji i aktywizacji społecznej	4,4	0,20	0,89
Trend związany ze zdrowym stylem życia	3,4	0,10	0,34
Rozwój infrastruktury służącej poczuciu bezpieczeństwa i zwiększeniu komfortu życia	4,0	0,10	0,40
razem:	4,12	1,00	4,22

Zagrożenia			
czynnik	średnia ocen	waga	ocena ważona
Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej	4,3	0,25	1,09
Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem społecznym nowych grup (konsumpcjonizm, "kultura typu instant", dopalacze, nowoczesna narkomania)	4,0	0,15	0,60
Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	4,0	0,20	0,79
Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR	3,2	0,15	0,48
Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	3,0	0,10	0,30
Starzejące się społeczeństwo i drenaż mózgów	3,3	0,15	0,49
razem:	3,63	1,00	3,75

Źródło: opracowanie własne IRIS na podstawie procesu partycypacji społecznej.

Następnie, na podstawie metodologii opisanej w K. Obłój, Strategia organizacji, przeprowadzono analizę SWOT/TOWS dla obszaru LGD. Wyniki zostały przedstawione w poniższych tabelach.

Tabela 36. Zbiorcze zestawienie uzyskanych wyników analizy SWOT/TOWS dla LDG.

Kombinacja	SWOT		TOWS		SWOT/TOWS	
	Liczba interakcji	Suma ważonych interakcji	Liczba interakcji	Suma ważonych interakcji	Liczba interakcji	Suma ważonych interakcji
Mocne strony / szanse	10	15,8	9	14,5	19	30,4
Mocne strony / zagrożenia	9	14,3	4	5,3	13	19,6
Słabe strony / szanse	14	21,7	14	23,0	28	44,8
Słabe strony / zagrożenia	14	20,2	12	18,2	26	38,5

Tabela 37. Macierz normatywnych strategii działania dla obszaru LGD w analizie SWOT/TOWS.

	Mocne strony	Słabe strony
Szanse	Strategia dynamiczna (agresywna) Liczba interakcji: 19 Suma ważonych interakcji: 30,4	Strategia konkurencyjna Liczba interakcji: 28 Suma ważonych interakcji: 44,8
Zagrożenia	Strategia konserwatywna Liczba interakcji: 13 Suma ważonych interakcji: 19,6	Strategia defensywna Liczba interakcji: 26 Suma ważonych interakcji: 38,5

Źródło: opracowanie własne IRIS na podstawie procesu partycypacji społecznej.

Właściwą strategią rozwojową dla LGD „Dla Miasta Torunia” jest strategia konkurencyjna.

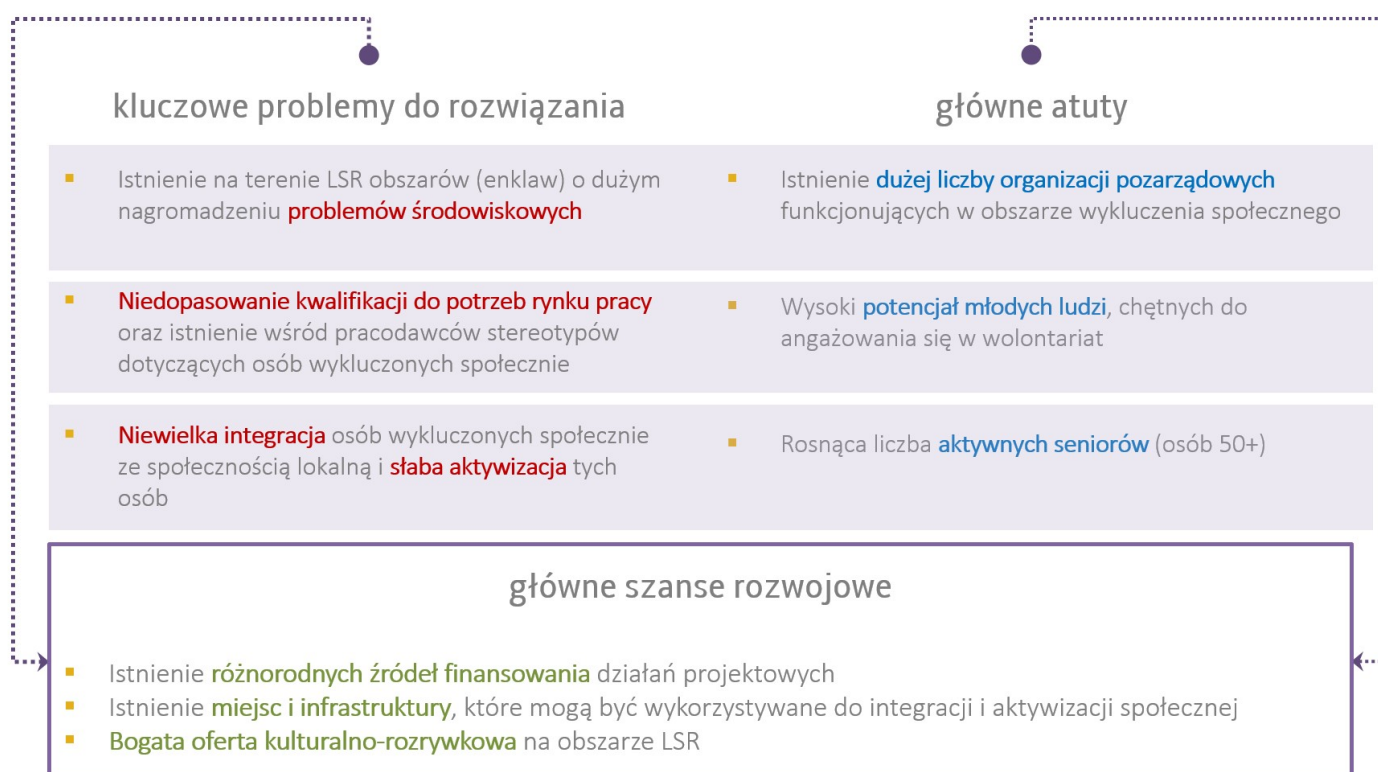
Strategia konkurencyjna jest właściwa dla organizacji, w której przeważają słabe strony nad mocnymi, natomiast w otoczeniu szanse. Polega na wykorzystaniu pojawiających się szans, przy jednoczesnej redukcji słabych stron.

Strategia konkurencyjna obejmuje takie działania jak: powiększanie zasobów finansowych, powiększenie i ulepszanie oferty pomocy społecznej, kulturalnej, aktywizacyjnej, zawodowej, zwiększanie wydajności i efektywności działań, ulepszanie oferty produktów, efektywne wydatkowanie środków, pozyskiwanie nowych kompetencji, poszukiwanie partnerów do współpracy, wprowadzanie usprawnień do organizacji, inwestowanie w utrzymanie przewagi konkurencyjnej. **Jest to strategia polegająca na budowaniu siły konkurencyjnej obszaru.**

ROZDZIAŁ V. CELE I WSKAŹNIKI

W wyniku realizacji spójnej i logicznej ścieżki przeprowadzonej analizy i diagnozy, opracowania diagramu pokrewieństwa, którego syntezą był SWOT, analizy SWOT/TOWS i określenia optymalnej strategii normatywnej stworzono **koncepcję strategicznego rozwoju**. Koncepcja problemowa LSR – wynikająca bezpośrednio z normatywnej strategii SWOT/TOWS – okazała się wewnętrznie niezwykle spójna. Korelacja – zauważona już na etapie agregacji danych z analizy i diagnozy (patrz: Rozdział IV) – została nie tylko w pełni potwierdzona na etapie programowania strategicznego, ale jeszcze wyraźniej się uwidoczniła. Ponieważ analiza SWOT/TOWS wykazała, że optymalny model rozwojowy to strategia konkurencyjna, postanowiono skupić się na **3 najważniejszych problemach** (najwyższe oceny ważne i najwyższe średnie ocen): istnienie na terenie LSR obszarów (enklaw) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych, niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie, a także niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i słaba aktywizacja tych osób. Te problemy bezpośrednio przełożono na **cele ogólne**. Dla każdego obszaru problemowego, przy aktywnym i kluczowym **udziale mieszkańców w trakcie procesu partycypacji społecznej**, zdefiniowano **kluczowe problemy szczegółowe**. Problemy szczegółowe stały się bezpośrednią podstawą do opracowania **celów szczegółowych**. Cele szczegółowe bezpośrednio odwołują się do pozostałych problemów z analizy SWOT.

Rysunek 1. Koncepcja problemowa rozwoju obszaru LGD i projektowania strategicznego LSR.

Źródło: opracowanie własne na podstawie procesu partycypacji społecznej i analizy SWOT.

ZGODNOŚĆ CELÓW

Cele LSR dla LGD „Dla Miasta Torunia” są zgodne z celami EFS na lata 2014-2020, a więc: pomoc w znalezieniu zatrudnienia, włączenie społeczne i walka z ubóstwem, lepsza edukacja, umiejętności i uczenie się przez całe życie oraz wzmacnianie sprawności i efektywności państwa¹⁴. Wszystkie zaplanowane w LSR cele i przedsięwzięcia odwołują się do ww. celów Programu.

SPOSÓB I CZĘSTOTLIWOŚĆ DOKONYWANIA POMIARU:

Proces kontroli w zakresie realizacji stopnia poszczególnych wskaźników wynika z przyjętych założeń do procesu ewaluacji i monitoringu. Pomiar wskaźników produktu będzie każdorazowo szacowany na etapie ogłaszania poszczególnych naborów, a następnie monitorowany i weryfikowany na etapie sprawozdań wnioskodawców/grantobiorców oraz na zakończenie realizacji operacji. W zakresie wskaźników rezultatu pomiar będzie dodatkowo dokonywany w okresie trwałości z uwagi na fakt, iż wskaźniki te mogą być osiągnięte również po zakończeniu realizacji operacji (dotyczy efektywności społeczno-zatrudnieniowej).

Z uwagi na konieczność wywiązywania się z założonych wskaźników na poziomie wynikającym z założeń umowy ramowej oraz w związku z planowanymi przeglądami aktualizacyjnymi i koniecznością ewentualnej aktualizacji strategii LGD szczególną uwagę będzie zwracana na monitorowanie stopnia realizacji projektu na zakończeniu roku 2018 oraz 2021.

Stan początkowy:

Stan początkowy wskaźników produktu i rezultatu wynosi „0”. Przyjęte wskaźniki odnoszą się bowiem do przedsięwzięć realizowanych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju „Dla Miasta Torunia” na lata 2016-2023.

Stan docelowy:

Wartości wskaźników produktu zostały oszacowane na podstawie przeprowadzanych konsultacji, głównie z organizacjami pozarządowymi, które będą realizowały projekty w ramach LSR i znają skalę problemów występujących na danym obszarze. Dodatkowo analizie zostały poddane fiszki projektowe, które były składane przez potencjalnych wnioskodawców/grantobiorców. Wskazywały one nie tylko na to, jakie wskaźniki mogą być osiągnięte przy danych typach przedsięwzięć, ale też w jakiej wysokości (przy uwzględnieniu założeń wynikających z LSR, takich jak: maksymalne wartości projektów grantowych, minimalne wartości pozostałych projektów czy minimalne wskaźniki efektywności społeczno-zatrudnieniowej).

Przy planowaniu stopnia realizacji wskaźników w poszczególnych latach brano pod uwagę zainteresowanie jakie wykazali potencjalni wnioskodawcy/grantobiorcy podczas konsultacji danymi przedsięwzięciami, stąd przyjęto założenie, że niektóre przedsięwzięcia, a co za tym idzie i realizacja wskaźników zostanie osiągnięta do 2021r. Z kolei inne (dotyczące usług samopomocowych i wzajemnościach) zostały zaplanowane do realizacji od 2019r. z uwagi na fakt, iż potrzebny jest czas na przeszkolenie potencjalnych wnioskodawców/grantobiorców oraz promocję idei dotyczącej określonego przedsięwzięcia wśród grup docelowych.

W zakresie wskaźników rezultatu przyjęto następujące założenia:

W ramach Celu ogólnego nr 1:

1. „liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które się zintegrowały w działaniach o charakterze środowiskowym”: założono, że jedna trzecia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w ramach Celu szczegółowego nr 1 zintegruje się w te działania (suma osób objętych wsparciem w przedsięwzięciu nr 1 i nr 2),
2. „liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczno-zawodowa i przedsiębiorczość”: założono, że aktywność społeczno-zawodowa i przedsiębiorczość wzrośnie u 56% osób objętych wsparciem (dotyczy przedsięwzięcia nr 1 i nr 3 w ramach Celu szczegółowego nr 2) - zgodnie z wytycznymi efektywność społeczna wynosi 56%.
3. „liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu”: założono, że 40% osób objętych wsparciem (dotyczy przedsięwzięcia nr 1 i nr 3 w ramach Celu szczegółowego nr 2) będzie poszukiwać pracy po opuszczeniu programu,
4. „liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)”: założono, że 22% osób objętych wsparciem (dotyczy przedsięwzięcia nr 1 i nr 3 w ramach Celu szczegółowego nr 2 będzie pracowało po opuszczeniu programu) - zgodnie z wytycznymi efektywność zatrudnieniowa wynosi 22%.

¹⁴ Patrz: Europejski Fundusz Społeczny - Komisja Europejska, <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=62&langId=pl>.

W ramach Celu ogólnego nr 2:

1. „*liczba osób, które zaangażowały się w działania na rzecz organizowania społeczności lokalnej*”: założono, że 20% osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w ramach Celu szczegółowego nr 1 zaangażuje się w działania na rzecz społeczności lokalnej (suma osób objętych wsparciem w przedsięwzięciu nr 1, 2, 3),
2. „*liczba osób, zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, którym wzrosła aktywność społeczna*”: założono, że u 30% osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w ramach działań inicjowanych przez animatorów i liderów działań (tj. w ramach Celu szczegółowego nr 2 i przedsięwzięcia nr 1) wzrośnie aktywność społeczna,
3. „*liczba osób przeszkolonych, w ramach wsparcia liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej*”: założono, że 80% osób objętych wsparciem szkoleniowo-warsztatowym dla liderów i animatorów działań zostanie przeszkolonych.

Wybór wskaźników został dokonany z uwzględnieniem wskaźników wskazanych dla Osi 11 SZOOP RPO WK-P. Wskaźniki są adekwatne do przypisanych celów i przedsięwzięć.

Źródła pozyskania danych do pomiaru:

Dane do weryfikacji stopnia realizacji poszczególnych wskaźników w ramach przedsięwzięć będą pozyskiwane ze sprawozdań z realizacji operacji beneficjentów/grantobiorców. Są to dokumenty, które będą przedkładane przez podmioty realizujące poszczególne operacje (na etapie realizacji operacji, po jej zakończeniu oraz w okresie trwałości). Następnie dane te będą sumowane dla poszczególnych wskaźników założonych w ramach całej strategii i na bieżąco monitorowane.

Poniżej przedstawiono planowane przedsięwzięcia realizowane w ramach LSR wraz z uzasadnieniem. W matrycy pokazano logiczne powiązanie diagnozy obszaru i ludności, diagramu pokrewieństwa, analizy SWOT, SWOT/TOWS, celów i wskaźników LSR oraz EFS 2014-2020. W rubryce „zidentyfikowane problemy/wyzwania społeczno-ekonomiczne” wskazano kluczowe obszary problemowe (wraz z problemem szczegółowymi), które są szczególnie ważne dla społeczności lokalnej obszaru LSR – zaprojektowane zgodnie z logiką strategii konkurencyjnej. Z kolei, w rubryce „czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników” wskazano szanse lub/i zagrożenia (z analizy SWOT), odpowiadające zidentyfikowanym problemom społeczno-gospodarczym, mogące mieć wpływ na skuteczność oddziaływania środków LSR.

UZASADNIENIE PRZEDSIĘWZIĘĆ REALIZOWANYCH W RAMACH LSR

Cel ogólny 1: Poprawa sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym

Cel szczegółowy 1: Zwiększenie efektywności realizacji działań o charakterze środowiskowym

Przedsięwzięcie 1: Tworzenie i rozwój placówek z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym

Diagnoza sytuacji społecznej i jakości kapitału ludzkiego, konsultacje społeczne, a także analiza fiszek projektowych zgłaszanych przez potencjalnych wnioskodawców wykazała, iż istnieje duża potrzeba tworzenia oraz wspierania już istniejących placówek zajmujących się integracją społeczną, które działają w określonym środowisku społecznym. Zasoby obszaru objętego LSR wskazują, iż działają na tym obszarze liczne placówki świadczące usługi wspierające dla szeregu grup defaworyzowanych. Wiele z tych placówek to miejsca prowadzone na zasadzie non profit lub w niewielkim stopniu wspierane z budżetu publicznego. Jednym z największych wyzwań tych miejsc jest problem w finansowaniu działań, brak płynności finansowania działań, inicjowania działań rozwojowych. Są to najczęściej placówki, które zdobyły już zaufanie grup odbiorców, mają sukcesy na swoim koncie, jednakże bieżące trudności w finansowaniu powodują, iż nie uruchamiają często działań nowych, atrakcyjnych, długofalowych. Placówki o charakterze wsparcia środowiskowego udzielają wsparcia zarówno w obszarze integracji społecznej, kulturowej, aktywizacji obywatelskiej, sportowej, zdrowotnej, a także zawodowej. O wsparcie działań w ramach przedsięwzięcia mogą się ubiegać takie instytucje, jak: świetlice środowiskowe, kluby młodzieżowe, Zakłady Aktywizacji Zawodowej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, placówki wsparcia dziennego, środowiskowe domy samopomocy, ośrodki dziennego pobytu i rehabilitacji, Kluby Integracji Środowiskowej, ośrodki terapii, biblioteki organizujące na zasadzie stałej zajęcia, ogniska dla dzieci i młodzieży i inne placówki, które na zasadzie stałej instytucjonalnej świadczą wsparcie. Placówki takie świadczą usługi dla wszystkich grup docelowych objętych LSR, m.in. dla dzieci i młodzieży jako otoczenia osób zagrożonych wykluczeniem i ubóstwem, niepełnosprawnych, osób/ rodzin korzystających z pomocy społecznej, osób długotrwale bezrobotnych z III profilu pomocy, byłych więźniów w ramach rehabilitacji społecznej, bezdomnych, osób uzależnionych.

W ramach przedsięwzięcia będzie można uzyskać wsparcie na utworzenie takiej placówki, rozwój placówki w postaci uruchomienia nowych elementów oferty lub/i rozszerzenia zasięgu i zakresu działania, a także objęcie wsparciem nowej grupy docelowej.

Przedsięwzięcie 2: Wsparcie innowacyjnych działań z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym

(z wyłączeniem placówek określonych w przedsięwzięciu 1)

Jak wskazuje analiza oraz konsultacje z otoczeniem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i ubóstwem, klasyczne metody integracji nie zawsze działają, gdyż często nie odpowiadają na potrzeby grup społecznych. Wiele osób mimo, iż spełnia kryteria przynależności do grupy osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem, nie identyfikuje się w taki sposób. Z tej przyczyny niechętnie uczestniczą w tradycyjnych formach wsparcia.

W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować operacje, które będą innowacyjne w obszarze integracji środowiskowej. Innowacje te dotyczyć mogą sprawnego i skutecznego rozwiązywania problemów społecznych przy ograniczonych możliwościach budżetowych, wsparcia we wdrożeniu nowych, innowacyjnych metod, ulepszonych metod z zakresu aktywizacji społeczno-zawodowej.

Innowacje te mogą dotyczyć zarówno nowych produktów, rezultatów, ale także procesu świadczenia wsparcia. Innowacją może być także zastosowanie znanej metody zaadaptowanej do danej grupy docelowej lub przeniesienie metod z innych obszarów, np. nauki, biznesu do obszaru aktywizacji społeczno-zawodowej. Innowacyjne wsparcie środowiskowe dotyczyć będzie wszystkich grup docelowych objętych LSR.

Przedsięwzięcie 3: Poradnictwo interdyscyplinarne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia

Przedsięwzięcie to jest odpowiedzią na wyniki konsultacji społecznych. Potrzebę poradnictwa zgłaszały zarówno osoby udzielające wsparcia, ale także osoby zagrożone wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem. Często przyczyną znajdowania się w grupie osób wykluczonych społecznie lub/i ubogich jest swoista niezaradność życiowa, brak świadomości własnych praw oraz nieumiejętność rozwiązywania bieżących problemów bytowych. W procesach aktywizacji społeczno-zawodowej najczęściej uwzględnia się wsparcie doradcze z obszaru psychologicznego, wsparcia interpersonalnego, zawodowego, lecz jak wskazują pracownicy socjalni, lokalni liderzy, grupy docelowe najczęściej potrzebują wsparcia: prawnego, ekonomicznego, socjalnego, mieszkaniowego oraz stałego dostępu do takich miejsc porad. W dotychczasowych przedsięwzięciach najczęściej porady takie były udzielane czasowo, co stanowiło barierę dostępu do porady oraz utrudniało grupom docelowym zbudowanie odpowiedniego poziomu zaufania do udzielanych porad.

Porad takich, jako źródła informacji poszukują także osoby udzielające wsparcia grupom docelowym. W ramach przedsięwzięcia będzie można uruchamiać punkty poradnictwa. Zaplanowano poradnictwo interdyscyplinarne jako wsparcie w usuwaniu podstawowych życiowych barier dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem. W ramach przedsięwzięcia będzie można organizować poradnictwo w ramach stałych punktów, finansować godziny poradnictwa/ informacji, mobilnych punktów, akcje zwiększające świadomość i wiedzę z zakresu zaspokajania własnych potrzeb.

Cel szczegółowy 2: Wzrost aktywności społeczno-zawodowej i przedsiębiorczości wśród osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z obszaru LSR

Przedsięwzięcie 1: Wsparcie podnoszące kompetencje i/lub dające nowe umiejętności zawodowe i społeczne, w tym szkolenia, doradztwo, staże.

Osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem przed samodzielną poprawą sytuacji życiowej często przeszkadzają kwalifikacje (albo za niskie albo nieadekwatne do potrzeb rynku pracy) oraz postawa życiowa zniechęcająca ich do podejmowania oficjalnej aktywności zawodowej. Oddalenie od rynku pracy jest wywołane zarówno przez czynniki wewnętrzne grupy docelowej jak i przez sytuację na rynku pracy. Jak wskazuje diagnoza rynku pracy, systematycznie zmniejsza się udział osób bezrobotnych w populacji, pracodawcy coraz częściej deklarują, iż mają trudności w pozyskaniu pracowników. Z drugiej strony niechętnie zatrudniają pracowników z tzw. wykluczenia społecznego, z uwagi na kwalifikacje, ale przede wszystkim z uwagi na postawy negatywne względem pracy.

Konsultacje z mieszkańcami i ekspertami wskazały, iż wiele dotychczasowych działań realizowanych w perspektywie finansowej 2007-2013 było niedopasowanych do potrzeb rynku m.in. poprzez zbyt silne nastawienie na realizację działań „miękkich”, które nie odpowiadały na potrzeby grup zagrożonych wykluczeniem i pracodawców. Ponadto wiele działań skierowanych było w sposób ujednolicony dla wszystkich osób/grup bez uwzględnienia konkretnych sytuacji życiowych czy zawodowych, co powodowało, że osoba opuszczająca program nadal nie może poradzić sobie na rynku. Dostrzegalna jest także potrzeba działań w zakresie uczenia „kultury pracy”, szczególnie dla osób pozostających poza rynkiem pracy przez wiele lat.

W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować operacje zarówno odpowiadające na potrzebę podniesienia kwalifikacji zawodowych, jak i zmian postaw na bardziej prozatrudnieniowe. Będzie można realizować zatem takie przedsięwzięcia, jak:

doradztwo i poradnictwo zawodowe, edukacyjne, psychologiczne, job coaching i inne formy uczenia nawyku pracy i poruszania się po rynku pracy, szkolenia i warsztaty podnoszące kwalifikacje zawodowe, warsztaty rozwoju kompetencji społecznych, treningi interpersonalne, praktyki zawodowe, staże zawodowe, a także pośrednictwo zatrudnienia. Przedsięwzięcie jest głównie skierowane do osób w wieku produkcyjnym i nie mających przeciwwskazań zdrowotnych do podejmowania pracy, ale którzy z różnych przyczyn pozostają poza rynkiem pracy, są bezrobotni, należą do III profilu pomocy, są biernie zawodowo.

Przedsięwzięcie 2: Wsparcie inicjatyw partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową

Przez kilkanaście lat realizowania programów finansowanych z EFS lub funduszy przedakcesyjnych powstało wiele przedsięwzięć o charakterze partnerskim w obszarze promującym aktywizację społeczno-zawodową. Często były to wyłącznie partnerstwa o charakterze czasowym, na okres realizacji projektu, a po projekcie więzi partnerskie ulegały rozluźnieniu lub przerwaniu. Co do zasady partnerstwo (w szczególności międzysektorowe) na rynku pracy między podmiotami jest dużą wartością dodaną oraz przyczynia się do efektu synergii i oferowania pełniejszej ścieżki aktywizacji społeczno-zawodowej. Potrzebę współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, w tym organizacji pozarządowych dostrzegają zarówno mieszkańcy, jak również osoby pracujące na co dzień z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym lub ubóstwem. Wskazywały one na konieczność nawiązywania wzajemnych kontaktów i realizacji wspólnych projektów. Podczas wywiadów indywidualnych wskazywano także na dublowanie się działań realizowanych przez podmioty/ instytucje/ NGO, co powoduje, że oferta aktywizacji społeczno-zawodowej nadal jest niewystarczająca i nieefektywna. Z kolei podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy często podkreślali, że nie dostrzegają działań organizacji pozarządowych (w szczególności długofalowych i skoordynowanych), co oznacza, że potencjał sektora NGO, w szczególności budowanie partnerstw na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem) jest nadal niewykorzystany.

W przedsięwzięciu tym będzie można realizować operacje polegające na inicjowaniu, nawiązywaniu stałej współpracy między różnymi podmiotami działającymi na rzecz tej samej grupy docelowej, wypracowaniu wspólnych metod i procedur współpracy, przeszkoleniu pracowników z wspólnych zasad oraz uruchomienie współpracy na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej przyczyniającej się do powstania komplementarnego łańcucha usług aktywizacyjnych.

Przedsięwzięcie 3: Działania na rzecz wsparcia, animacji, rozwoju gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej

Przedsiębiorczość społeczna jest jednym ze sposobów aktywizowania i usamodzielniania się osób zagrożonych wykluczeniem lub/i ubóstwem. Zainteresowanie na obszarze LSR do rozwijania tej formy jest niewielkie, stanowi jednak szansę na pomoc osobom, które są w największym stopniu oddalone od rynku pracy. Na konieczność realizacji działań z zakresu ekonomii społecznej wskazywały osoby pracujące na co dzień z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym i ubóstwem. W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować działania o charakterze informacyjnym, szkoleniowym i doradczym na rzecz inicjowania, promowania, wspierania, uruchamiania podmiotów gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej.

Cel ogólny 2: Wzrost zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej

Cel szczegółowy 1: Zwiększenie efektywności realizacji działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej

Przedsięwzięcie 1: Wsparcie realizacji usług wzajemnościowych i samopomocowych

Przedsięwzięcie bazuje na ekonomii wzajemnościowej, usługach kooperatywnych i wzmocnianiu potencjału więzi lokalnych i sąsiedzkich. Jest to alternatywa dla instytucjonalnego i komercyjnego zaspokajania potrzeb społecznych mieszkańców, która wywodzi się z małych, pierwotnych społeczności. W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować przedsięwzięcia typu banki czasu, kluby wymiany, kooperacja sąsiedzka, warsztaty wzajemnościowe, banki książki, ruchy sąsiedzkie, banki wymiany usług oraz inne inicjatywy i ruchy opierające się o wzajemne świadczenie sobie pomocy w formach innych niż instytucjonalne lub/i komercyjne. Przedsięwzięcie to jest szczególnie istotne dla osób czujących silne więzi sąsiedzkie i/lub środowiskowe, w tym osób starszych i/lub niesamodzielnich. Stanowi naturalny proces budowania relacji międzyludzkich w zakresie wsparcia i samopomocy, często o charakterze długofalowym. Na konieczność realizowania takich przedsięwzięć, w szczególności o charakterze oddolnym, wskazywały przede wszystkim osoby starsze oraz gorzej sytuowane.

Przedsięwzięcie 2: Utworzenie i rozwój sieci agregowania (gromadzenia) informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną

Problemem zgłaszanym przez mieszkańców, grupy wykluczone społecznie, lokalnych liderów, a także przez przedstawicieli organizacji działających na rzecz osób wykluczonych społecznie jest niedostateczna, nieskoordynowana i mało aktualizowana sieć informacyjna, która dostarczałaby informacji dla zainteresowanych stron odnośnie inicjatyw, działań, placówek świadczących wsparcie oraz form i zasad udzielania takowego wsparcia.

W ramach przedsięwzięcia będzie można zrealizować takie działania, jak narzędzia agregowania informacji, mechanizmy zachęty do agregowania informacji, uruchomienie narzędzia gromadzenia i upubliczniania informacji, tworzenie narzędzi promocji informacji

o ofercie. Z efektów działania będą mogły korzystać wszystkie grupy docelowe oraz otoczenie tych grup, w tym lokalni liderzy i osoby świadczące wsparcie.

Przedsięwzięcie 3: Działania w zakresie organizowania społeczności lokalnej ze szczególnym uwzględnieniem działań innowacyjnych

Konieczność uruchomienia takiego przedsięwzięcia podyktowana jest głównie zainteresowaniem wszystkich grup interesariuszy. Działania takie cieszą się dużą popularnością także wśród grup docelowych LSR, pozwalają na zintegrowanie, włączenie w organizację i aktywizowanie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub/i ubóstwem. Inicjatywy takie są idealnym sposobem na zainteresowanie odbiorców usługami aktywizacji, pokazanie im wsparcia społecznego oraz na możliwość wykazania się, która wzmacnia motywację do przeprowadzania zmian w życiu. W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować także działania o charakterze innowacyjnym, których celem będzie zorganizowanie i scalenie społeczności lokalnej, a także włączenie grup docelowych w udział i współorganizowanie działań. Rozmówcy podczas wywiadów indywidualnych wskazywali na potencjał toruńskich uczelni, a także aktywnych seniorów do rozwoju wolontariatu.

W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować eventy/wydarzenia okolicznościowe, imprezy cykliczne, happeningi, święta ulic, wspólne inicjatywy i inne formy odpowiadające na cel szczegółowy: zwiększenie efektywności realizacji działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału animatorów i liderów w zakresie animacji społecznej

Przedsięwzięcie 1: Wsparcie szkoleniowo - warsztatowe oraz wsparcie inicjowania działań liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej

Diagnoza sytuacji i kondycji kapitału ludzkiego na obszarze realizowania LSR wskazała dużą potrzebę działań wspierających lokalnych liderów i animatorów, wolontariuszy, streetworkerów. Działalność ich jest coraz częściej dostrzegana i pożądana przez społeczności lokalne. Zidentyfikowane potrzeby lokalnych liderów to zarówno potrzeby o charakterze wsparcia edukacyjno- - doradczego w obszarze technik animacji, wsparcia dla poszczególnych grup docelowych, ale także potrzeby pomocy w inicjowaniu działań przez animatorów lokalnych. W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować operacje obejmujące takie działania, jak: szkolenia, doradztwo, coaching, superwizję, działania inicjujące mikro działania organizowane i realizowane przez animatorów.

Przedsięwzięcie 2: Utworzenie sieci wymiany doświadczeń i dobrych praktyk dla liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej

Niewątpliwym zasobem na terenie wdrażania LSR są zasoby ludzkie i organizacyjne. Zidentyfikowano wiele organizacji działających na rzecz osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Potrzebą zgłaszaną przez działaczy i organizacje jest potrzeba integracji i wymiany doświadczeń z obszaru aktywizacji i włączenia społecznego. Celem takiego przedsięwzięcia jest nawiązywanie współpracy, wzajemne inspirowanie się, przepływ dobrych praktyk oraz inicjowanie działań komplementarnych względem siebie. Przedsięwzięcie takie przyczyni się do upowszechnienia najlepszych metod aktywizacji oraz rozwijania nowych przedsięwzięć i inicjatyw.

W ramach przedsięwzięcia będzie można realizować takie działania, jak: platforma wymiany informacji, w tym zasoby elektroniczne, konferencje, szkolenia, grupy tematyczne, eksperckie, inicjowanie współpracy, publikacje, podręczniki, działalność integrująca środowisko, działania networkingowe.

70% środków przeznaczonych na realizację LSR będzie przeznaczona na realizację przedsięwzięć w formule projektów grantowych.

Tabela 38. Tabelaryczna matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników.

Zidentyfikowane problemy/wyzwania społeczno-ekonomiczne	Cel ogólny	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
Istnienie na terenie LSR obszarów (enkław) o dużym nagromadzeniu problemów środowiskowych Niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz istnienie wśród pracodawców stereotypów dotyczących osób wykluczonych społecznie <i>Deficyty współpracy międzysektorowej na rzecz zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym</i>	1. Poprawa sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	1.1. Zwiększenie efektywności realizacji działań o charakterze środowiskowym	1.1.1. Tworzenie i rozwój placówek z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które się zintegrowały w działaniach o charakterze środowiskowym	wzrost wskaźnika przedsiębiorczości na obszarze LGD (podmioty prywatne wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności stale zamieszkałej) spadek o 5% liczby osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD	- Istnienie różnorodnych źródeł finansowania działań projektowych - Potencjał gospodarczy miasta Torunia - Istnienie miejsc i infrastruktury, które mogą być wykorzystywane do integracji i aktywizacji społecznej - Rozwój infrastruktury służącej poczuciu bezpieczeństwa i zwiększeniu komfortu życia - Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej - Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem społecznym nowych grup (konsumpcjonizm, "kultura typu instant", dopalacze, nowoczesna narkomania) - Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym
			1.1.2. Wsparcie innowacyjnych działań z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym			
			1.1.3. Poradnictwo interdyscyplinarne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia objętych wsparciem w programie w ramach poradnictwa interdyscyplinarnego			
		1.2. Wzrost aktywności społeczno-zawodowej i przedsiębiorczości wśród osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z obszaru LSR	1.2.1. Wsparcie podnoszące kompetencje i/lub dające nowe umiejętności zawodowe i społeczne, w tym szkolenia, doradztwo, staże	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach wsparcia szkoleniowo-doradczego	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczno-zawodowa i przedsiębiorczość		
				liczba zrealizowanych operacji partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową		liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu	
			1.2.2. Wsparcie inicjatyw partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową				

Zidentyfikowane problemy/wyzwania społeczno-ekonomiczne	Cel ogólny	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
			1.2.3. Działania na rzecz wsparcia, animacji, rozwoju gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań na rzecz gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej	programu liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)		- Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR - Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym - Starzejące się społeczeństwo i drenaż mózgów
Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i słaba aktywizacja tych osób Niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów Brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej	1. Wzrost zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej	2.1. Zwiększenie efektywności realizacji działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej 2.2. Wzmocnienie potencjału animatorów i liderów w zakresie animacji społecznej	2.1.1. Wsparcie realizacji usług wzajemnościowych i samopomocowych 2.1.2. Utworzenie i rozwój sieci agregowania (gromadzenia) informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną 2.1.3. Działania w zakresie organizowania społeczności lokalnej ze szczególnym uwzględnieniem działań innowacyjnych 2.2.1. Wsparcie szkoleniowo-warsztatowe oraz wsparcie inicjowania działań liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach usług wzajemnościowych i samopomocowych liczba osób i podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych, które skorzystały z informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych w zakresie organizowania społeczności lokalnej liczba osób objętych wsparciem szkoleniowo - warsztatowym dla liderów i animatorów lokalnych liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań inicjowanych przez animatorów i liderów działań	liczba osób, które zaangażowały się w działania na rzecz organizowania społeczności lokalnej liczba osób, zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, którym wzrosła aktywność społeczna liczba osób przeszkolonych, w ramach wsparcia liderów	wzrost wskaźnika aktywności obywatelskiej (fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców) spadek o 5% liczby osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD	- Istnienie różnorodnych źródeł finansowania działań projektowych Bogata oferta kulturalno-rozrywkowa na obszarze LSR - Istnienie miejsc i infrastruktury, które mogą być wykorzystywane do integracji i aktywizacji społecznej - Trend związany ze zdrowym stylem życia - Rozwój infrastruktury służącej poczuciu bezpieczeństwa i zwiększeniu komfortu życia - Ubożenie społeczeństwa i uzależnienie od sfery socjalnej - Upowszechniające się postawy społeczne mogące generować zagrożenie wykluczeniem społecznym nowych grup (konsumpcjonizm, "kultura typu instant", dopalacze, nowoczesna narkomania)

Zidentyfikowane problemy/wyzwania społeczno-ekonomiczne	Cel ogólny	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
			2.2.2. Utworzenie sieci wymiany doświadczeń i dobrych praktyk dla liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej	liczba działań/akcji wymiany doświadczeń i dobrych praktyk pomiędzy liderami i animatorami aktywności lokalnej i obywatelskiej	i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej		• Nieefektywny instytucjonalny system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym • Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LSR • Rozwiązania infrastrukturalne niedostosowane do potrzeb i oczekiwań osób zagrożonych wykluczeniem społecznym • Starzejące się społeczeństwo i drenaż mózgów

Tabela 39. Cele oraz przedsięwzięcia realizowane w ramach realizacji LSR, ich powiązania z grupami docelowymi oraz wskaźniki i sposób pomiaru dla celu ogólnego 1.

1.0	CEL OGÓLNY 1	Poprawa sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym						
1.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Zwiększenie efektywności realizacji działań o charakterze środowiskowym						
1.2		Wzrost aktywności społeczno-zawodowej i przedsiębiorczości wśród osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z obszaru LSR						
		Wskaźnik oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	stan początkowy 2016 rok	plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru		
w1.0	wzrost wskaźnika przedsiębiorczości na obszarze LGD (podmioty prywatne wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności stale zamieszkałej)		wskaźnik	848	860	Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu		
	spadek o 5% liczby osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD		osoba	9489	9015	Wydział Ewidencji i Rejestracji Urzędu Miasta Torunia		
		Wskaźnik rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	stan początkowy 2016 rok	plan 2023 rok	Źródło danych/ sposób pomiaru		
w1.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które się zintegrowały w działaniach o charakterze środowiskowym		osoba	0	100	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
w1.2	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczno-zawodowa i przedsiębiorczość		osoba	0	67	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu		osoba	0	48	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)		osoba	0	26	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów/ Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu				
				nazwa	Jednostka miary	wartość		Źródło danych/ sposób pomiaru
		początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok					
1.1.1	Tworzenie i rozwój placówek z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	grupy defaworyzowane	projekt grantowy	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	osoba	0	150	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
1.1.2	Wsparcie innowacyjnych działań z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	grupy defaworyzowane	projekt grantowy	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	osoba	0	150	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu

1.1.3	Poradnictwo interdyscyplinarne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia	grupy defaworyzowane, otoczenie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym i podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych	projekt grantowy/ operacja własna	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia objętych wsparciem w programie w ramach poradnictwa interdyscyplinarnego	osoba	0	300	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
1.2.1.	Wsparcie podnoszące kompetencje i/lub dające nowe umiejętności zawodowe i społeczne, w tym szkolenia, doradztwo, staże	grupy defaworyzowane	projekt grantowy/ konkurs	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach wsparcia szkoleniowo-doradczego	osoba	0	70	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
1.2.2	Wsparcie inicjatyw partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową	podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych	projekt grantowy	liczba zrealizowanych operacji partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową	sztuka	0	4	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
1.2.3	Działania na rzecz wsparcia, animacji, rozwoju gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej	podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych i grupy defaworyzowane	projekt grantowy/ konkurs	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań na rzecz gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej	osoba	0	50	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu

Tabela 40. Cele oraz przedsięwzięcia realizowane w ramach realizacji LSR, ich powiązania z grupami docelowymi oraz wskaźniki i sposób pomiaru dla celu ogólnego 2.

2.0	CEL OGÓLNY 2	Wzrost zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej				
2.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Zwiększenie efektywności realizacji działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej				
2.2		Wzmocnienie potencjału animatorów i liderów w zakresie animacji społecznej				
		Wskaźnik oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	stan początkowy 2016 rok	plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
w2.0	wzrost wskaźnika aktywności obywatelskiej (fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców)		wskaźnik	51	53	BDL GUS
	spadek o 5% liczby osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD		osoba	9489	9015	Wydział Ewidencji i Rejestracji Urzędu Miasta Torunia
		Wskaźnik rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	stan początkowy 2016 rok	plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
w2.1	liczba osób, które zaangażowały się w działania na rzecz organizowania społeczności lokalnej		osoba	0	150	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości

w2.2	liczba osób, zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, którym wzrosła aktywność społeczna		osoba	0	105	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
	liczba osób przeszkolonych, w ramach wsparcia liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej		osoba	0	40	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu oraz w okresie trwałości		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu				
				nazwa	Jednostka miary	wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
		początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok					
2.1.1	Wsparcie realizacji usług wzajemnościowych i samopomocowych	grupy defaworyzowane	projekt grantowy	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach usług wzajemnościowych i samopomocowych	osoby	0	150	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
2.1.2	Utworzenie i rozwój sieci agregowania (gromadzenia) informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną	osoby i podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych	operacja własna	liczba osób i podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych, które skorzystały z informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną	osoby	0	100	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
2.1.3	Działania w zakresie organizowania społeczności lokalnej ze szczególnym uwzględnieniem działań innowacyjnych	grupy defaworyzowane	projekt grantowy	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych w zakresie organizowania społeczności lokalnej	osoby	0	500	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
2.2.1	Wsparcie szkoleniowo- warsztatowe oraz wsparcie inicjowania działań liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej	otoczenie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym i grupy defaworyzowane	projekt grantowy/ konkurs	liczba osób objętych wsparciem szkoleniowo - warsztatowym dla liderów i animatorów lokalnych	osoby	0	50	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu
				liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań inicjowanych przez animatorów i liderów działań	osoby	0	350	
2.2.2	Utworzenie sieci wymiany doświadczeń i dobrych praktyk dla liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej	otoczenie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym i podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych	operacja własna	liczba działań/akcji wymiany doświadczeń i dobrych praktyk pomiędzy liderami i animatorami aktywności lokalnej i obywatelskiej	sztuka	0	60	Sprawozdania z realizacji operacji Beneficjentów Pomiar na zakończenie realizacji projektu

ROZDZIAŁ VI. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

Procedura wyboru operacji w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju ma zapewnić niedyskryminujący, przejrzysty i obiektywny sposób oceny, a także bezstronność członków Rady Programowej, która to jest organem decyzyjnym Lokalnej Grupy Działania „Dla Miasta Torunia”. Procedura oceny i wyboru operacji, a także składania protestów przez grantobiorców/ wnioskodawców opiera się na zapisach:

- Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności,
- Ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020,
- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.,
- Regulaminu Rady Programowej Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania "Dla Miasta Torunia".

Procedura wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru powstała w oparciu o szerokie działania konsultacyjne (grupa robocza, dyskusja reprezentantów grup, wywiady indywidualne, konsultacje pisemne na stronie internetowej). W ten sposób wypracowano następujące założenia:

1. Członkowie Rady wybierani są spośród przedstawicieli członków zwyczajnych, członków wspierających oraz honorowych LGD z zachowaniem zasady reprezentatywności sektorów, przy czym co najmniej 50% głosów członków Rady pochodzi od partnerów niebędących przedstawicielami sektora publicznego składu Rady. Jednocześnie żaden z sektorów lub grupa interesu nie posiada prawa głosu większego niż 49%.
2. Przewodniczący wybiera 4 członków Rady (po jednym z każdego sektora) do szczegółowej oceny i prezentacji wniosku pozostałym członkom Rady podczas posiedzenia.
3. Procedura wyboru odbywa się na podstawie procedury wyboru i oceny operacji w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2016-2023 uwzględniającej zasady uśredniania ocen dokonywanych przez członków organu decyzyjnego.
4. Członkowie Rady zachowują bezstronność i poufność w wyborze operacji oraz zobowiązują się do wypełniania Deklaracji poufności i bezstronności przed oceną operacji w ramach danego naboru oraz do uaktualniania Rejestru interesów członka Rady.
5. Ocena operacji odbywa się na podstawie kryteriów wyboru operacji, w tym wymogów formalnych, kryteriów zgodności z LSR oraz kryteriów lokalnych.
6. Kryteria oraz zasady przyznawania punktów zakładają obiektywizm w ocenie operacji, maksymalnie ograniczając subiektywną ocenę członka Rady Programowej.
7. Rada Programowa przygotowuje uchwałę zbiorczą z wyboru operacji oraz protokół, który jest upubliczniany za pośrednictwem strony internetowej LGD.
8. Grantobiorcom/ wnioskodawcom przysługuje procedura odwoławcza.
9. Zmiana kryteriów oceny operacji może nastąpić w wyniku:
 - zmiany obowiązujących przepisów prawnych regulujących zagadnienia objęte LSR,
 - zmiany dokumentów programowych,
 - wniosków od lokalnej społeczności,
 - wniosków członków LGD lub ich organów,
 - przeprowadzonej ewaluacji, tj. wniosków wynikających z praktycznego stosowania LSR,
 - zmian uwarunkowań społeczno-gospodarczych,
 i jest konsultowana ze społecznością lokalną i wymaga akceptacji SW.
10. Wdrażanie LSR opiera się na realizacji operacji realizowanych przez grantobiorców w ramach projektów grantowych, operacji realizowanych indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD oraz operacji własnych zaplanowanych do realizacji przez Lokalną Grupę Działania.

Ocena i wybór operacji opiera się na weryfikacji formalno-merytorycznej złożonych wniosków. W pierwszej kolejności wniosek podlega badaniu spełniania wymogów formalnych odnoszących się do wymagań podmiotowych i proceduralnych określonych przez LGD oraz Samorząd Województwa (SW). Po pozytywnej weryfikacji ma miejsce badanie zgodności operacji z Lokalną Strategią Rozwoju (celami głównymi, celami szczegółowymi oraz zaplanowanymi przedsięwzięciami) i Programem. Ostatnim etapem oceny jest badanie kryteriów lokalnych przyznając określoną ilość punktów.

Kryteria lokalne wynikają bezpośrednio z analizy problemów i potrzeb społeczności lokalnej:

- 1. Czy operacja osiąga efektywność społeczną wyższą niż wymagana w regulaminie konkursu?**

Wymogiem dokumentacji konkursowej dla lokalnych strategii rozwoju jest osiągnięcie w ramach operacji określonego poziomu efektywności społecznej, jako miernika realizowanych działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem lub ubóstwem. Dlatego też LGD będzie promowała przedsięwzięcia wykazujące się jak najwyższym poziomem tego wskaźnika. Minimalny poziom efektywności społecznej wynosi: 56% w odniesieniu do osób, rodzin lub środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz 46 % w odniesieniu do osób o znacznym stopniu niepełnosprawności, osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

2. Czy operacja osiąga efektywność zatrudnieniową wyższą niż wymagana w konkursie?

Drugim miernikiem skuteczności realizowanych operacji w przypadku projektów dotyczących szczególnie aktywizacji zawodowej jest efektywność zatrudnieniowa. Minimalny poziom efektywności zatrudnieniowej wynosi:

22% w odniesieniu do osób, rodzin lub środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, 12 % w odniesieniu do osób o znacznym stopniu niepełnosprawności, osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Podobnie jak w przypadku operacji z efektywnością społeczną LGD będzie promować grantobiorców/ wnioskodawców planujących wysoki poziom efektywności zatrudnieniowej.

3. Czy operacja jest innowacyjna ?

Metodę lub technikę zaplanowaną w operacji można określić jako innowacyjną, jeśli przewiduje się wykorzystanie nowych lub znacząco ulepszonych metod i/lub technik aktywizacji społeczno-zawodowej i/lub integracji lokalnej społeczności. Zdaniem przedstawicieli instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem konieczne jest podjęcie innowacyjnych działań, które w połączeniu z doświadczeniem w zakresie dotychczasowych rozwiązań przyniosą większy efekt. Zasady oceny w ramach tego kryterium przedstawiają się następująco:

- 1 pkt - innowacja dotyczy metod czy technik pracy na poziomie danej organizacji (organizacja nie pracowała do tej pory wskazaną metodą);
- 2 pkt - innowacja dotyczy terenu LSR (na terenie LSR dana metoda czy technika nie jest wykorzystywana);
- 3 pkt - innowacja dotyczy grupy docelowej (wskazana metoda czy technika nie jest stosowana w przypadku danego problemu/ grupy społecznej a jest znana w innych obszarach);
- 4 pkt - innowacja dotyczy metody nowej na poziomie kraju;
- 5 pkt - operacja zakłada zastosowanie zupełnie nowej metody.

4. Czy operacja zakłada wyższy poziom wkładu własnego niż wymagany ?

Rada Programowa w procedurze wyboru operacji będzie dodatkowo promować operacje, które:

- wykorzystywać będą efekty wypracowanych rozwiązań innych operacji realizowanych w ramach LSR (kontynuacja, uzupełnienie, realizacja kolejnego etapu w ramach wspólnego łańcucha dostaw/usług),
- realizowane będą w partnerstwie, szczególnie w ramach partnerstwa międzysektorowego.

Podczas konsultacji, a szczególnie podczas wywiadów indywidualnych wskazywano na partnerstwo jako szansę na wypracowanie komplementarnych ścieżek aktywnej integracji. Ponadto podkreślano, iż w ostatnich latach występował problem „dublowania się projektów”, co powodowało, iż beneficjenci nie mieli możliwości kontynuacji podjętych działań na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej.

5. Czy operacja wpisuje się Gminny Program Rewitalizacji?

Operacje, które realizowane będą na obszarze objętym Gminnym Programem Rewitalizacji dla Torunia otrzymają dodatkowe punkty. Wynika to z potrzeby realizacji zintegrowanych działań na rzecz społeczności w najtrudniejszej sytuacji życiowej i zawodowej. Inwestycje zarówno w tkankę infrastrukturalną oraz społeczną na tym samym obszarze dają efekt synergii osiągając lepsze efekty realizowanych działań.

6. Czy operacja integruje różne branże działalności gospodarczej?

Wspierane będą operacje, które integrują różne branże działalności gospodarczej (najlepiej oceniane będą operacje, które integrują co najmniej 3 branże). Kryterium to podobnie jak poprzednie wynika z założeń dla lokalnych strategii rozwoju, które powinny wspierać współpracę podmiotów gospodarczych na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej.

7. Czy wnioskodawca jest spoza JSFP (Jednostek Sektora Finansów Publicznych)?

Zgodnie z wytycznymi Samorządu Województwa premiowane będą operacje, w których wnioskodawca jest spoza sektora finansów publicznych zachęcając tym samym do włączenia się na rzecz działań o charakterze aktywizacji społeczno-zawodowej przedsiębiorstwa i organizacje pozarządowe.

8. Jak duży jest zakres oddziaływania operacji?

Podczas konsultacji wielokrotnie podnoszono konieczność zarówno integracji różnych grup społecznych, w tym grup defaworyzowanych jak również wspólnych działań na rzecz kilku jednostek urbanistycznych. Zdaniem mieszkańców niektórych jednostek czują się mieszkańcami „drugiej kategorii” w zakresie realizacji ich potrzeb przez instytucje i organizacje działające na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem. Podkreślano także chęć wzięcia udziału we wspólnych imprezach/ eventach aktywizujących społeczność lokalną.

9. Czy grantobiorca/ wnioskodawca korzystał z doradztwa biura LGD w zakresie przygotowania dokumentacji o wsparcie operacji?

LGD będzie promować grantobiorców i wnioskodawców, którzy skorzystają z doradztwa biura LGD w zakresie przygotowania dokumentacji, aby składane wnioski były dobrej jakości i w jak największym stopniu korespondowały z celami LSR.

ROZDZIAŁ VII. PLAN DZIAŁANIA

Plan działania jest ściśle skorelowany z logiką realizacji LSR opisaną w Rozdziale V dotyczącym celów i wskaźników. Zaplanowane przedsięwzięcia zostały skonsultowane z przedstawicielami wszystkich sektorów: publicznego, gospodarczego, społecznego, w tym mieszkańców obszaru LSR. Pozwoliło to na precyzyjne określenie planowanych do osiągnięcia efektów poszczególnych działań oraz czasu ich realizacji. Dla celów szczegółowych określono wskaźniki rezultatu a dla wszystkich przedsięwzięć w ramach celów szczegółowych określono wskaźniki produktu. Realizację wskaźników zaplanowano w podziale na okresy 2016-2018, 2019-2021 oraz 2022-2023. Szacując możliwości realizacji wskaźników produktu w poszczególnych przedziałach czasowych brano pod uwagę, że nie będą one mogły być niższe niż założone. Dokonując podziału wskaźników oraz podziału środków finansowych na poszczególne okresy wzięto pod uwagę m.in. fiszki projektowe, w których potencjalni Wnioskodawcy i Grantobiorcy wskazywali kiedy dane przedsięwzięcia mogłyby być realizowane.

Szczegółowy plan działania wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników stanowi załącznik nr 3 do LSR.

ROZDZIAŁ VIII. BUDŻET LSR

Lokalna Strategia Rozwoju finansowana będzie ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Wysokość dofinansowania przeznaczona na realizację LSR wynosi 1 416 856,95 euro tj. 5 667 427,80zł a na działania bieżące i aktywizację 354 214,24. Euro, tj. 1 416 856,95zł.

Budżet został skonstruowany w taki sposób, aby każdy z zakładanych celów szczegółowych mógł być zrealizowany za pomocą określonych sposobów, które zostały zdefiniowane w wyniku procesu partycypacji społecznej. Również podział środków będących w dyspozycji LGD został alokowany w procesie ścisłych konsultacji – powstał zatem w oparciu o zdiagnozowane problemy i skalę ich występowania. Wzięto również pod uwagę fiszki projektowe od potencjalnych wnioskodawców i grantobiorców wskazujące na potencjał w zakresie realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Na podstawie przeprowadzonej analizy 63% środków planuje się przeznaczyć na realizację Celu Ogólnego nr 1, w tym na Cel Szczegółowy nr 1 28% środków przeznaczonych na realizację LSR, a na Cel Szczegółowy nr 2 35% środków. Na realizację Celu Ogólnego nr 2 planuje się przeznaczyć 37% środków, w tym na Cel Szczegółowy nr 1 23% środków przeznaczonych na realizację LSR a na Cel Szczegółowy nr 2 14% środków.

Szczegółowy budżet w formie tabelarycznej stanowi załącznik nr 4 do LSR.

ROZDZIAŁ IX. PLAN KOMUNIKACJI

Do skutecznego i efektywnego wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju, które wymaga pełnego zaangażowania lokalnej społeczności, niezbędny jest odpowiednio przygotowany plan komunikacji, który określa zarówno główne cele działań komunikacyjnych, kanały komunikacji, narzędzia przekazu, jak i ostatecznych odbiorców komunikatu i adresatów działań. Plan Komunikacji Lokalnej Strategii Rozwoju określa całokształt działań informacyjno-promocyjnych, a jego głównym celem jest promowanie idei LSR, zwłaszcza wśród mieszkańców. Wspieranie realizacji celów określonych w LSR będzie odbywało się przez zachęcenie beneficjentów, potencjalnych beneficjentów oraz mieszkańców obszaru LSR do korzystania ze wsparcia dzięki dostarczaniu im informacji niezbędnych w procesie ubiegania się o środki, motywowanie projektodawców i edukowanie w obszarze właściwej realizacji projektów oraz upowszechnianie efektów wykorzystania Funduszy Europejskich na obszarze LSR.

Opis Planu Komunikacji LSR uwzględnia działania komunikacyjne i środki przekazu, które służyć będą:

- a) informowaniu społeczności lokalnej o działaniach LGD,
- b) edukowaniu potencjalnych beneficjentów w zakresie aplikowania o środki w ramach LSR,
- c) podnoszeniu wiedzy społeczności lokalnej w zakresie LSR,
- d) zwiększaniu udziału i zaangażowania społeczności lokalnej w działania LSR,
- e) doskonaleniu sposobów działania LGD.

Plan komunikacji powstał w wyniku równoległe podejmowanych działań konsultacyjnych ze społecznością lokalną, takich jak:

- a) ankieta elektroniczna na temat preferowanych sposobów informowania o działaniach oraz sposobach angażowania się we wdrażanie działań w ramach LSR,
- b) analiza informacji dostarczanych przez mieszkańców podczas konsultacji w jednostkach urbanistycznych za pomocą techniki World Café,
- c) wywiady z przedstawicielami instytucji zajmującymi się udzielaniem wsparcia dla grup defaworyzowanych,
- d) dyskusje w grupach roboczych,
- e) dyskusje podczas kawiarenek obywatelskich,
- f) rozmowy podczas Dyskusji Reprezentantów Grup.

Przeprowadzono także benchmarking działań komunikacyjnych prowadzonych w ramach innych analogicznie wdrażanych inicjatyw społecznych, a także analizę sposobów docierania do poszczególnych grup.

Nadrzędnym celem planu komunikacji jest zapewnienie aktualnej i przejrzystej informacji o LSR oraz promowanie LSR na obszarze działania LGD, a zwłaszcza rozpowszechnianie wśród potencjalnych beneficjentów informacji o możliwościach uzyskania wsparcia. Prowadzone analizy i konsultacje pozwoliły także zidentyfikować podstawowe cele komunikacji LSR:

1. Zbudowanie pozytywnego wizerunku Lokalnej Grupy Działania i Lokalnej Strategii Rozwoju.
2. Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej, w tym członków i organów LGD w zakresie celów, przedsięwzięć i efektów LSR.
3. Zwiększenie partycypacji społeczności lokalnej w realizację LSR.
4. Upowszechnienie informacji w zakresie składania wniosków o dofinansowanie w ramach LSR.
5. Wsparcie potencjalnych wnioskodawców w aplikowaniu o środki w ramach LSR.
6. Zwiększenie poziomu włączenia grup defaworyzowanych w inicjatywy LSR.
7. Udoskonalenie funkcjonowania LGD dzięki uzyskaniu informacji zwrotnej na temat działania od społeczności lokalnej.
8. Wspieranie i aktywizacja społeczności lokalnej, w tym grup defaworyzowanych w zakresie podejmowania inicjatyw, samoorganizacji i aktywności obywatelskiej.

Powyższe cele zostaną osiągnięte poprzez intensywne, różnorodne i długofalowe działania informacyjno-promocyjne, skierowane do mediów, ogółu społeczeństwa, dotychczasowych i potencjalnych beneficjentów, członków LGD oraz do określonych grup defaworyzowanych – uczestników projektów. Działania komunikacyjne będą prowadzone poprzez dobranie odpowiednich narzędzi komunikacji, stosownie do określonych grup docelowych. W wyborze kanałów informacji duży nacisk położono na bezpośrednie interakcje, pracę z potencjalnymi beneficjentami i grupami defaworyzowanymi w ich środowisku. Tę rolę spełniać będzie specjalista ds. animacji.

Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu

Weryfikacja realizacji poszczególnych działań opierać się będzie na ocenie dokonywanej m.in. na podstawie wskaźników opisanych w planie komunikacji. Wyniki działań realizowanych w ramach Planu będą upublicznione za pomocą internetowych środków przekazu, takich jak: strony internetowe i portale społecznościowe.

W planie komunikacji przewidziane są działania mające na celu pozyskanie informacji o funkcjonowaniu LGD i realizacji LSR. Dane będą zbierane w formie informacji zwrotnej na temat oceny jakości pomocy świadczonej przez LGD pod kątem konieczności przeprowadzenia ewentualnych korekt w tym zakresie (np. dodatkowego przeszkolenia osób udzielających pomocy czy w zakresie komunikacji interpersonalnej). Dodatkowe informacje o zasadach i efektach LSR, skierowane do potencjalnych wnioskodawców oraz mieszkańców, zbierane będą podczas działań informacyjnych. Pozyskane w ten sposób informacje zostaną wykorzystane do aktualizacji LSR, procedur oraz ewentualnej zmiany funkcjonowania poszczególnych organów LGD czy biura. W sytuacji zaistnienia problemów z wdrażaniem LSR, a także potencjalnego pojawienia się sytuacji niesatysfakcjonującej daną społeczność, wdrożone zostaną środki zaradcze, takie jak: bezpośrednie kontakty przedstawicieli instytucji odpowiedzialnych za LSR z mieszkańcami, wzajemna kontrola instytucji zaangażowanych w LSR, szkolenia dla beneficjentów oraz formułowanie czytelnych i zrozumiałych komunikatów kierowanych do społeczności lokalnej.

Koordinacja działań w ramach planu komunikacji prowadzona będzie głównie przez pracownika zatrudnionego na stanowisku specjalista ds. animacji. Koszty związane z wdrożeniem planu zostaną w całości pokryte ze środków przeznaczonych w LSR na koszty bieżące i aktywizację.

ROZDZIAŁ X. ZINTEGROWANIE

10.1. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów i branż działalności gospodarczej

LSR „Dla Miasta Torunia” posiada wyraźnie zintegrowany charakter. Bezpośrednio do zintegrowania odwołuje się cel ogólny 2 „Wzrost zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej”, w ramach którego realizowane cele szczegółowe i przedsięwzięcia w sposób spójny i kompleksowy, z użyciem różnych metod i zaangażowaniem różnych sektorów i partnerów, adresują zidentyfikowaną w analizie SWOT potrzebę, zapewniając odpowiednią sekwencję interwencji planowanych do przeprowadzenia w ramach realizacji LSR. Cel ogólny odpowiada na zidentyfikowany na etapie analizy i diagnozy kluczowy problem „Niewielka integracja osób wykluczonych społecznie ze społecznością lokalną i słaba aktywizacja tych osób”, z którym są powiązane problemy szczegółowe: „brak zintegrowania w zakresie udzielania informacji o ofercie dotyczącej aktywizacji społecznej” oraz „niewystarczający system wsparcia dla liderów i animatorów”. Problemy szczegółowe przeformułowano – zgodnie z zintegrowaną logiką tworzenia holistycznego systemu wsparcia – w cele szczegółowe, tj. 2.1. „Zwiększenie efektywności realizacji działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej” i 2.2. „Wzmocnienie potencjału animatorów i liderów w zakresie animacji społecznej”. Cel 2 zakłada realizację łącznie 5 powiązanych ze sobą i spójnych przedsięwzięć: 2.1.1. „Wsparcie realizacji usług wzajemnościowych i samopomocowych”, 2.1.2. „Utworzenie i rozwój sieci agregowania (gromadzenia) informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną”, 2.1.3. „Działania w zakresie organizowania społeczności lokalnej ze szczególnym uwzględnieniem działań innowacyjnych”, 2.2.1. „Wsparcie szkoleniowo-warsztatowe oraz wsparcie inicjowania działań liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej”, 2.2.2. „Utworzenie sieci wymiany doświadczeń i dobrych praktyk dla liderów i animatorów aktywności lokalnej i obywatelskiej”. Logika przedsięwzięć została zaplanowana w ten sposób aby na zasadzie synergii zmaksymalizować efekty wynikające z realizacji poszczególnych działań i zapewnić kompleksowy system wsparcia poprzez eliminację kluczowych barier zidentyfikowanych w diagramie pokrewieństwa i analizie SWOT.

W przypadku celu 1 „Poprawa sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym”, a w szczególności celu szczegółowego 1.2 „Wzrost aktywności społeczno-zawodowej i przedsiębiorczości wśród osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z obszaru LSR”, następuje integracja podmiotów różnych sektorów/branż działalności gospodarczej. Odwołuje się do tego wprost jedno z kryteriów wyboru operacji (opisane w Rozdziale VI, strona 62): „W ramach wdrażania LSR wspierane będą także operacje, które integrują różne branże działalności gospodarczej (najlepiej oceniane będą operacje, które integrują co najmniej 3 branże). Kryterium to wynika z założeń dla lokalnych strategii rozwoju, które powinny wspierać także współpracę podmiotów gospodarczych na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej osiągając w ten sposób wyższą efektywność pomocy dla grup defaworyzowanych”. Ten cel integruje wszystkie sektory: publiczny, gospodarczy i społeczny. Jako grupy docelowe przedsięwzięć wskazane są: grupy defaworyzowane, otoczenie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym i podmioty działające na rzecz grup defaworyzowanych, ale np. w ramach realizacji przedsięwzięcia 1.2.2. „Wsparcie inicjatyw partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową” zaangażowane będą pośrednio i bezpośrednio różne organizacje pozarządowe i grupy nieformalne, przedsiębiorcy, władze lokalne i grupy działające w sferze biznesu (międzysektorowość).

W LSR zaplanowano podejście mające na celu ułatwienie łączenia różnych sektorowych i dziedzinowych interwencji (integracja pozioma; maksymalizacja efektu synergii), poprzez realizację projektów partnerskich (przedsięwzięcie 1.2.2) i wspieranie podmiotów ekonomii społecznej (1.2.3). W ramach działań na rzecz wsparcia, animacji, rozwoju gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej (1.2.2) mogą powstawać – i potencjalnie realizować wspólne działania biznesowe – przedsiębiorstwa społeczne w takich branżach, jak np.: gastronomia, hotelarstwo, BHP, wzornictwo (tworzenie designu opakowań, produktów itd.), edukacja i szkolenia (organizowanie szkoleń, warsztatów, pokazów) itp. – integracja wielu branż działalności gospodarczej. Logika planowania LSR widocznie ukazuje powiązanie obszarów o kluczowych problemach z obszarami głównych szans. Zintegrowanie w tym podejściu w sposób jednoznaczny ukazuje rysunek nr 1 na stronie 49. Całość planowania LSR jest również nastawiona na maksymalizację korzyści wynikających z oddziaływania Torunia jako ośrodka będącego kluczowym miastem województwa – co znajduje wyrażne potwierdzenie w diagnozie i analizie SWOT.

Integracja zasobów. Zintegrowany charakter LSR pozwala na wykorzystanie endogenicznego potencjału obszaru, jego zasobów i wiedzy. Są to zasoby: ludzkie, historyczne, kulturowe i społeczne. Zgodnie z przyjętą logiką planowania strategicznego wynikającą z analizy SWOT/TOWS skupiono się na rozwiązywaniu problemów, ale komplementarność i zintegrowany charakter LGD poprzez interwencje w obszary problemowe wprost przekłada się na wzmocnienie atutów. Korelacja ta została opisana w rozdziale IV.

Generalnie całość LSR uwzględnia stanowiska, postulaty i opinie wszystkich sektorów, które miały kluczowy wpływ na opracowanie LSR (szczegółowy opis w Rozdziale II).

LGD uwzględnia możliwość realizacji projektów zgodnych z Gminnym Programem Rewitalizacji obejmujących obszar objęty LSR.

10.2. Zgodność i komplementarność z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami

Cel LSR	Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego – Plan Modernizacji 2020+	Regionalna Strategia Innowacji Woj. Kuj.-Pom. na lata 2014-2020	Strategia ZIT dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego	RPO WK-P na lata 2014-2020	Strategia Rozwoju Miasta Torunia do roku 2020	Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Miasta Torunia	Program Wsparcia Przedsiębiorczości w Toruniu na lata 2014-2020
Poprawa sytuacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Cel strategiczny: aktywne społeczeństwo i sprawne usługi. Priorytety: Modernizacja przestrzeni wsi i miast, Nowoczesne społeczeństwo	Cel strategiczny I – Ukształtowanie innowacyjnych i kreatywnych postaw społeczności regionu	Cel strategiczny 3 – Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy i wsparcie procesów inkluzji BTOF; Działanie 3.2. Inkluzja społeczna; Działanie 3.3. Zrównoważona rewitalizacja; Cel strategiczny 4 – Nowoczesny i zintegrowany system kształcenia dzieci i młodzieży BTOF	Oś priorytetowa 6. Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry Oś priorytetowa 8. Aktywni na rynku pracy Oś priorytetowa 9. Solidarne społeczeństwo Oś priorytetowa 10. Innowacyjna edukacja	Cel strategiczny I – Toruń bezpiecznym miastem społeczności aktywnej i zdrowej; Cel operacyjny 1.2. Aktywizacja i integracja grup zagrożonych wykluczeniem społecznym; Cel operacyjny 1.3. Wsparcie osób niepełnosprawnych w integracji społecznej i zawodowej	Cel strategiczny 2 – Aktywizacja i integracja grup zagrożonych wykluczeniem społecznym; Cel strategiczny 3 – Zintegrowany system wsparcia i aktywizacja osób starszych i niepełnosprawnych	Cel strategiczny 1 – Toruń miastem przyjaznym lokalnym przedsiębiorcom; Działanie 1.4. Zwiększenie nacisku na kształcenie kompetencji deficytowych – ukierunkowanie szkolnictwa na potrzeby gospodarki; Działanie 1.8. Poprawa atrakcyjności kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w szkołach
Wzrost zintegrowanych działań w zakresie organizowania społeczności lokalnej i animacji społecznej	Cel strategiczny: aktywne społeczeństwo i sprawne usługi. Priorytety: Modernizacja przestrzeni wsi i miast, Nowoczesne społeczeństwo	Cel strategiczny I – Ukształtowanie innowacyjnych i kreatywnych postaw społeczności regionu	Cel strategiczny 3 – Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy i wsparcie procesów inkluzji BTOF; Działanie 3.3. Zrównoważona rewitalizacja	Oś priorytetowa 11. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność	Cel strategiczny I – Toruń bezpiecznym miastem społeczności aktywnej i zdrowej; Cel operacyjny 1.1. Rozwój licznych i aktywnych organizacji pozarządowych oraz ich działalności	Cel strategiczny 4 – Partnerstwo na rzecz aktywizacji podmiotów lokalnych i budowy kapitału społecznego	Cel strategiczny 1 – Toruń miastem przyjaznym lokalnym przedsiębiorcom; Działanie 1.9. – Rozwój wspólnych przedsięwzięć sfery publicznej i prywatnej

ROZDZIAŁ XI. MONITORING I EWALUACJA

MONITORING I EWALUACJA

Rozdział obejmuje opis sposobów, metod i narzędzi badania dotyczących wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju, z uwzględnieniem podmiotów przeprowadzających badanie. Naczelnym celem prowadzonego procesu ewaluacji i monitoringu będzie nieustanne dążenie do jak najwyższych standardów i jakości wdrażania tego instrumentu na obszarze objętym LSR. Proces obejmować będzie:

1. wdrażanie LSR w kontekście finansowym (stopień wydatkowania środków), rzeczowym (stopień realizacji celów i wskaźników założonych), społecznym (stopień aktywizacji społecznej i partycypacji w realizacji działań), adekwatności społeczno-gospodarczej (stopień aktualności proponowanych rozwiązań względem zmieniających się warunków rynkowych i społecznych),
2. funkcjonowanie LGD w kontekście sprawności funkcjonowania stowarzyszenia, jego organów, sposobu przepływu informacji, aktywności członków LGD, oceny przebiegu konkursów,
3. funkcjonowanie Biura LGD w kontekście efektywności pracy Biura, oceny pracowników, efektywności prowadzonej promocji i informacji.

Wyniki monitoringu i ewaluacji będą służyły m.in. do prowadzenia działań informujących społeczność lokalną o stopniu osiągnięcia zaplanowanych celów oraz prowadzenia procedury aktualizacji strategii, jeśli konieczne będzie zmodyfikowanie minimum jednego elementu strategii.

Procedura monitoringu i ewaluacji zakłada też włączenie społeczności lokalnej w prowadzone badania i zbieranie danych. Podobnie jak podczas ewaluacji ex-ante, wykorzystane zostaną metody partycypacji, takie jak: badanie opinii beneficjentów/ uczestników/ społeczności lokalnej, ankiety poszkoleniowe, spotkania szkoleniowe, informacyjne, badania on-line oraz analiza raportów i sprawozdań przygotowywanych w ramach wdrażania i rozliczania poszczególnych operacji. Co do zasady proces ten będzie realizowany samodzielnie we własnym zakresie. W sytuacji, gdy dane monitoringowe wskazują na znaczną różnicę między zakładanymi a realizowanymi wskaźnikami, Zarząd może posiłkować się ekspertami zewnętrznymi.

MONITORING

Monitoring to system regularnego zbierania i analizowania ilościowych i jakościowych danych, uwzględniających informacje o charakterze finansowym, rzeczowym. Celem monitoringu jest weryfikacja zgodności przedsięwzięć/projektów z założonymi celami LSR. Monitoringowi w ramach LSR podlegają głównie: wskaźniki produktu, rezultatu i oddziaływania w celach szczegółowych LSR, harmonogram i budżet LSR. Monitoring odgrywać będzie rolę wewnętrznej kontroli realizacji LSR i funkcjonowania LGD, w tym Biura. Monitoring prowadzony będzie przez Biuro LGD i Zarząd LGD. Podstawowym celem prowadzonego monitoringu będzie ciągłe zbieranie danych niezbędnych do podejmowania decyzji operacyjnych przez Biuro LGD i Zarząd LGD. Rodzaje monitoringu w ramach LSR i funkcjonowania LGD będą dotyczyły następujących obszarów:

1. monitoring kontrolny - pomiar postępu, kontrola przebiegu działań, kontrola zgodności z harmonogramem i planem, kontrola poziomu wydatkowania i rozliczania finansowego,
2. monitoring sprawozdawczy - pomiar wskaźników do okresowych/końcowych raportów i sprawozdań z działań LSR i funkcjonowania Biura,
3. monitoring jakości - pomiar wskaźników twardych i miękkich, weryfikowanie stopnia wypracowywanych rezultatów, porównywanie ich do oczekiwań, identyfikowanie przyczyn odstępstw,
4. monitoring do ewaluacji - gromadzenie informacji i danych w celu przeprowadzania badań ewaluacyjnych, ewaluacji okresowej i końcowej.

Organami/osobami odpowiedzialnymi za monitoring jest Zarząd LGD i Dyrektor Biura LGD. Za wszystkie obszary, z wyłączeniem nr 2, odpowiedzialny jest Dyrektor Biura LGD, który sporządza sprawozdania kwartalne w zakresie elementów podlegających monitorowaniu. Sprawozdania przedkładane są do akceptacji Zarządu LGD. Za obszar nr 2 monitoringu odpowiada Zarząd LGD, który przeprowadza kontrolę i monitoring minimum raz do roku, a raport pisemny z pracy Biura i Rady oraz zbiorczy z realizacji LSR przedstawia na Walnym Zebraniu Członków Stowarzyszenia.

EWALUACJA

Celem ewaluacji będzie stałe podnoszenie jakości i efektywności działań. Ewaluacja uwzględniać będzie także zmianę sytuacji społeczno-gospodarczej i dostarczać będzie informacji, w jakim kierunku modyfikować działania, by odpowiadać na zmieniające się warunki zewnętrzne. Wyniki ewaluacji będą służyły aktualizacji strategii, jeśli to się okaże konieczne do osiągnięcia celów LSR.

Ewaluacja także odpowiadać będzie na pytanie o efektywność realizowanych przez LGD działań. Głównym celem ewaluacji jest oszacowanie wymiernych efektów interwencji.

Rodzaje ewaluacji w ramach LSR:

- ewaluacja ex-ante (przed podjęciem interwencji) - dokonana została na etapie diagnozy Lokalnej Strategii Rozwoju, prezentuje diagnozę i stan wyjściowy oraz wskazuje stan po udzieleniu wsparcia; do badania zastosowano takie metody, jak: analiza danych zastanych, badania ankietowe, wywiady bezpośrednie oraz konsultacje społeczne/ grupowe,
- on-going – dwa razy w trakcie wdrażania interwencji (2018 rok i 2021 rok), celem przeprowadzonego badania będzie oszacowanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów LSR oraz określenie trafności przyjętych działań w stosunku do aktualnych trendów społeczno-gospodarczych; ewaluacja on-going będzie realizowana jeszcze w trakcie wdrażania strategii, ale będzie obejmować tylko dany przeszły okres; ewaluacja on-going w latach 2018 i 2021 będzie przeprowadzana w przypadku obszarów nr 2 – 4, ewaluacja on-going dotycząca obszaru nr 1 będzie przeprowadzana corocznie,
- ex-post – po przeprowadzonym wsparciu (na zakończenie LSR - 2023 rok) – celem będzie określenie długotrwałych efektów, w tym zaangażowanych środków, skuteczności i efektywności pomocy.

Zakres i narzędzia ewaluacji LSR i LGD:

Organ odpowiedzialny za ewaluację: Biuro LGD i Zarząd LGD, a w przypadku ewaluacji Zarządu LGD - Komisja Rewizyjna. Co do zasady ewaluacja będzie dokonywana własnymi zasobami, a w sytuacji dużych rozbieżności między planem a wynikami monitoringu, Zarząd może powołać ewaluatora zewnętrznego.

Procedura współpracy Zarządu LGD z ewaluatorem zewnętrznym:

- Zarząd identyfikuje potrzebę ewaluacji, podejmuje decyzję o rozpoczęciu procesu, deleguje osobę/podmiot do przeprowadzenia badania,
- Zarząd określa zakres i czas przeprowadzenia badania ewaluacyjnego zgodnie z LSR,
- ewaluator opracowuje pytania badawcze dotyczące zakresu ewaluacji oraz ustala model ewaluacji wraz z harmonogramem działań szczegółowych,
- ewaluator zbiera dane (dane zewnętrzne - samodzielnie, zaś dane z monitoringu udostępnia Biuro LGD),
- ewaluator analizuje wyniki i prezentuje je w formie raportu pisemnego wraz z rekomendacją ewentualnych działań naprawczych,
- raport pisemny z ewaluacji wraz z działaniami naprawczymi jest prezentowany podczas Walnego Zebrania Członków,
- wdrożenie zaleceń wyników ewaluacyjnych.

Kryteria ewaluacji:

Kryteria ewaluacji	Pytania badawcze
Trafność	jaki jest związek pomiędzy przyjętymi rozwiązaniami a realnymi potrzebami społeczności lokalnej
Efektywność	jaki jest stosunek uzyskanych efektów do poniesionych nakładów finansowych
Skuteczność	na ile zostały zrealizowane zaplanowane cele
Użyteczność	na ile efekty realizacji LSR zaspokajają potrzeby beneficjentów
Trwałość	na ile pozytywne (zakładane i niezakładane) rezultaty utrzymają się w perspektywie długofalowej

Załącznikiem do procedury jest tabela, w której na podstawie zakresu przedmiotowego opisany jest sposób wykonywania monitoringu i ewaluacji według poniższych pytań:

CO SIĘ BADA?	KTO WYKONUJE?	JAK SIĘ WYKONUJE?	SKĄD?	KIEDY?	ANALIZA I OCENA
--------------	---------------	-------------------	-------	--------	-----------------

ROZDZIAŁ XII. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

Przedsięwzięcia realizowane w ramach LSR jak również działania w ramach kosztów bieżących i animacji wpisują się w typy projektów wskazane w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 w ramach Osi 11. Włączenie społeczne na obszarach objętych LSR. **Realizacja LSR, jak pokazała analiza dokumentów, nie spełnia zatem przesłanek kwalifikujących do przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.**

WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY

- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.
- Hamrol A., Mantura W., *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Imiela T., *Próba oceny pozycji strategicznej i koncepcja strategii dla dużej elektrowni na przykładzie elektrowni Bełchatów II. Rozdział IV: Metody analizy strategicznej, jako narzędzia oceny i formułowania strategii*, Łódź 2000.
- Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny, Biuro Projektowe United Nations Development Programme, Warszawa 2012.
- Oblój K., *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 1998.
- Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie kujawsko-pomorskim za 2014 rok.
- Prognoza demograficzna GUS dla powiatów oraz miast na prawach powiatów oraz podregionów na lata 2014-2050
- Program Działań Miasta Torunia Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020.
- Sprawozdania Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Toruniu.
- Strategia Rozwoju Kultury Miasta Torunia do 2020 roku.
- Szromek A., *Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011.
- *Zarządzanie jakością*, pod red. Ładońskiego W. i Szołtysek K., Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008.

ZAŁĄCZNIKI DO LSR

ZAŁĄCZNIK NR 1: PROCEDURA AKTUALIZACJI LSR

Procedura aktualizacji jest procesem, mającym na celu dokonanie przeglądu wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju, analizę aktualności strategii względem zmian społeczno-gospodarczo-prawnych oraz wdrożenie zmian w strategii.

Przeglądy aktualizacyjne przeprowadzane zostaną w konsekwencji zrealizowanych badań ewaluacyjnych. Po przeprowadzonych badaniach powoływany będzie Zespół ds. aktualizacji, składający się co najmniej z: przedstawicieli członków zarządu, przedstawicieli innych organów LGD, przedstawicieli Biura LGD. Zarząd, jeśli uzna to stosowne, może powołać także zewnętrznych ekspertów w sytuacji konieczności skonsultowania zmian i ich wpływu na strategię.

Okres 2016-2023 jest czasem, w jakim mogą wystąpić znaczne zmiany w obszarze LSR i w otoczeniu prawnym, które mogą spowodować, iż zapisy strategii będą niedostosowane do danej sytuacji.

Zmiany zewnętrzne, jakie mogą nastąpić to:

- zmiana stanu prawnego wpływającego znacznie na sytuację grup objętych LSR,
- wdrożenie innych interwencji niezależnych od LSR, które w sposób znaczny zmodyfikują obszar wsparcia,
- zmiana sytuacji gospodarczej.

Zmiany wewnętrzne:

- niewystarczający poziom satysfakcji społeczności lokalnej z wdrażania LSR,
- zidentyfikowane luki w kompetencjach, procedurach, kryteriach oceny.

Procedura aktualizacji jest bezpośrednio związana z dwoma innymi procesami w ramach LSR: monitoringiem i ewaluacją oraz planem komunikacji ze społecznością lokalną.

Dane do rozpoczęcia procesu aktualizacji będą czerpane przede wszystkim z:

Planu komunikacji:	Monitoringu i ewaluacji:
• raporty z ankiet (badanie satysfakcji z udzielonego doradztwa i szkoleń) • analiza zapisów grupy dyskusyjnej w mediach społecznościowych	• raporty z ewaluacji on-going

Procedura aktualizacji LSR może również zostać wszczęta w wyniku zaistnienia poniższych sytuacji:

1. zmiany obowiązujących przepisów prawnych, regulujących zagadnienia objęte Lokalną Strategią Rozwoju,
2. zmiany dokumentów programowych,
3. złożenia wniosków przez lokalną społeczność (wniosek powinien zawierać uzasadnienie proponowanych zmian i zostać złożony/przesłany do Zarządu za pośrednictwem Biura LGD),
4. złożenia wniosków przez członków LGD lub ich organa (wniosek powinien zawierać uzasadnienie proponowanych zmian i zostać złożony/przesłany do Zarządu za pośrednictwem Biura LGD),
5. przeprowadzonej ewaluacji, tj. wniosków wynikających z praktycznego stosowania LSR,
6. zmian uwarunkowań społeczno-gospodarczych.

Wnioski o aktualizację LSR będą rozpatrywane w ramach przeglądów aktualizacyjnych. Uzyskane tymi metodami informacje będą wykorzystane do aktualizacji LSR między innymi w obszarach: aktualizacji kryteriów wyboru operacji, procedur, zmiany funkcjonowania poszczególnych organów LGD czy biura, harmonogramu i przesunięć budżetu między poszczególnymi przedsięwzięciami.

Zaplanowano dwa przeglądy aktualizacyjne:

Przegląd aktualizacyjny nr 1 - 2018/2019 r., po przeprowadzeniu ewaluacji on-going.

Przegląd aktualizacyjny nr 2 - 2021/2024., po przeprowadzeniu ewaluacji on-going.

Dopuszcza się na wniosek Zespołu ds. aktualizacji lub Zarządu dodatkowe przeglądy aktualizacyjne.

Procedura dokonywania aktualizacji obejmuje konkretne kroki niezbędne do przeprowadzenia zmian i zatwierdzenia ich przez Walne Zebranie Członków.

Opis procedury:

1. Zespół ds. aktualizacji składa wniosek do Zarządu wraz z zakresem wprowadzanych zmian.
2. Zarząd może dodatkowo podjąć decyzję o zleceniu ekspertom zewnętrznym analizy związanej z koniecznością aktualizacji LSR.
3. Zarząd wraz z Biurem przygotowuje dokumentację niezbędną do aktualizacji LSR.
4. Dokumentacja ta zostaje upubliczniona, co najmniej na stronie internetowej LDG, w ramach konsultacji dla lokalnej społeczności. Czas konsultacji nie będzie krótszy niż 7 dni kalendarzowych.
5. Po zgłoszeniu ewentualnych uwag Zarząd dokonuje analizy zgłoszonych propozycji i ustala ostateczny kształt zmian, które przedkłada do akceptacji Instytucji Zarządzającej - Samorządowi Województwa.
6. W przypadku wystosowania uwag przez Samorząd Województwa, Zarząd LGD dokona stosownych uzupełnień/ zmian i przedłoży ponownie do SW.
7. Po pisemnej akceptacji zmian w LSR, dokonanej przez Samorząd Województwa, Zarząd LGD podejmuje uchwałę o wprowadzeniu zmian.
8. Przyjęte uchwałą zmiany Zarząd LGD rekomenduje Walnemu Zebraniu Członków Stowarzyszenia.
9. Aktualizacja Lokalnej Strategii Rozwoju dokonywana jest uchwałą Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia.

ZAŁĄCZNIK NR 2: PROCEDURA DOKONYWANIA EWALUACJI I MONITORINGU

Zakres i narzędzia monitoringu LSR i LGD:

CO SIĘ BADA?	KTO WYKONUJE?	JAK SIĘ WYKONUJE?	SKĄD?	KIEDY?	ANALIZA I OCENA
1. Plan komunikacji LGD z lokalną społecznością	Dyrektor Biura LGD	analiza materiałów z prowadzonej komunikacji; kontrola działań (spotkania informacyjne, usługi doradcze, konsultacje i inne działania wynikające z Planu komunikacji)	materiały informacyjno – promocyjne, listy obecności ze spotkań, materiały informacyjne i szkoleniowe, ankiety satysfakcjonujące	bieżące monitorowanie - raport raz na kwartał	Analiza form komunikacji, grup odbiorców, harmonogramu i budżetu działań komunikacyjnych pod kątem założeń z planu. Ocena postępu rzeczowego, czasowego i finansowanego realizacji planu komunikacji.
2. Regulaminy i procedury Biura LGD i Rady Programowej, w tym wyboru operacji	Zarząd LGD	kontrola na miejscu – analiza dokumentów; kontrola podczas posiedzeń Rady	listy obecności, zakresy obowiązków, protokoły z posiedzeń; dokumentacja z posiedzeń Rady (m.in. listy obecności, rejestr interesów członków, karty oceny, uchwały Rady, protokoły)	co najmniej raz do roku	Ocena zgodności działań Biura LGD i Rady Programowej z zapisami regulaminów i procedur. Ocena zgodności stosowanych przez Radę procedur pod kątem zapisów Procedury wyboru i oceny operacji.
3. Plan Działania	Dyrektor Biura LGD	analiza danych zastanych; badania ankietowe; wizyty monitorujące	rejestry biura LGD; raporty wewnętrzne i zewnętrzne; sprawozdania beneficjentów z realizacji operacji; ankiety monitorujące beneficjentów, kontrola na miejscu wdrażania operacji	bieżące monitorowanie, raport raz na kwartał	Ocena postępu rzeczowego, czasowego i finansowego realizacji planu działania w odniesieniu do stopnia realizacji wskaźników produktu i rezultatu oraz celów i przedsięwzięć.
4. Harmonogram naboru wniosków	Dyrektor Biura LGD	analiza danych zastanych	rejestr biura LGD ogłaszanych konkursów; strona internetowa LGD	bieżące monitorowanie, raport raz na kwartał	Ocena zgodności ogłaszania konkursów z harmonogramem konkursów LSR.
5. Budżet LGD	Dyrektor Biura LGD	analiza danych zastanych	wnioski o płatność; raporty finansowe; sprawozdania własne i sprawozdania beneficjentów	bieżące monitorowanie, raport raz na kwartał	Ocena stopnia wydatkowania środków w odniesieniu do zakontraktowanych z Samorządem Województwa zgodnie z podziałem na poszczególne cele i przedsięwzięcia.

Zakres i narzędzia ewaluacji LSR i LGD:

CO SIĘ BADA?	KTO WYKONUJE?	JAK SIĘ WYKONUJE?	SKĄD?	KIEDY?	ANALIZA I OCENA
1. Działalność LGD i Biura LGD	Zarząd LGD	kontrola w biurze; analiza danych zastanych; wywiady; badanie ankietowe	wywiad z pracownikami biura; wywiady z przedstawicielami organów LGD; ankiety badające jakość świadczonych usług (doradztwa, spotkań informacyjnych, szkoleń); anonimowe ankiety wśród członków na Walnym Zebraniu Członków	Okres pomiaru: poprzedni rok kalendarzowy Czas pomiaru: I kwartał roku	Ocena rzetelności i staranności pracy przez pracowników biura LGD, jakość obsługi w zakresie informowania, doradzania, efektywność świadczonego doradztwa przekładająca się na ilość złożonych wniosków, jakość współpracy personelu biura z członkami organów LGD.
2. Funkcjonowanie Zarządu LGD	Komisja Rewizyjna	analiza danych zastanych; badanie ankietowe	dokumenty z prac Zarządu; anonimowe ankiety wśród członków na Walnym Zebraniu Członków	Okres pomiaru: poprzedni rok kalendarzowy Czas pomiaru: dzień Walnego Zebrania Członków	Ocena rzetelności i staranności pracy członków Zarządu, aktywność w posiedzeniach, zaangażowanie w realizację zadań.
3. Jakość realizacji procedur wyboru operacji i trafności lokalnych kryteriów oceny	Biuro LGD, Zarząd LGD/ ewaluator zewnętrzny (w razie potrzeb)	analiza danych zastanych; wywiad grupowy z członkami Rady; badanie ankietowe z Beneficjentami	dokumentacja z posiedzeń Rady; raport z wywiadu - wyniki ankiet	Czas pomiaru: 2018, 2021, 2023 rok Okres pomiaru: lata realizacji LSR: 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023	Analiza i ocena pracy Rady pod kątem stosowania zasad procedur i kryteriów wyboru operacji.
4. Skuteczność i efektywność planu komunikacji LGD z lokalną społecznością	Biuro LGD, Zarząd LGD/ ewaluator zewnętrzny (w razie potrzeb)	badania ankietowe; wywiady z przedstawicielami lokalnej społeczności	raport z wynikami ankiet (on-line, ankiety po działaniach komunikacyjnych); kwestionariusze wywiadów	Czas pomiaru: 2018, 2021, 2023 rok Okres pomiaru: lata realizacji LSR: 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023	Analiza jakości, skuteczności i celowości form komunikacji, środków przekazu, grup odbiorców, harmonogramu i budżetu działań komunikacyjnych pod kątem założeń zawartych w planie komunikacji. Ocena poziomu satysfakcji odbiorców działań komunikacyjnych.
5. Jakość i efektywność interwencji LSR	Biuro LGD, Zarząd LGD/ ewaluator zewnętrzny jeśli taka potrzeba	analiza danych zastanych; badania ankietowe; wywiady z przedstawicielami lokalnej społeczności	raporty wewnętrzne i zewnętrzne z realizacji LSR; raporty z wynikami ankiet; kwestionariusze wywiadów; akty prawne i zastane dane statystyczne w rynku	Czas pomiaru: 2018, 2021, 2023 rok Okres pomiaru: lata realizacji LSR: 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023	Analiza i ocena celowości i trafności założeń określonych w LSR w zakresie planowanych celów, przedsięwzięć, wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania oraz nakładów finansowych.

ZAŁĄCZNIK NR 3: PLAN DZIAŁANIA

CEL OGÓLNY nr 1	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie(zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Cel szczegółowy 1													PROW/ RPO	
Przedsięwzięcie 1.1.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	50 osób	33%	200.000,00	50 osób	67%	200.000,00	50 osób	100%	200.000,00	150 osób	600.000,00	RPO	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.1.2	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych z obszaru aktywnej integracji o charakterze środowiskowym	46 osób	31%	200.000,00	58 osób	69%	250.000,00	46 osób	100%	200.000,00	150 osób	650.000,00	RPO	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.1.3	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz osób z ich otoczenia objętych wsparciem w programie w ramach poradnictwa interdyscyplinarnego	155 osób	52%	160.000,00	145 osób	100%	150.000,00	0 osób	100%	0,00	300 osób	310.000,00	RPO	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1				560.000,00			600.000,00			400.000,00		1.560.000,00		
Wskaźnik rezultatu W.1.1		39 osób	39%		40 osób	79%		21 osób	100%		100 osób		RPO	Realizacja LSR

CEL OGÓLNY nr 1	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres Programu	
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie(zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)			
Cel szczegółowy nr 2															
Przedsięwzięcie 1.2.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach wsparcia szkoleniowo-doradczego	25 osób	36%	400.000,00	25 osób	71%	400.000,00	20 osób	100%	350.000,00	70 osób	1.150.000,00	RPO	Realizacja LSR	
Przedsięwzięci	liczba zrealizowanych operacji partnerskich promujących aktywizację społeczno-zawodową	3 sztuki	75%	200.000,00	1 sztuka	100%	100.000,00	0 sztuk	100%	0,00	4 sztuki	300.000,00	RPO	Realizacja LSR	
Przedsięwzięcie 1.2.3	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań na rzecz gospodarki społecznej i przedsiębiorczości społecznej	18 osób	36%	200.000,00	18 osób	72%	200.000,00	14 osób	100%	150.228,34	50 osób	550.228,34	RPO	Realizacja LSR	
Razem cel szczegółowy 2				800.000,00			700.000,00			500.228,34		2.000.228,34			
Wskaźnik rezultatu W.1.2		33 osoby	49%		21 osób	81%		13 osób	100%		67 osób		RPO	Realizacja LSR	
		23 osoby	49%		16 osób	81%		9 osób	100%		48 osób		RPO	Realizacja LSR	
		13 osób	49%		8 osób	81%		5 osób	100%		26 osób		RPO	Realizacja LSR	
Razem cel ogólny 1				1.360.000,00			1.300.000,00			900.228,34		3.560.228,34			

CEL OGÓLNY nr 2	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie(zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Cel szczegółowy 1													PROW/ RPO	
Przedsięwzięcie 2.1.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach usług wzajemnościowych i samopomocowych	0 osób	0%	0,00	84 osoby	56%	60.000,00	66 osób	100%	47.199,46	150 osób	107.199,46	RPO	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 2.1.2	liczba osób i podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych, które skorzystały z informacji o ofercie związanej z aktywizacją społeczną	33 osoby	33%	100.000,00	33 osoby	66%	100.000,00	34 osoby	100%	100.000,00	100 osób	300.000,00	RPO	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 2.1.3	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań innowacyjnych w zakresie organizowania społeczności lokalnej	111 osób	22%	200.000,00	278 osób	78%	500.000,00	111 osób	100%	200.000,00	500 osób	900.000,00	RPO	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1				300.000,00			660.000,00			347.199,46				
Wskaźnik rezultatu W.2.1		27 osób	18%		73 osoby	67%		50 osób	100%		150 osób		RPO	Realizacja LSR
Cel szczegółowy nr 2														

CEL OGÓLNY nr 2	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie(zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Przedsięwzięcie 2.2.1	liczba osób objętych wsparciem szkoleniowo-warsztatowym dla liderów i animatorów lokalnych	20 osób	40%	200.000,00	20 osób	80%	200 000,00	10 osób	100%	100 000,00	50 osób	500.000,00	RPO	Realizacja LSR
	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie w ramach działań inicjowanych przez animatorów i liderów działań	140 osób	40%		140 osób	80%		70 osób	100%		350 osób			
Przedsięwzięcie 2.2.2	liczba działań/akcji wymiany doświadczeń i dobrych praktyk pomiędzy liderami i animatorami aktywności lokalnej i obywatelskiej	20 osób	33%	100.000,00	40 osób	100%	200 000,00	0 osób	100%	0,00	60 osób	300.000,00	RPO	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1				300.000,00			400 000,00			100 000,00		800.000,00		
Wskaźnik rezultatu W.2.2		40 osób	38%		51 osób	87%		14 osób	100%		105 osób		RPO	Realizacja LSR
		15 osób	38%		20 osób	87%		5 osób	100%		40 osób		RPO	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 2				600.000,00			1.060.000,00			447.199,46		2.107.199,46		
Razem LSR				1.960.000,00			2.360.000,00			1.347.427,80		5.667.427,80		

ZAŁĄCZNIK NR 4: BUDŻET LSR

Tabela 41. Wysokość wsparcia finansowego EFSI w ramach LSR w ramach poszczególnych poddziałań.

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)					
	PROW	RPO WKP 2014-2020		PO RYBY	Fundusz wiodący	Razem EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	0	5 667 427,80	0	0		5 667 427,80
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	0			0		0,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	0	708 428,47	0	0	0	708 428,47
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	0	708 428,48	0	0	0	708 428,48
Razem	0	7 084 284,75	0	0	0	7 084 284,75

ZAŁĄCZNIK NR 5: PLAN KOMUNIKACJI

Cel	Główni adresaci	Działania komunikacyjne	Środki przekazu	Wskaźniki monitorowania komunikacji	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Razem
Zbudowanie pozytywnego wizerunku LGD i LSR	wszyscy mieszkańcy obszaru objętego LSR oraz instytucje, organizacje i podmioty gospodarcze działające na obszarze LSR	Kampania informacyjno-promocyjna	strona www	liczba informacji na stronie www	15	15	5	5	5	5	5	10	65
			media społecznościowe	liczba informacji w mediach społecznościowych (FB, Twitter, Instagram)	15	5	5	2	2	2	2	2	35
			mailing	liczba newsletterów	6	2	2	2	2	2	2	2	20
			materiały promocyjne	liczba rodzajów drukowanych materiałów promocyjnych (w tym: ulotka, plakat)	2	2	2	2	0	0	0	0	8
			tablica informacyjne	liczba tablic informacyjnych	1	0	0	0	0	0	0	0	1
			informacja prasowa	liczba informacji w prasie lokalnej	2	0	0	0	0	0	0	0	2
			informacja radiowa	liczba informacji w radiu lokalnym	2	0	0	0	0	0	0	0	2
			informacja telewizyjna	liczba informacji w telewizji lokalnej	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej, w tym członków i organów LGD w zakresie celów, przedsięwzięć i efektów LSR	wszyscy mieszkańcy obszaru objętego LSR oraz instytucje, organizacje i podmioty gospodarcze działające na obszarze LSR	Kampania informacyjno-promocyjna	strona www	liczba informacji na stronach www	10	10	5	5	5	5	5	5	50
				liczba wejść na stronę	200	400	500	600	700	700	700	700	4500
			publikacje	liczba rodzajów publikacji (drukowanych i e-publikacji, typu foldery)	1	2	2	2	0	0	0	0	7
			informacja prasowa	liczba informacji w prasie lokalnej	3	2	2	2	2	2	0	0	13
			informacja radiowa	liczba informacji w radiu lokalnym	2	2	2	2	2	2	0	0	12
			informacja telewizyjna	liczba informacji w telewizji lokalnej	1	1	1	1	1	1	0	0	6
			mailing	liczba newsletterów	2	3	3	3	3	2	3	2	21
			spotkania informacyjne	liczba spotkań informacyjnych	0	2	2	2	2	0	0	0	8
			szkolenia	liczba godzin szkoleniowych	0	16	24	24	16	16	0	0	96
			wydarzenie podsumowujące LSR	liczba spotkań pracowników biura i organów LGD z lokalną społecznością	0	0	0	0	0	0	0	1	1
			dyżury informacyjne	liczba godzin dyżuru informacyjnego	40	70	70	70	70	70	70	70	530
Zwiększenie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji LSR	j.w.	Działania animujące	media społecznościowe	liczba informacji w mediach społecznościowych (FB, Twitter, Instagram)	4	10	10	10	10	10	10	10	74
			strona www	liczba informacji na stronie www	2	5	5	5	5	5	5	5	37
			mailingi	liczba newsletterów	1	2	2	2	2	2	2	2	15
			spotkania networkingowe	liczba spotkań networkingowych	0	2	2	2	1	1	0	0	8
			dyżury informacyjne	liczba godzin dyżuru informacyjnego	40	70	70	70	70	70	70	70	530

Cel	Główni adresaci	Działania komunikacyjne	Środki przekazu	Wskaźniki monitorowania komunikacji	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Razem
Upowszechnienie informacji w zakresie składania wniosków o dofinansowanie w ramach LSR	wszyscy potencjalni wnioskodawcy	Kampania informacyjno-promocyjna	media społecznościowe	liczba informacji w mediach społecznościowych (FB, Twitter)	2	2	2	2	2	2	1	0	13
			konferencja, w tym prasowej	liczba konferencji	1	0	0	0	0	0	0	0	1
			kalendarz publiczny z konkursami i działaniami	liczba utworzonych kalendarzy publicznych	1	1	1	1	1	1	1	1	1
			strona www	liczba informacji na stronie www	2	2	2	2	2	2	1	0	13
			mailingi	liczba newsletterów	1	2	2	2	2	2	1	0	12
		Działania animujące	spotkania informacyjne	liczba spotkań informacyjnych	1	2	2	2	2	2	1	0	12
			spotkania networkingowe	liczba spotkań networkingowych	1	4	4	4	4	4	4	2	27
			dyżury informacyjne	liczba godzin dyżuru informacyjnego	40	70	70	70	70	70	70	0	460
Wsparcie potencjalnych wnioskodawców w aplikowaniu o środki w ramach	wszyscy potencjalni wnioskodawcy	Działania informacyjno/doradczo/szkoleniowe	szkolenia/warsztaty	liczba godzin szkoleniowych/warsztatowych	16	32	32	32	32	16	0	0	160
			doradztwo	liczba godzin doradczych	30	60	60	60	60	60	60	0	390
			dyżury informacyjne	liczba godzin dyżuru informacyjnego	40	70	70	70	70	70	70	0	460
			materiały instruktażowe	liczba rodzajów materiałów instruktażowych	3	2	2	2	0	0	0	0	9
Zwiększenie poziomu włączenia grup defaworyzowanych w inicjatywy LSR	grupy defaworyzowane, lokalni liderzy i animatorzy	Działania animujące	wizyty wspierające/animujące u grup/podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych	liczba wizyt wspierających/animujących u grup/podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych	0	6	6	6	6	6	6	0	36
			dyżury informacyjne	liczba godzin dyżuru informacyjnego	40	70	70	70	70	70	70	40	500
			szkolenia/warsztaty/eventy tematyczne	liczba godzin szkoleń/ warsztatów/ eventów tematycznych	0	2	2	2	2	2	0	0	10
Udoskonalenie funkcjonowania LGD dzięki uzyskaniu informacji zwrotnej na temat działania od	wszyscy beneficjenci LGD, członkowie i organy LGD, podmioty aplikujące i realizujące	Badanie monitorujące	ankieta satysfakcji z udzielonego doradztwa	liczba raportów z otrzymanych ankiet	0	1	1	1	1	1	1	1	7
			ankieta satysfakcji z udziału w szkoleniach	liczba raportów z otrzymanych ankiet	0	1	1	1	1	1	1	1	7
			grupa dyskusyjna	liczba grup dyskusyjnych	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Cel	Główni adresaci	Działania komunikacyjne	Środki przekazu	Wskaźniki monitorowania komunikacji	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Razem
	operacje w ramach LSR		ankieta on-line	% wypełnionych ankiet względem licznika wejść na stronę www	1	1	2	2	1	1	1	0	1,13
Wspieranie i aktywizacja społeczności lokalnej, w tym grup defaworyzowanych w zakresie podejmowania inicjatyw, samoorganizacji i aktywności obywatelskiej	wszyscy potencjalni beneficjenci, w szczególności grupy defaworyzowane, otoczenie grup defaworyzowanych, lokalni liderzy i animatorzy, organizacje działające na rzecz grup defaworyzowanych	Kampania informacyjno-promocyjna	media społecznościowe	liczba informacji w mediach społecznościowych (FB, Twitter, Instagram)	5	10	10	10	10	10	10	3	68
			strona www	liczba informacji na stronie www	2	5	5	5	5	5	5	2	34
			mailingi	liczba newsletterów	1	5	5	5	5	5	5	0	31
			materiały informacyjne	liczba rodzajów materiałów informacyjnych	0	3	2	2	0	0	0	0	7
		Działania animujące	spotkania informacyjne	liczba spotkań informacyjnych	0	2	4	4	4	4	4	0	22
			szkolenia/warsztaty/eventy tematyczne	liczba godzin szkoleń/ warsztatów/ eventów tematycznych	0	16	16	16	16	16	16	0	96
			wizyty wspierające/ animujące u grup/ podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych	liczba wizyt wspierających/ animujących u grup/ podmiotów działających na rzecz grup defaworyzowanych	0	3	3	2	2	2	2	0	14

Efekty działań komunikacyjnych (holistycznie w stosunku do podejmowanych działań):

zwiększenie aktywności społeczności lokalnej do inicjowania działań w ramach LSR oraz do uczestniczenia w działaniach inicjowanych w ramach LSR, zwiększenie poziomu świadomości społeczności lokalnej dot. działań LGD, podniesienie umiejętności w zakresie opracowywania wniosków o wsparcie wpisujących się w LSR, podniesienie wiedzy i świadomości członków i organów LGD w zakresie wdrażania LSR, wzrost liczby inicjatyw lokalnych, w tym partnerskich, większe włączenie się mieszkańców w działania organizacji zajmujących się aktywizacją społeczno – zawodową, wyłonienie liderów i animatorów lokalnych, zwiększenie ilości składanych wniosków o wsparcie, w tym wniosków wpisujących się w LSR i spełniających minimum punktowe w kryteriach), zwiększenie aktywności grup defaworyzowanych w działaniach oferowanych przez LSR, udoskonalenie procedur i działań LGD, zwiększenie zainteresowania działaniami LGD ze strony grup defaworyzowanych i ich otoczenia, zwiększenie inicjatyw wychodzących ze strony grup defaworyzowanych i ich otoczenia. Łączny budżet na działania animacyjne (aktywizacji), w tym komunikacyjne oraz osobowe wynosi 708 428,48 zł. Analiza efektywności (tj. weryfikacja realizacji poszczególnych działań oparta na ocenie dokonywanej m.in. na podstawie wskaźników opisanych w planie komunikacji) oraz sposób wykorzystania w realizacji LSR zebranych wniosków i opinii (zbieranie informacji zwrotnej, dodatkowe szkolenia, środki zaradcze) zostały opisane w Rozdziale IX.